

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Predmet br. IT-05-88/2-PT

PRED PRETPRETRESNIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Carmel Agius, predsjedavajući
                          sudija O-Gon Kwon
                          sudija Kimberly Prost

Sekretar: g. John Hocking

Datum: 29. septembar 2009.

TUŽILAC

protiv

ZDRAVKA TOLIMIRA

JAVNO

PODNEŠAK TUŽILAŠTVA S JAVNOM VERZIJOM PRETPRETRESNOG
PODNEŠKA

Tužilaštvo:

Peter McCloskey

Optuženi:

Zdravko Tolimir

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

TUŽILAC

protiv

ZDRAVKA TOLIMIRA

Predmet br. IT-05-88/2-PT

JAVNO

PODNEŠAK TUŽILAŠTVA S JAVNOM VERZIJOM PRETPRETRESNOG
PODNEŠKA

1. Tužilaštvo ovim podnosi javnu verziju pretpretresnog podneska koji je zaveden kao zapečaćen 28. novembra 2008. na osnovu pravila 65ter(E)(i) Pravilnika o postupku i dokazima.

Broj riječi: 55.708 /u originalu/

/potpis na originalu/
Peter McCloskey,
viši zastupnik tužilaštva

Dana 29. septembra 2009.
Haag, Nizozemska

Sadržaj

I.	UVOD.....	1
II.	OPŠTI ČINJENIČNI NAVODI.....	3
(A)	OSNOVNI PODACI O SUKOBU I POČETAK ETNIČKOG ČIŠĆENJA	3
(B)	NAPAD NA ENKLAVU SREBRENICA I NJEN PAD.....	7
(C)	PREGLED I STRUKTURA GLAVNOG ŠTABA VRS.....	11
(D)	SEKTOR ZA OBAVJEŠTAJNO-BEZBJEDNOSNE POSLOVE GLAVNOG ŠTABA.....	12
(E)	PREGLED I STRUKTURA DRINSKOG KORPUSA I ZVORNIČKE, BRATUNAČKE I ROGATIČKE BRIGADE.....	14
III.	SAŽETAK ISKAZA O ZLOČINIMA KOJIMA SE OPTUŽENI TERETI..	17
(A)	OPERACIJA UBIJANJA VOJNO SPOSOBNIH MUŠKARACA BOSANSKIH MUSLIMANA IZ SREBRENICE.....	17
1.	RASPROSTRANJENA I ORGANIZOVANA UBISTVA: OD 13. JULA DO AVGUSTA 1995... 17	
a)	Ubistva počinjena 13. jula	17
b)	Ubistva počinjena 14. jula	23
c)	Ubistva počinjena 15. jula	29
d)	Ubistva počinjena 16. jula	31
e)	Ubistva počinjena u periodu od jula do avgusta 1995.	34
2.	OPERACIJA PONOVRNOG POKOPAVANJA	37
3.	UNIŠTAVANJE ŽENA I DJECE	42
(B)	OPERACIJA PRISILNOG PREMJEŠTANJA ILI DEPORTOVANJA STANOVNIKA BOSANSKIH MUSLIMANA SREBRENICE I ŽEPE	42
1.	OPERACIJA PRISILNOG ISELJAVANJA STANOVNIKA BOSANSKIH MUSLIMANA SREBRENICE.....	42
a)	Odnosi bosanskih Srba s predstavnicima međunarodne zajednice	42
b)	Tri sastanka u hotelu "Fontana".....	44
c)	Razdvajanja i prisilno iseljavanje stanovnika bosanskih Muslimana.....	46
2.	"SITUACIONO" USLOVLJENA UBISTVA KOJA SU BILA PREDVIDLJIVA POSLJEDICA PRISILNOG ISELJAVANJA STANOVNIKA BOSANSKIH MUSLIMANA IZ SREBRENICE....	50
3.	OPERACIJA PRISILNOG ISELJAVANJA STANOVNIKA BOSANSKIH MUSLIMANA IZ ŽEPE	53
a)	Napad na "zaštićenu zonu" Žepa	53
b)	Prisilno iseljavanje stanovnika bosanskih Muslimana iz Žepe	59
4.	UBIJANJA ZA KOJA SE OPTUŽENI NE TERETI: UBISTVO VOĐA BOSANSKIH MUSLIMANA IZ ŽEPE.....	61
IV.	ODGOVORNOST OPTUŽENOG PREMA ČLANU 7(1) STATUTA.....	62
(A)	DOPRINOS UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUHVATU UBIJANJA VOJNO SPOSOBNIH MUŠKARACA IZ SREBRENICE	63
(B)	DOPRINOS UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUHVATU PRISILNOG PREMJEŠTANJA ILI DEPORTACIJE MUSLIMANSKOG STANOVNIŠTVA IZ SREBRENICE I ŽEPE	67
1.	OGRANIČAVANJE POZADINSKOG SNABDIJEVANJA UNPROFOR-A I DOSTAVE HUMANITARNE POMOĆI BOSANSKIM MUSLIMANIMA KAKO BI SE STVORILI USLOVI ZA ELIMINACIJU ENKLAVA	67

2.	UČEŠĆE U NAPADU NA SREBRENIČKU ENKLAVU I ISELJAVANJE CIVILNOG STANOVNIŠTVA IZ SREBRENICE.....	68
3.	UČEŠĆE U NAPADU NA ENKLAVU ŽEPA I ISELJAVANJU CIVILNOG STANOVNIŠTVA IZ ŽEPE	69
V.	DRUGI KLJUČNI UČESNICI UDRUŽENIH ZLOČINAČKIH	
	PODUHVATA.....	72
1.	RADIVOJE MILETIĆ: ZAMJENIK NAČELNIKA GLAVNOG ŠTABA VRS-A I NAČELNIK ODJELJENJA ZA OPERATIVNO-NASTAVNE POSLOVE.....	72
2.	MILAN GVERO: POMOĆNIK KOMANDANTA ZA MORAL, VJERSKA I PRAVNA PITANJA GLAVNOG ŠTABA VRS-A	77
3.	LJUBIŠA BEARA: NAČELNIK UPRAVE ZA BEZBJEDNOST GLAVNOG ŠTABA VRS-A ..	80
4.	VUJADIN POPOVIĆ: POMOĆNIK KOMANDANTA ZA BEZBJEDNOST DRINSKOG KORPUSA	83
5.	DRAGO NIKOLIĆ: POMOĆNIK KOMANDANTA ZA BEZBJEDNOST ZVORNIČKE BRIGADE	87
VI.	PRIMJENJIVI PRAVNI PRINCIPI.....	90
(A)	ČLAN 4, GENOCID	90
1.	MATERIJALNI ELEMENT KRIVIČNOG DJELA (<i>ACTUS REUS</i>), KOJI ČINI JEDNO ILI VIŠE DJELA NABROJENIH U ČLANU 4(2)	91
a)	Član 4(2)(a): ubijanje pripadnika te grupe	92
b)	Član 4(2)(b): nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede jednoj ili više osoba.....	93
c)	Član 4(2)(c): smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja.....	94
d)	Član 4(2)(d): uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje radanja unutar te grupe.....	95
2.	<i>MENS REA</i> KRIVIČNOG DJELA, KOJU ČINE KONKRETNA NAMJERA DA SE DJELIMIČNO ILI POTPUNO UNIŠTI NEKA NACIONALNA, ETNIČKA, RASNA ILI VJERSKA GRUPA KAO TAKVA	96
a)	Stepen ili kvalitet traženog stanja svijesti: "s namjerom da se uništi"	97
b)	Obim traženog stanja svijesti: "... grupa, kao takva"	97
c)	Izraz "u cijelosti ili djelimično"	98
d)	Sredstva na osnovu kojih se može zaključiti da je postojala tražena namjera iz člana 4	100
(B)	ČLAN 4, UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA GENOCIDA	103
(C)	ČLAN 5, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI	109
1.	ZAJEDNIČKI ELEMENTI SVIH KRIVIČNIH DJELA ZA KOJA SE TERETI PO ČLANU 5.....	109
2.	ELEMENTI KONKRETNIH KRIVIČNIH DJELA	112
a)	Član 5(a): ubistvo	113
b)	Član 5(b): istrebljenje	114
c)	Član 5(d): deportacija	115
d)	Član 5(h): progon	117
e)	Član 5(i): druga nehumana djela (prisilno premještanje).....	120
(D)	ČLAN 3, KRŠENJA ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA	121
1.	IZMEĐU UBISTVA I ORUŽANOG SUKOBIA POSTOJAO JE <i>NEXUS</i>	121
2.	ŽRTVA ILI ŽRTVE SU BILE OSOBE KOJE NISU AKTIVNO UČESTVOVALE U NEPRIJATELJSTVIMA.....	123
(E)	VID INDIVIDUALNE KRIVIČNE ODGOVORNOSTI: ČLAN 7(1), NEPOSREDNA	
	KRIVIČNA ODGOVORNOST	123
a)	"počinio"	125
b)	"planirao"	125

Prijevod

c) "poticao".....	125
d) "naredio".....	127
e) "pomagao i podržavao".....	128
f) Udruženi zločinački poduhvat.....	129

VII. ZAKLJUČAK ..... 132**TABELA SKRAĆENICA KOJE SU KORIŠTENE U OVOM
PRETPRETRESNOM PODNESKU 133**

I. UVOD

1. Vojska Republike Srpske (u daljem tekstu: VRS) izvela je veliku ofanzivnu operaciju na enklave Srebrenica i Žepa u julu 1995. Svrha operacije bila je dvostruka: da se enklave razdvoje i tako spriječe napadi 28. divizije Armije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: ABiH) iz enklava; i da se stanovnici bosanski Muslimani stjeraju u urbana područja oko Srebrenice i Žepe i tako stvori humanitarna katastrofa, koja bi stanovnike bosanske Muslimane natjerala da napuste enklave Srebrenica i Žepa.
2. Dana 9. jula 1995., kada se ABiH raspadala, a snage Ujedinjenih nacija uzaludno pokušavale da na neki ozbiljan način spriječe napad VRS, VRS je postavila kao cilj proširenje operacije kako bi se zauzela cijela srebrenička enklava. Istoga dana, general Zdravko **TOLIMIR** je generalima VRS-a Gveri i Krstiću na isturenom komandnom mjestu izdao saopćenje u vezi s operacijom Srebrenica, u kom je objasnio da je predsjednik Karadžić saglasan s izmjenom cilja napada i zauzimanjem Srebrenice.¹ Dva dana kasnije, 11. jula 1995., snage bosanskih Srba zauzele su enklavu Srebrenica. Sljedećih nekoliko dana oni su, prisilnim premještanjem i rasprostranjenim ubistvima, sistematski uništili zajednicu od preko 30.000 bosanskih Muslimana.
3. Dana 12. i 13. jula 1995., vlasti bosanskih Srba završile su prisilno premještanje preko 20.000 bosanskih Muslimana izbjeglih iz srebreničke enklave na teritoriju pod kontrolom ABiH.
4. Od 13. jula pa sve do najranije 23. jula 1995., vojne i policijske snage bosanskih Srba ubile su preko 7.000 bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka, koji su bili ili razdvojeni od svojih porodica u Potočarima ili zarobljeni prilikom pokušaja da prebjegnu iz enklave na teritoriju pod kontrolom ABiH. Ubistva bosanskih Muslimana prilikom pokušaja bijega iz enklave na teritorij pod kontrolom ABiH nastavila su se do otprilike 1. novembra 1995. Do 3. juna 2008., u masovnim grobnicama vezanim za Srebrenicu² identifikovano je 4.575 žrtava tih ubistava.

¹ Glavni štab VRS, dokument br. 12/46-501/95, Izvođenje borbenih dejstava oko Srebrenice, 9. juli 1995.

² Povjerljivi izvještaj Međunarodne komisije za nestale osobe koji sadrži informacije o poređenju DNK u vezi s osobama prijavljenim kao nestala nakon pada Srebrenice u julu 1995, 3. jul 2008. (evidencioni broj /u daljem tekstu: ERN/: D000-2372-D000-2372) (u daljem tekstu: Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.). Ovaj izvještaj pokazuje da je u grobnicama vezanim za Srebrenicu identifikovano ukupno 5.195 lica. Od tog ukupnog broja, tužilaštvo je odbilo 620 lica čiji ostaci su identifikovani na površini: *Vidi* Dopis Federalne komisije Bosne i Hercegovine za nestale osobe od 28. decembra 2007., s priloženim tabelama, koje

5. Prisilno premještanje i ubistva zahtijevali su visok stepen koordinacije od strane vlasti bosanskih Srba. Samo operacija prisilnog premještanja zahtijevala je na stotine vozila i hiljade litara deficitarnog goriva. Organi bezbjednosti VRS odigrali su središnju ulogu u koordinaciji prisilnog premještanja stanovnika bosanskih Muslimana i ubistvima vojno sposobnih muškaraca, kao i obezbjeđivanju potrebnih ljudskih i materijalnih resursa za izvođenje tih operacija.
6. Organi bezbjednosti VRS-a, pod rukovodstvom generala Zdravka **TOLIMIRA**, nadzirali su i vodili te operacije prema narednjima svojih zapovjednika, između ostalih, komandanta Glavnog štaba VRS-a generala Ratka Mladića i vrhovnog komandanta Radovana Karadžića. Ministarstvo unutrašnjih poslova (u daljem tekstu: MUP) podržavalo je te operacije obezbjeđujući dodatne vojnike i sredstva, što su radile i lokalne civilne vlasti bosanskih Srba.
7. Tokom perioda relevantnog za događaje opisane u Optužnici, Zdravko **TOLIMIR** je bio pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a.³ U toj funkciji, **TOLIMIR** je bio načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba i bio je jedan od sedam pomoćnika komandanta koji su bili neposredno odgovorni komandantu Glavnog štaba, generalu Ratku Mladiću.
8. Optuženi Zdravko **TOLIMIR** i drugi, uključujući predsjednika Radovana Karadžića, generala Ratka Mladića, generala Milana Gveru, generala Radivoja Miletića, generala Radislava Krstića, pukovnika Ljubišu Bearu, potpukovnika Vujadina Popovića, pukovnika Vinka Pandurevića, pukovnika Vidoja Blagojevića, majora Dragana Obrenovića i majora Dragana Jokića, bili su među najutjecajnijim osobama odgovornim za te zločine. Oficiri bezbjednosti brigade VRS-a, kapetan Momir Nikolić, potporučnik Drago Nikolić i kapetan Milorad Trbić, takođe su odigrali značajne uloge u počinjenju zločina kojima se optuženi tereti u Optužnici. Svako od učesnika bio je sastavni dio kampanje terorisanja, protjerivanja i ubistava.

---

obuhvataju podatke o površinskim ostacima otkrivenim u periodu od 1996. do maja 2007., vezanim za pad Srebrenice 1995. (ERN: X018-9696-X018-9781). *Vidi takođe Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-T (u daljem tekstu: suđenje u predmetu *Popović*), 5. novembar 2008., unakrsno ispitivanje profesora Dušana Dunjića, T.27868-27873.

³ Poznat i kao načelnik uprave za obavještajno-bezbjednosne poslove.

9. Kao što će tužilaštvo dokazati, zločini kojima se optuženi tereti ne bi bili mogući bez aktivnog učestvovanja i podrške komande, osoblja, organa bezbjednosti, vojnika i resursa Glavnog štaba VRS, Drinskog korpusa, Bratunačke brigade, Zvorničke brigade i policijskih snaga MUP-a.

II. OPŠTI ČINJENIČNI NAVODI

(A) OSNOVNI PODACI O SUKOBU I POČETAK ETNIČKOG ČIŠĆENJA

10. Još početkom 1992. vlasti bosanskih Srba pokazale su jasno da stanovnike bosanske Muslimane i bosanske Hrvate namjeravaju razdvojiti od stanovnika bosanskih Srba u Bosni. Ova politika prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, poznata kao "etničko čišćenje", postala je pokretačka sila na kojoj se temeljila većina vojnih aktivnosti RS. To je naročito vrijedilo za područje istočne Bosne, poznate kao Birčansko područje, gdje se nalazila Srebrenica. Područje oko Srebrenice bilo je poznato i kao "Podrinje" i "Dolina rijeke Drine".
11. Dana 12. maja 1992., predsjednik Narodne skupštine RS Momčilo Krajišnik izdao je sljedeću "Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", koja je objavljena u *Službenom glasniku Republike Srpske* 26. novembra 1993.:

Strateški ciljevi, odnosno prioriteti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini su:

1. Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice.
  2. Koridor između Semberije i Krajine.
  3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država.
  4. Uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi.
  5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti.
  6. Izlaz Republike Srpske na more.⁴
12. Strateški ciljevi 1 i 3 bili su odraz politike uklanjanja stanovnika bosanskih Muslimana s područja doline Drine. Ti ciljevi su u velikoj mjeri bili ispunjeni kada su u julu 1995. stanovnici, bosanski Muslimani uklonjeni iz enklava Srebrenica i Žepa. Jedino je enklava Goražde ostala netaknuta do kraja rata.

⁴ Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. u Banjoj Luci (ERN: 0084-7711-0084-7761 (BHS); 0091-3501-0091-3562 (engleski)); Odluka RS 386 02-130/92 iz *Službenog glasnika*, 1993. (ERN: 0114-6063-0114-6063 (BHS); 0114-6063-0114-6063-ET).

13. Nakon što je u proljeće 1992. u Republici Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: BiH) izbio oružani sukob, vojska bosanskih Srba i Jugoslavenska narodna armija (u daljem tekstu: JNA), vojne i paravojne snage napale su i okupirale gradove, mjesta i sela u istočnom dijelu zemlje, uključujući Bijeljину i Zvornik, i učestvovala su u kampanji etničkog čišćenja, koja je rezultirala masovnim bijegom civila, bosanskih Muslimana, u enklave Srebrenica, Goražde i Žepa.
14. Nakon što su u proljeće 1992. stanovnike bosanske Muslimane protjerale iz Bijeljine i Zvornika, snage bosanskih Srba nastavile su napredovati prema jugu i usmjerile su se na zajednice bosanskih Muslimana između Zvornika i Bratunca. Snage bosanskih Muslimana na tom području stupile su u borbu sa srpskim snagama i do kraja 1992. zauzele značajne dijelove područja oko Srebrenice i Bratunca.
15. Dana 19. novembra 1992., general Ratko Mladić, komandant Glavnog štaba VRS-a, izdao je Direktivu op. br. 4.⁵ U toj direktivi Drinskom korpusu je, između ostalog, naređeno sljedeće:
- "Nanositi (neprijatelju) što veće gubitke i prisiliti ga da *sa muslimanskim stanovništvom* napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prvo, ponuditi vojno sposobnim i naoružanim muškarcima da se predaju, a ako odbiju, uništiti ih (naglasak dodan).⁶
16. U proljeće 1993., uspješno napredovanje snaga bosanskih Srba na ovom području potisnulo je stanovnike bosanske Muslimane prema jugu, gdje su se zbili u gradu Srebrenici i okolnim selima i zaselcima. Prije rata, u vrijeme popisa stanovništva 1991. godine, u opštini Srebrenica živjelo je 37.000 stanovnika, od čega su 73 posto bili bosanski Muslimani a 25 posto bosanski Srbi.⁷ Već marta 1993., broj stanovnika i izbjeglica iznosio je ukupno oko 50.000 do 60.000 ljudi.⁸
17. Prenatrpanost, nestašica osnovnih prehrambenih proizvoda i potrepština, kao i napadi VRS-a na stanovnike bosanske Muslimane doveli su do strašnih životnih uslova na području Srebrenice. U martu 1993 kada su bosanski Muslimani, u svojim očajničkim pokušajima da pobjegnu od neljudskih uslova i ukrcaju se na kamione UNHCR-a, dva put je došlo do smrtnih slučajeva u stapedima prema

⁵ Naređenje 02/5 210 Glavnog štaba VRS, Direktiva op. br. 4, 19. novembar 1992., (ERN: 0087-6272-0087-6287 (BHS); 0190-0424-0190-0431(engleski)).

⁶ *Id.*

⁷ Izvještaj generalnog sekretara o Srebrenici shodno Rezoluciji Generalne skupštine 53/55: Pad Srebrenice, UN dok. A/54/549, 15. novembar 1999., par. 33 (u daljem tekstu: Izvještaj generalnog sekretara o Srebrenici) (ERN: 0090-7954-0090-8066).

⁸ Izvještaj generalnog sekretara o Srebrenici, par. 37.

kamionima i od izloženosti elementima. U aprilu 1993., u odgovor na tu situaciju, Ujedinjene nacije su usvojile Rezoluciju 819, u kojoj je enklava proglašena "zaštićenom zonom."⁹ Rezolucijom 819 bilo je zamišljeno da se stvori demilitarizirana zona u gradu Srebrenici i okolnim selima i zaselcima.¹⁰ Ubrzo nakon toga, u Srebrenicu su stigli vojnici Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: UNPROFOR) s lakim naoružanjem.

18. Međutim, enklava nije nikada potpuno demilitarizovana. Dvadesetosma divizija ABiH, pod komandom Nasera Orića, redovno je napadala obližnja sela bosanskih Srba koja su okruživala enklavu, kako bi došla do hrane, zaliha i oružja, a bio je to i organizovani pokušaj da se jedinice VRS-a vežu i odvoje od sarajevskog fronta.¹¹
19. Dana 8. marta 1995. Radovan Karadžić je izdao Operativnu direktivu za dalja dejstva, op. br. 7.¹² U toj Direktivi Karadžić je VRS-u (konkretno, Drinskom korpusu) naredio sljedeće:

/.../ izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnom planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.¹³

20. Ova Direktiva je bila jasno naređenje da se stanovnicima bosanskim Muslimanima u Srebrenici i Žepi uskrate osnovne potrepštine i da se stvori humanitarna katastrofa koja će stanovnike bosanske Muslimane natjerati da napuste Srebrenicu i Žepu kako bi preživjeli.
21. Od marta do jula 1995., VRS je namjerno ograničila dostavu zaliha, materijala i ljudstva jedinicama UNPROFOR-a u enklavama Srebrenica i Žepa, što je ograničilo mogućnosti UNPROFOR-a da efikasno funkcioniše.¹⁴ Tokom tog perioda, VRS je namjerno ograničila i humanitarnu i drugu pomoć stanovnicima

⁹ Rezolucija 819 (1993.) koju je Savjet bezbjednosti usvojio na svojoj 3199. sjednici 16. aprila 1993. (u daljem tekstu: Rezolucija 819), S/RES/819 (1993.).

¹⁰ *Id.*

¹¹ *Vidi* Operativni izvještaj br. 04-114/95 28. pješadijske divizije, 30. jun 1995. (ERN: 0084-2157-0084-2158 (BHS); 0088-2838-0088-2839 (engleski)).

¹² Naređenje Glavnog štaba VRS 2/2-11, Direktiva za dalja dejstva br. 7, 8. mart 1995. (ERN: 0082-3159-0082-3182 (BHS); 0081-7121-0081-7135 (engleski)).

¹³ *Id.*

¹⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2260-2263; 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T.2445-2450; 26. oktobar 2006., iskaz Eelca Kostera, T.3033-3035; 29. novembar 2006., dokazi svjedoka Johannes Ruttena T.4807-4808; 29. novembar 2007., iskaz svjedoka Cornelia Nicolaia, T.18452-18459. *Vidi takođe* Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u Sektoru, koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 3. jun 1995., (ERN: 0327-9228-0327-9232).

bosanskim Muslimanima Srebrenice i Žepe, u sklopu organizovanih napora da se tamošnjim bosanskim Muslimanima onemogući život i da se oni uklone. Zdravko **TOLIMIR**, general Ratko Mladić, general Radivoje Miletić i drugi oficiri i osoblje Glavnog štaba odigrali su središnju ulogu u organizovanju i omogućavanju nastojanja da se ograniči dostava zaliha UNPROFOR-u i pomoći stanovnicima bosanskim Muslimanima u enklavama Srebrenica i Žepa, o čemu će biti riječi u daljem tekstu.

22. Dalje u martu 1995. pa sve do pada enklava u julu 1995. VRS je granatirala i otvarala snajpersku vatru na razne civilne ciljeve u enklavama Srebrenica i Žepa, u sklopu napora da se bosanskim Muslimanima život u enklavama učini nepodnošljivim i da se oni tako uklone.
23. Dana 3. juna 1995. snage VRS-a napale su osmatrački položaj Ujedinjenih nacija "Echo", čime je počeo glavni napad na enklavu.¹⁵ Dana 2. jula 1995. Drinski korpus je izdao operativno naređenje za napad na srebreničku enklavu pod naslovom "Krivaja 95". U naređenju generala Milenka Živanovića, komandanta Drinskog korpusa, navedeno je da je cilj napada na enklavu da se enklave "suze na gradsko područje."¹⁶ Svrha svođenja te enklave na gradsko područje bila je da se stanovnici bosanski Muslimani satjeraju u taj gradić i da se tako stvore uslovi u kojima bi muslimanskom stanovništvu u cjelini bilo nemoguće da se održi, čime bi se ponovila humanitarna katastrofa iz 1993, a ono bi stoga moralo napustiti to područje.
24. Dana 2. jula 1995., veličina srebreničke enklave iznosila je otprilike 58 kvadratnih kilometara. Gradsko područje enklave pokrivalo je oko dva kvadratna kilometra. Prije 2. jula 1995. velik broj stanovnika bosanskih Muslimana živio je izvan gradskog područja Srebrenice.
25. Napad na enklavu Srebrenica imao je dva dodatna legitimna vojna cilja: da se osigura demilitarizacija enklave, čime bi se spriječili napadi 28. divizije na mjesta izvan enklave; i da se potpuno presijeku svi kontakti između enklava Srebrenice i Žepe. Međutim, širi cilj da se stvore uslovi koji bi stanovništvu Srebrenice i Žepe

---

¹⁵ Izvještaj Bratunačke brigade br. 433-1 pod naslovom "Analiza borbene gotovosti za 1. Brpbr za period od 1. januara 1995. do 30. juna 1995.", 4. juli 1995., (ERN: 0067-5739-0067-5772 (BHS); 0071-6533-0071-6554 (engleski)).

¹⁶ Zapovest br. 04/156-2 komande Drinskog korpusa, Zapovest za aktivna b/d Op. br. 1, 2. jul 1995. (ERN: 0088-3593-0088-3602 (BHS); 0084-7289-0084-7294 (engleski)).

učinili život nepodnošljivim, u namjeri da se enklave u potpunosti eliminišu, doveo je do teških kršenja međunarodnog krivičnog prava. Postojanje legitimnog vojnog motiva ne može negirati, i ne negira, izrazit protivpravni cilj prisilnog protjerivanja civilnog stanovništva.

(B) NAPAD NA ENKLAVU SREBRENICA I NJEN PAD

26. Dana 6. jula 1995., jedinice Drinskog korpusa VRS-a napale su zaštićenu zonu Srebrenice. Napad je obuhvatao granatiranje civila i civilnih ciljeva u enklavi. Dana 9. jula 1995., VRS je postavilo za cilj proširenje operacije kako bi se zauzela cijela srebrenička enklava. Zdravko **TOLIMIR** je u svom saopštenju od 9. jula 1995. generalima Gveri i Krstiću prenio da se predsjednik Karadžić slaže s prijedlogom VRS-a.¹⁷
27. Dana 10. jula 1995., komandant štaba MUP-a RS, Tomislav Kovač, poslao je policijske snage MUP-a RS pod komandom Ljubiše Borovčanina na srebreničko područje kao pojačanje za operaciju protiv Srebrenice.¹⁸
28. Srebrenica je pala u ruke snaga bosanskih Srba 11. jula 1995.¹⁹

Kasno poslijepodne 11. jula 1995. general Mladić, u pratnji generala Živanovića (tadašnjeg komandanta Drinskog korpusa), generala Krstića (u to vrijeme zamjenika komandanta i načelnika Štaba Drinskog korpusa) i drugih oficira VRS-a, trijumfalno je prošetao praznim ulicama Srebrenice.²⁰

29. U jednom momentu, general Mladić se prilikom šetnje Srebrenicom okrenuo prema televizijskoj kameri koja ga je pratila i izjavio:

Evo nas, 11. jula 1995. godine u srpskoj Sreberenici, uoči još jednog velikoga praznika srpskoga, poklanjamo srpskome narodu ovaj grad. I napokon, došao je trenutak da se posle bune protiv Dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru.²¹

30. Bosanski Muslimani koji su bili u Srebrenici nakon početka napada VRS-a opredijelili su za jedan od sljedeća dva koraka. Jedna grupa koju su činile hiljade žena, djece i muškaraca pobjegla je u bazu UNPROFOR-a u Potočarima, koja se nalazila unutar srebreničke enklave, gdje je zatražila zaštitu Nizozemskog bataljona UNPROFOR-a (u daljem tekstu: Nizozemski bataljon) koji je tamo bio

¹⁷ Naređenje Glavnog štaba VRS 12/46-501/95, 9. juli 1995. (ERN: 0086-9096-0086-9096 (BHS); 0089-2590-0089-2590 (eng.)).

¹⁸ Naređenje MUP-a RS 64/95, koje je potpisao Tomislav Kovač, 10. juli 1995. (ERN: 0216-3049-0216-3050 (BHS); 0306-3289-0306-3289 (eng.)).

¹⁹ Izvještaj generalnog sekretara, par. 304.

²⁰ *Vidi Tužilac protiv Radislava Krstića*, Presuda, predmet br. IT-98-33-T, 2. avgust 2001. (u daljem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*), par. 36.

²¹ Kompilacija video snimaka vezanih za Srebrenicu iz 1995. (ERN: V000-4458).

stacioniran. Te izbjeglice ostale su u Potočarima i okolini od 11. do 13. jula 1995. Druga grupa od otprilike 15.000 muškaraca bosanskih Muslimana, s manjim brojem žena i djece, okupila se uvečer 11. jula 1995. u selu Šušnjari, otprilike sedam kilometara sjeverozapadno od Srebrenice, i u velikoj koloni krenula kroz šumu prema Tuzli. Približno trećinu ove grupe činila su naoružana vojna lica, bosanski Muslimani, i većina njih se nalazila na čelu kolone. Ostalo su bili civili i nenaoružana vojna lica.

31. Do večeri 11. jula 1995., u Potočarima se okupilo oko 20.000 do 25.000 izbjeglih bosanskih Muslimana. Kasno uvečer 11. jula 1995., ili rano ujutro 12. jula 1995., predsjednik Karadžić, general Mladić, general Krstić i drugi razradili su plan za prisilno premještanje žena i djece, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave u Kladanj (otprilike 55 kilometara sjeverozapadno od Srebrenice), i za pogubljenje otprilike 1.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, koji su pobjegli u Potočare i tamo zatražili zaštitu UNPROFOR-a.
32. Pripadnici VRS-a i MUP-a terorizali su bosanske Muslimane koji su zatražili zaštitu u bazi UN-a u Potočarima. U ranim poslijepodnevni satima 12. jula, srpske snage počele su odvoziti stanovnike bosanske Muslimane iz Potočara. Pripadnici VRS-a i MUP-a odvojili su muškarce i nekoliko dječaka, bosanskih Muslimana, od žena i djece. Žene i djeca su pod kontrolom VRS-a odvezeni autobusima i kamionima na područja izvan enklave.²²

U roku od nekoliko dana snage bosanskih Srba protjerale su otprilike 25.000 bosanskih Muslimana, većinom žena, djece i staraca koji su 'ivjeli na tom području, i u atmosferi terora ih ukrcali u pretrpane autobuse, da bi ih potom prebacili preko linija sukoba na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana.²³

33. Odvajanje muškaraca od njihovih porodica nadzirali su, između ostalog, oficiri bezbjednosti VRS-a pukovnik Vujadin Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa, i kapetan Momir Nikolić, pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade. U Potočarima su u tom periodu bili i pukovnik Radoslav Janković, iz Uprave bezbjednosti Glavnog štaba,

²² "Žene, djeca i starci potrpani su 12. i 13. jula 1995. u autobuse i pod kontrolom snaga VRS-a odvezeni iz Potočara na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana u blizini Kladnja." Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 48.

²³ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.1.

- i potpukovnik Svetozar Kosorić, načelnik za obavještajne poslove Drinskog korpusa.
34. Muškarci i dječaci koje su pripadnici VRS-a i MUP-a u Potočarima odvojili od njihovih porodica pritvoreni su 12. i 13. jula u Potočarima i okolini, a onda su ih prevezli na mjesta za privremeno zatočenje u Bratuncu, deset kilometara sjeverno od Srebrenice, gdje su čekali da ih prebace na razne lokacije za pogubljenje.
35. Dana 13. jula, vojnici 28. divizije koji su, zajedno s velikim brojem civila, pokušali da kroz šumu pobjegnu na teritoriju BiH, naišli su na snage MUP-a RS, koje su, kako bi ih presrele, bile razmještene duž puta Bratunac-Konjević-Polje. Neki od naoružanih ljudi iz kolone bosanskih Muslimana koja se povlačila sukobili su se sa snagama bosanskih Srba, koje su imale podršku oklopnih transportera, tenkova, artiljerije i protivavionskih topova. Snage bosanskih Srba zarobile su na hiljade bosanskih Muslimana iz kolone, ili su im se oni sami predali. Preko 6.000 bosanskih Muslimana koji su zarobljeni 13. jula odvedeno je do mjesta za privremeno zatočenje u Bratuncu i Kravici, gdje su čekali da ih prebace na razne lokacije za pogubljenje na području Zvornika.
36. Od 12. i 13. jula 1995., pa sve do 1. novembra 1995., snage VRS-a i MUP-a pogubile su više od 7.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana, koji su u Potočarima bili razdvojeni od svojih porodica ili zarobljeni dok su se u koloni s muškarcima bosanskim Muslimanima povlačili iz Srebrenice. To su bila organizovana, masovna i sistematska pogubljenja. Zadatak pukovnika Ljubiše Beare, načelnika Uprave bezbjednosti Glavnog štaba, bio je da organizuje ta masovna i sistematska pogubljenja. U tom zadatku pomogli su mu, između ostalog, potpukovnik Vujadin Popović, kapetan Momir Nikolić, potporučnik Drago Nikolić, načelnik bezbjednosti Zvorničke brigade, i kapetan Milorad Trbić, oficir bezbjednosti u Zvorničkoj brigadi.
37. Pored tih organizovanih, masovnih i sistematskih pogubljenja, snage bosanskih Srba ubile su više muškaraca bosanskih Muslimana prilikom operacije prisilnog premještanja na lokacije u Potočarima, Kravici i Bratuncu. Muškarci su ubijani i u mjestima zatočenja u zoni odgovornosti Zvorničke brigade, gdje su bili pritvoreni prije masovnih i sistematskih pogubljenja. Ta "situaciono" uslovljena ubistva bila su prirodna i predvidljiva posljedica kako operacije prisilnog premještanja tako i operacije organizovanih ubistava.

38. Tokom i nakon tih situaciono uslovljenih ubistava i organizovanih pogubljenja, snage VRS učestvovala su u sistematskom i sveobuhvatnom naporu da se ti zločini prikriju, tako što su tijela žrtava masovno pokopavana na izolovanim mjestima razbacanim na većoj površini. Kad je postalo očigledno da je međunarodna zajednica doznala za ubistva i pogubljenja do kojih je došlo uslijed napada na zaštićenu zonu Srebrenice, snage VRS-a su po drugi put pokušale da prikriju ubistva tako što su ekshumirale tijela iz primarnih masovnih grobnica i prebacile ih u sekundarne grobnice na udaljenijim područjima. Ukupno je korišteno najmanje 17 primarnih i 37 sekundarnih grobnica. Operaciju ponovnog pokopavanja organizovali su i proveli oficiri bezbjednosti VRS-a Ljubiša Beara, Vujadin Popović, Momir Nikolić, Drago Nikolić i Milorad Trbić.²⁴
39. Kombinacijom masovnih pogubljenja, situaciono uslovljenih ubistava i prisilnog premještanja, pripadnici VRS-a i MUP-a su namjerno i sistematski uklonili stanovnike bosanske Muslimana iz enklave Srebrenica. Ti zločini bili su počinjeni s namjerom da se uništi, u cijelosti ili djelomično, jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva.
40. Kao što je opisano u Optužnici, Zdravko **TOLIMIR** je, s drugima, učestvovao u dva udružena zločinačka poduhvata, čiji su cilj i zajednička svrha bili: (1) prisilno premještanje ili deportacija stanovnika bosanskih Muslimana iz enklava Srebrenica i Žepa;²⁵ i (2) zarobljavanje, zatočenje, pogubljenje po kratkom postupku i pokopavanje na hiljade vojno sposobnih muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana iz enklave Srebrenica. Zdravko **TOLIMIR** i drugi učesnici udruženih zločinačkih poduhvata opisanih u Optužnici odgovorni su za te zločine. Svi učesnici udruženih zločinačkih poduhvata učestvovali su u planiranju, poticanju ili naređivanju svakog od ovih zločina, ili je na drugi način pomagao i podržavao njihovo planiranje, pripremu ili izvršenje.

²⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15922-15928; 29.-30. avgust 2007., iskaz Damjana Lazarevića, T.14429-14534. *Vidi takođe* Naređenje Glavnog štaba VRS-a 03/4-2341, 14. septembar 1995. (ERN: 0082-2150-0082-2150 (BHS); 0084-4368-0084-4368 (eng.)); i zapisnik sa sastanka komande Štaba 1. bratunačke brigade, 16. oktobar 1995., str. 11. Momir Nikolić je izvjestio da je brigada učestvovala u "asanaciji" prema naređenjima Glavnog štaba VRS-a (ERN: 0067-1466-0067-1529 (BHS); 0070-6671-0070-6671 (eng.)).

²⁵ Kako bi se izbjegla sumnja, tužilaštvo navodi da je su svi stanovnici bosanski Muslimani, prisilno premješteni ili deportovani iz enklava Srebrenica i Žepa; uključujući i bosanske Muslimane koji su odvezeni autobusima iz enklava Srebrenica i Žepa bosanske Muslimane koji su iz enklave Srebrenica pobjegli u koloni kroz šumu; bosanski Muslimani koji su pobjegli iz enklave Žepa i preko rijeke Drine prešli u Srbiju; i bosanski Muslimani zarobljeni u Potočarima, šumama ili duž puta Bratunac-Konjević-Polje-Milići, te prisilno premješteni na mjesta za zatočenje i pogubljenje na području Bratunca i Zvornika.

(C) PREGLED I STRUKTURA GLAVNOG ŠTABA VRS

41. U hijerarhiji Vojske Republike Srpske, Glavni štab VRS-a vodio je operacije podređenih jedinica. Među ključnim ličnostima iz Glavnog štaba koje su učestvovala u zločinima za koje se optuženi tereti u Optužnici nalaze se slijedeći: general-pukovnik Ratko Mladić, komandant Glavnog štaba, general-potpukovnik Manojlo Milovanović, načelnik Glavnog štaba; optuženi general-major Zdravko **TOLIMIR**, pomoćnik komandant za obavještajno-bezbjednosne poslove; general-major Radivoj Miletić, zamjenik načelnika Glavnog štaba i načelnik za obavještajne poslove; general-potpukovnik Milan Gvero, pomoćnik komandanta za moral, vjerska i pravna pitanja; pukovnik Ljubiša Beara, načelnik Uprave za bezbjednosne poslove Glavnog štaba; pukovnik Petar Salapura, načelnik za obavještajne poslove Glavnog štaba; pukovnik Radoslav Janković, Uprava za obavještajne poslove Glavnog štaba; potpukovnik Dragomir Keserović, Uprava za bezbjednosne poslove Glavnog štaba; i pukovnik Neđo Trkulja, Odjeljenje za operativne poslove Glavnog štaba, načelnik oklopnih jedinica.
42. General Mladić oslanjao se na generale Milovanovića, **TOLIMIRA**, Gveru i Miletića kao na svoje glavne savjetnike. To su bili ljudi na koje se Mladić mogao osloniti da bi obezbijedio da se njegova naređenja izvrše. Tokom rata, Mladić bi obično jednog od tih svojih pouzdanih generala zadužio da konkretno nadziru neku određenu vojnu operaciju na terenu. Na primjer, tokom 1995., uključujući mjesec jun, jul i avgust 1995., Mladić je zadužio generala Milovanovića za područje bosanske Krajine i glavnu hrvatsku ofanzivnu operaciju, koja je postala poznata kao operacija "Oluja". General Gvero je 9. jula 1995. zadužen da nadzire operaciju Srebrenica i on se tada nalazio na isturenom komandnom mjestu Pribićevac, malo južnije od Srebrenice. Dana 12. jula general **TOLIMIR** je zadužen da nadzire operacije u Žepi s položaja na isturenom komandnom mjestu u selu Borike.
43. Dok je svaki od ovih generala obavljao svoje dužnosti na terenu, general Miletić ostao je u sjedištu Glavnog štaba u Crnoj Rijeci i odigrao je ključnu ulogu u koordinaciji i kontrolisanju aktivnosti Glavnog štaba i podređenih jedinica iz štaba. Generali Mladić, Milovanović, **TOLIMIR**, Gvero i Miletić su prije rata u Bosni bili oficiri JNA. Dobro su se znali i tijesno su saradivali tokom cijelog rata. Glavni štab VRS-a je bio mali i pomoćnici tamošnjih komandanata čestu su

razmješteni na isturene položaje radi komandovanja ili nadziranja operacija na terenu.²⁶

(D) SEKTOR ZA OBAVJEŠTAJNO-BEZBJEDNOSNE POSLOVE GLAVNOG ŠTABA

44. Kao pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove, **TOLIMIR** je nadzirao i Upravu za bezbjednost i Upravu za obavještajne poslove ovog organa Glavnog štaba.
45. Organi bezbjednosti imali su dva glavna zaduženja: kontraobavještajne poslove i poslove vojne policije i krivičnopravne poslove. Kontraobavještajne dužnosti obuhvatale su identifikovanje prijetnji RS-u i VRS-u unutar RS-a i VRS-a, kao što su planiranje atentata na vođe ili bilo koja druga prijetnja koja bi dovela u pitanje bezbjednosti i sigurnost RS-a i VRS-a iznutra. Dužnosti vojne policije obuhvatale su profesionalno nadziranje jedinica vojne policije i njihovih aktivnosti, uključujući zarobljavanje, zatočenje i postupanje s ratnim zarobljenicima, kao i druga pitanja vezana za rad vojne policije. Krivičnopravni poslovi obuhvatali su nadziranje i vođenje istraga i krivičnih postupaka u vezi s kažnjivim ponašanjem vojnika i oficira VRS-a.
46. Obavještajni organi su prije svega bili odgovorni za praćenje neprijatelja i prikupljanje informacija o njegovom kretanju i namjerama i prosljeđivanje tih informacija komandi. Prema uputstvima generala Mladića, obavještajno-bezbjednosni organi na svim nivoima trebali su usresrediti oko 80 posto svog radnog angažovanja na obavještajne i kontraobavještajne poslove, a ostalih 20 posto na krivičnopravne poslove i zadatke vezane za vojnu policiju.²⁷
47. Dva najviša oficira u Upravi za obavještajne poslove i Upravi za bezbjednost Glavnog štaba bili su pukovnik Ljubiša Beara, načelnik Uprave za bezbjednost, i pukovnik Petar Salapura, načelnik Uprave za obavještajne poslove. Oficiri za koje je bio nadležan pukovnik Beara bili su, između ostalih, potpukovnik Dragomir Keserović, načelnik Odjeljenja za poslove vojne policije, i major Dragomir Pećanac. Pukovnik Salapura bio je nadležan za, između ostalih, pukovnika Radislava Jankovića. Kao nadređeni tih oficira, **TOLIMIR** im je mogao direktno izdavati naređenja i zapovijesti, a mogao im je i prenositi naređenja svojih

²⁶ Zapisnik i magnetofonski snimak s 52. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 6. avgusta 1995., (ERN: 0215-4171-0215-4296).

²⁷ *Vidi* Naređenje Glavnog štaba VRS-a 18/20-414/94, 24. oktobar 1994. (ERN: DA01-0961-DA01-0963 (BHS); 0308-9290-0308-9292 (eng.)).

nadređenih, predsjednika Karadžića i generala Mladića. Ti oficiri su pak izvještavali **TOLIMIRA** o relevantnim pitanjima, iznosili mu svoje prijedloge, izvršavali i nadzirali provođenje **TOLIMIROVIH** naređenja, te ga obavještavali o aktivnostima vezanim za izvršenje njihovih dužnosti.

48. Profesionalne aktivnosti organa bezbjednosti na svim nivoima VRS-a bili su takođe u nadležnosti Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog Štaba. Organi bezbjednosti bili su pod direktnom komandom komandata jedinice ili institucije u koju su bili raspoređeni; međutim, njihove profesionalne aktivnosti nadzirao je njima neposredno nadređen organ bezbjednosti, i konačno, Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba.²⁸ Na primjer, pukovnik Beara, kao načelnik Uprave za bezbjednost, nadzirao je rad organa bezbjednosti Drinskog korpusa (na čelu sa Vujadinom Popovićem), koji je pak nadzirao organe bezbjednosti Zvorničke i Bratunačke brigade (na čelu sa Dragom Nikolićem, odnosno Momrom Nikolićem), a oni su pak nadzirali organe bezbjednosti svojih bataljona. Pomoću ovog profesionalnog nadziranja, Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba rukovodio je i upravljao velikim dijelom poslova organa bezbjednosti na nižem nivou.²⁹
49. Nijedan od zločina za koji se optuženi tereti u Optužnici ni na koji se način ne odnosi na obavještajne ili kontraobavještajne poslove. Zločini iz Optužnice vezani za postupanje sa zarobljenicima i pritvorenima odnosili su se na poslove vojne policije i za to vezane zadatke zarobljavanja, pritvaranja i postupanja sa zarobljenicima. Kao takvi, ti zadaci potpadali su pod utvrđenu odgovornost organa bezbjednosti u rukovođenju i nadziranju poslova vojne policije u postupanju sa zarobljenicima. Komandanti VRS-a, počevši od generala Mladića, koji je bio komandant generala **TOLIMIRA** i pukovnika Beare, generala Krstića, koji je bio komandant potpukovnika Popovića, pukovnika Pandurevića i majora Obrenovića, koji su bili komandanti Drage Nikolića i pukovnika Blagojevića, koji je bio komandant Momira Nikolića, izdavali su ili prenosili naređenja svojim oficirima

²⁸ Vidi Naređenje Glavnog štaba 18/20-414/94, 24. oktobar 1994. (ERN: DA01-0961-DA01-0963 (BHS); 0308-9290-0308-9292 (eng)). Vidi takođe Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006., par. 2.15 (u daljem tekstu: Butlerov izvještaj o Glavnom štabu) (ERN: 0600-6255-0600-6283-BHST; 0600-6255-0600-6283 (eng.)). Vidi takođe suđenje u predmetu *Blagojević*, 10. jun 2004., iskaz Dragomira Keserovića, T.10628; i suđenje u predmetu *Popović*, 14. januar 2008., iskaz Richarda Butlera, T.19635-19636.

²⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 12.-13. septembar 2007., iskaz Milomira Savčića, T.1526:20-21.

bezbjednosti da izvrše posao prijevoza, pritvaranja i pogubljenja na hiljade muslimanskih zarobljenika.

(E) PREGLED I STRUKTURA DRINSKOG KORPUSA I ZVORNIČKE, BRATUNAČKE I ROGATIČKE BRIGADE

Drinski korpus

50. Drinski korpus, jedan od šest korpusa koji su sačinjavali VRS, formiran je 1992. Njegov Štab je formiran u Vlasenici, 28,5 km sjeverozapadno od Srebrenice. Komanda korpusa i njenih osam potčinjenih brigada, čiji oficiri su prvenstveno bili bivši pripadnici JNA,³⁰ preuzeli su strukture i procedure direktno od operativnih metodologija bivše JNA.³¹ Već 1995., Drinski korpus i jedinice iz njegovog sastava bili su efikasna i iskusna vojna organizacija, zadužena za sve borbene operacije unutar svoje zone odgovornosti.³² Nakon pada Srebrenice, Komanda Drinskog korpusa aktivno je učestvovala u koordiniranju počinjenja zločina svojih dviju potčinjenih jedinica, Zvorničke i Bratunačke brigade, uključujući i prisilno premještanje stanovnika bosanskih Muslimana, i ubistvo više od 7.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana.³³
51. Uvečer 13. jula 1995., general Radislav Krstić preuzeo je od generala Živanovića komandu nad Drinskim korpusom VRS-a.³⁴ Prije ovog imenovanja, general Krstić je bio načelnik Štaba Korpusa i na taj položaj je postavljen u avgustu 1994.

³⁰ Zahtjev 02/5-10 Glavnog štaba SRBH, 26. maj 1992., (ERN: 0091-6290-0091-6291(BHS); 0091-7180-0091-7181 (eng.)); Komanda 1. Krajiškog korpusa 466-4 i 466-4/1 (engleski prijevod Tužilaštva), 27. i 28. maj 1992. (ERN: 0091-6292-0091-6300 (BHS); 0091-7182-0091-7188 (eng.)). U Zahtjevu se traže primjedbe i prijedlozi u vezi s prijedlogom Glavnog štaba za reorganizaciju vojske (Vojske Srpske Republike BiH (u daljem tekstu: SRBH), kasnije VRS)), a u odgovoru Komande 1. Krajiškog korpusa u se predlaže da se organizuju na isti način kao što je bio strukturiran i Korpus JNA.

³¹ Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a (revizija), 31. oktobar 2002., dio 2 (u daljem tekstu: Butlerov izvještaj o komandnoj odgovornosti korpusa) (ERN: 0307-9270-0307-9308 (BHS); 0113-4250-0113-4289 (eng.)); Naređenje Drinskog korpusa 01/17-2, Borbena obuka u 1995. godini, 12. januar 1995., (ERN: 0068-4984-0068-5030 (BHS); 0084-7336-0084-7361 (eng.)); Naređenje Drinskog korpusa 01/4-218-1, "Štit-95", 29. novembar 1995., (ERN: 0063-2749-0063-2855 (BHS); 0069-6907-0069-7110 (eng.)). *Vidi takođe*, Naređenje 1. krajiškog korpusa 520-3, 20. jun 1992., (ERN: 0090-0792-0090-0795 (BHS); 0300-7832-0300-7834 (eng.)).

³² Generalštab oružanih snaga SFRJ, Pravilo korpus kopnene vojske (privremeno), 11. april 1990., par. 5, (ERN: 0114-5728-0114-5932 (BHS); 0079-7104-0079-7232 (eng.)).

³³ Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, 1990., član 6, (ERN: 0114-7056-0114-7095 (BHS); 0090-9994-0091-0027 (eng.)) (u kojem se navodi da je "Pravo komandovanja jedinicama i ustanovama organskog sastava korpusa KoV u isključivoj [...] je nadležnosti komandanta); Borbeni izvještaj 1. bratunačke brigade 03-253-94, 4. jul 1995., (ERN: 0067-5415-0067-5418 (BHS); 0071-6500-0071-6500 (eng.)).

³⁴ Naređenje Drinskog korpusa 05/2-293, 13. juli 1995., (ERN: 0202-8668-0202-8668 (BHS); 0300-7385-0300-7385 (eng.)).

Potpukovnik Vujadin Popović je bio pomoćnik komandanta za bezbjednosti Drinskog korpusa tokom relevantnog perioda od jula do novembra 1995.

Zvornička, Bratunačka i Rogatička brigada

52. Zvornička, Bratunačka i Rogatička brigada djelovale su u svojim zasebnim zonama odgovornosti kao glavne jedinice za izvođenje organizovanih i objedinjenih ofanzivnih i borbenih operacija.³⁵ Naređenja su izdavana, a izvještaji o njihovom izvršavanju prosljeđivani su u skladu s starim propisima JNA. Brigade su pomoću sredstava veze bile povezane s centralnom komandom. U uspostavljenoj vojnoj hijerarhiji, komandant brigade ili, u njegovom odsustvu, načelnik Štaba, bio je nadležan za sve jedinice unutar brigade, uključujući i inženjerijsku jedinicu, organ bezbjednosti i sve borbene bataljone.³⁶
53. U to vrijeme, Zvornička brigada je bila najbolje opremljena brigada u Drinskom korpusu, a u njenom sastavu nalazilo se oko 4.300-4.700 pripadnika.³⁷ Zona odgovornosti Zvorničke brigade protezala se od rijeke Drine zapadno od linije sukoba između VRS-a i ABiH (oko 12 km), kao i od rijeke Drinjače na jugu do Pilice na sjeveru (više od 30 km), i obuhvatala je područje oko Zvornika gdje se kolona bosanskih Muslimana sukobila sa snagama VRS-a nakon pada Srebrenice.³⁸
54. Zasebno i nezavisno od tekućih borbenih aktivnosti, hiljade zarobljenika bosanskih Muslimana prevezeno je s bratunačkog područja oko 40 km južno od Zvornika, gdje su zatočeni i pogubljeni na pet stratišta unutar zone odgovornosti Zvorničke brigade. Vinko Pandurević je bio komandant Zvorničke brigade sve vrijeme relevantno za Optužnicu.³⁹ Međutim, od približno 2. jula do sredine dana 15. jula 1995., Pandurević je bio van zone odgovornosti Zvorničke brigade komandirajući Taktičnom grupom, koja je učestvovala u napadima u okviru

³⁵ Generalštab JNA, Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka), 1984, Glava 5, Obezbjedeње borbenih dejstava (ERN: 0114-7096-0114-7391 (BHS); 0303-0230-0303-0415 (eng.)).

³⁶ Organ bezbjednosti u brigadi djelovao je pod vođstvom komandanta i bio je zadužen za okupljanje ratnih zarobljenika i njihovo obezbjeđivanje. Naređenje Komande Drinskog korpusa 04/156-2, Zapovest za aktivna b/d Op. br. 1, 2. jul 1995., str. 7 (ERN: 0084-7289-0084-7294 (BHS); 0088-3593-0088-3602 (eng.)). Odluke o pritvaranju i postupanju sa zarobljenicima, funkcije organa bezbjednosti, bile su u nadležnosti komandanata brigade. Naređenje Drinskog korpusa 03/156-11 (promijenjeno u 03/156-12 rukopisom), 13. jula 1995. (ERN: 0084-7295-0084-7296 (BHS); 0088-3603-0088-3605 (eng.)).

³⁷ *Vidi* Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u brigadi VRS-a, 31. oktobar 2002. (ERN: 0307-9270-0307-9308 (BHS); 0113-4250-0113-4289 (eng.)).

³⁸ Karta: "Krivaja 95" (koju je zaplijenilo Tužilaštvo), (ERN: 0082-7577-0082-7578).

³⁹ Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija), 1. novembar 2002., str. 19 (u daljem tekstu: Butlerov iskaz o Srebrenici) (ERN: 0307-2366-0307-2514 (BHS); 0113-4290-0113-4427 (eng.)).

operacija Srebrenica i Žepa. U odsustvu Pandurevića, načelnik Štaba i zamjenik komandanta major Dragan Obrenović bio je operativni komandant Zvorničke brigade u operativnoj zoni Zvorničke brigade. Načelnik bezbjednosti bio je poručnik Drago Nikolić. Tijesno je saradivao sa svojim podređenim, kapetanom Miloradom Trbićem, referentom za bezbjednost.

Privremene jedinice u zoni Drinskog korpusa

55. Pored gorenavedenih formacija iz organskog sastava, nije bilo neuobičajeno da VRS formira privremene jedinice ili formacije. U kontekstu bivše JNA, što je nastavljeno i u VRS-u, među organizacijama je postojala urođena fleksibilnost u prilagođavanju rukovođenja i komandovanja nad pojedinim jedinicama kako bi se djelotvorno dosegla optimalna vojna sila potrebna za rješavanje određene situacije na datom geografskom području. Ovo prilagođavanje ostvarivalo se kroz praksu privremenog prepotčinjavanja jedinica. U većini slučajeva, ovo je uključivalo formiranje "taktičkih" ili "borbenih" grupa, sačinjenih od više formacija pod jedinstvenom komandom, ili jednostavno privremenog prepotčinjavanja neke formacije iz jednog Štaba u neki drugi.
56. U ovim okolnostima, glavni komandant rukovodio je aktivnostima ovih jedinica, i to barem u trajanju i pod uslovima pod kojima mu je rukovođenje povjereno. U ovim privremenim grupacijama, odnosi rukovođenja i komandovanja bili su definisani od slučaja do slučaja.⁴⁰
57. U julu 1995., postojala su četiri privremena komandna odnosa u vezi sa Drinskim korpusom VRS-a. Oni su uključivali privremene komandne odnose s jedinicama koje su inače bile dodijeljene Glavom štabu, tj. 65. motorizovani zaštitni puk⁴¹ i 10. diverzantski odred,⁴² kao i policijske snage MUP-a⁴³ i jednu privremenu

⁴⁰ Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, 1990., član 6 (ERN: 0114-7056-0114-7095 (BHS); 0090-9994-0091-0027 (eng.)).

⁴¹ *Vidi* Butlerov iskaz o Srebrenici na 24-25. ("Šezdeset peti zaštitni puk bio je tokom rata jedna od bolje opremljenih i popunjenih velikih formacija VRS-a. Ova jedinica, pod komandom potpukovnika Milomira Savčića, bila je neposredno nasljeđe iz strukture bivše JNA (bila je dodijeljena neposredno komandi Vojne oblasti). Dana 15. jula 1995. godine ili oko tog datuma, vjeruje se da je ova jedinica prešla pod kontrolu komandanta Bratunačke brigade, i samim tim, komandanta Drinskog korpusa VRS-a.")

⁴² *Vidi* Butlerov iskaz o Srebrenici na 25. ("Deseti diverzantski odred formiran je 14. oktobra 1994. kao resurs Glavnog štaba VRS-a za izvođenje diverzantskih i izviđačkih akcija u doba rata.⁴³ U julu 1995. godine jedinica je bila pod komandom poručnika Milorada Pelemiša. U periodu od 10. do 12. jula 1995. godine, oba voda 10. diverzantskog odreda učestvovala su sa jedinicama Drinskog korpusa VRS-a u samom zauzimanju Srebrenice. Kasnije su dijelovi jednog voda jedinice prisustvovali i učestvovali u pogubljenjima muškaraca Muslimana na vojnoj ekonomiji Branjevo.")

⁴³ Kabinet ministra, MUP, Naređenje br. 64/95, 10. juli 1995., (ERN: 0216-3049-0216-3050 (BHS); 0306-3289-0306-3289 (eng.)). Ovim naređenjem Ljubomir Borovčanin je imenovan za "komandanta jedinice

formaciju pod komandom drugog korpusa.⁴⁴ Svaka od ovih formacija djelovala je kao potčinjena formacija u sastavu Drinskog korpusa VRS-a u raznim periodima u julu 1995.

III. SAŽETAK ISKAZA O ZLOČINIMA KOJIMA SE OPTUŽENI TERETI

(A) OPERACIJA UBIJANJA VOJNO SPOSOBNIH MUŠKARACA BOSANSKIH MUSLIMANA IZ SREBRENICE

58. Genocid počinjen u Srebrenici bio je zaprepašćujućih razmjera. Kad je riječ samo o ubijenim žrtvama, to je najveća operacija lišavanja života u Evropi od Drugog svjetskog rata. Taj genocid obuhvatao je barem deset zasebnih masovnih pogubljenja više od 7.000 muškaraca i mladića, više od stotinu situaciono uslovljenih ubistava, kampanju terorisanja, kao i prisilno premještanje na hiljade bosanskih Muslimana iz njihovih domova. Za samo nekoliko dana snage bosanskih Srba potpuno su uništile živote više od 30.000 muslimanskih žrtava.

1. Rasprostranjena i organizovana ubistva: od 13. jula do avgusta 1995.

a) Ubistva počinjena 13. jula

Rijeka Jadar

59. Oko 11:00 sati 13. jula 1995., malo odeljenje vojnika VRS-a i/ili MUP-a zarobilo je oko 16 muškaraca bosanskih Muslimana iz kolone muškaraca koja se povlačila iz enklave Srebrenica, u blizini Konjević Polja, 21 km zapadno od Bratunca, duž puta Bratunac-Konjević-Polje. Nakon što su im oduzete lične isprave, odjeća i novac, te muškarce su osobe koje su ih zarobile ispitale i pretukle, a zatim su ih prebacili na neko izolovano mjesto na obali rijeke Jadar i po kratkom postupku pogubili.⁴⁵ Jedini preživjeli pogođen je iz vatrenog oružja i on je pao u rijeku. Strijelci su nastavili da pucaju na njega, ali odnijela ga je struja i on je uspio da

---

MUP-a" poslana u rejon Srebrenice, a sačinjavali su je "drugi specijalni odred policije iz Šekovića, prva četa PJP CJB Zvornik, mješovita četa združenih snaga MUP-a RSK-a, Srbije i Republike Srpske i četa iz kampa centra za obuku na Jahorini."

⁴⁴ Vidi Strogo povjerljivo naređenje Glavnog štaba VRS-a 03/4-1654, 15. jul 1995. (ERN: 0340-1472-0340-1472); Naređenje 1. krajiškog korpusa br. 264-1/95, 16. jul 1995., (ERN: 0084-5119-0084-5120).

⁴⁵ Vidi suđenje u predmetu *Krstić*, 23. maj 2000., iskaz svjedoka S, T.3235-3292; uvršteno u spis predmeta u skladu s pravilom 92ter na suđenju u predmetu *Popović*, 30. oktobar 2006., iskaz svjedoka PW-112, T.3199-3292.

pobjegne. Žrtva je prepoznala jednog pripadnika streljačkog voda, Nenada Deronjića, koji je bio pripadnik 2. čete PJP-a iz CJB Zvornik.⁴⁶

Dolina Cerske

60. Oko 14:00 sati 13. jula 1995., vojnici VRS/MUP-a prevezli su oko 150 muškaraca bosanskih Muslimana jedno mjesto uz neasfaltirani put u dolini Cerske, oko tri kilometra od Konjević Polja. Autobuse su pratili jedan oklopni transporter i jedan rovokopač. Vojnici VRS/MUP-a su zatim po kratkom postupku pogubili zarobljenike i zatrpali ih zemljom koristeći se teškom mehanizacijom. Jedan muškarac bosanski Musliman, koji je pobjegao s kolonom muškaraca koja se povlačila iz Srebrenice, bio je svjedok pristizanja autobusa, a desetak minuta kasnije, čuo je kako je dolinom odjeknuo zvuk pucnjave iz lakog naoružanja i mitraljeza. Pola sata kasnije, pucnjava je prestala i autobusi su se vratili istim putem, bez zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana. Odmah iza njih išao je oklopni transporter, a rovokopač se zadržao prije nego što je krenuo natrag u istom pravcu.⁴⁷
61. Godine 1996., istražitelji Tužilaštva otkrili su masovnu grobnicu na širem području koje je opisao svjedok. Nakon iskopavanja 1996., u grobnici je pronađeno 150 žrtava muškog pola, od kojih je 147 njih umrlo od posljedica strijelnih rana.⁴⁸ Broj pronađenih žrtava potkrepljuje iskaz svjedoka. Iz grobnice je izvađeno 48 ligatura, uključujući 24 kojima su ruke žrtava bile vezane na leđima.⁴⁹ Sve žrtve bile su odjevene u civilnu odjeću. Do danas su definitivno identifikovane 132 žrtve evidentirane kao nestale osobe iz Srebrenice.⁵⁰ Dokazni materijal pronađen kod grobnice pokazuje da se za zakopavanje žrtava koristio

⁴⁶ U julu 1995. postojalo je devet centara javne bezbjednosti (u daljem tekstu: Centar javne bezbjednosti ili CJB) na cijelom području RS, a jedan od njih nalazio se u Zvorniku. Primarne funkcije CJB vezane su za unutrašnje poslove i javnu bezbjednost. Kao takve, opštinske policijske snage bile su dio strukture CJB. Opštinske policijske snage mogle su takođe da se mobilišu za operacije vezane za borbu u takozvanim "posebnim jedinicama policije" ili "PJP"). Te jedinice PJP-a su bile odvojene od Specijalne brigade policije MUP-a, što je bila elitna antiteroristička i borbena snaga koja je tokom rata bila razmještena širom Bosne.

⁴⁷ Sudeње u predmetu *Krstić*, 12. april 2000., iskaz svjedoka M, 2736-2777; *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, predmet br. IT-02-60-T (u daljem tekstu: suđenje u predmetu *Blagojević*), svjedok je preimenovan u P-109, (svjedočenje prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis (D) bez unakrsnog ispitivanja, 12. juna 2003.); suđenje u predmetu *Popović*, svjedok je preimenovan u PW-120, transkript i dokazni predmeti prihvaćeni u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

⁴⁸ *Vidi* suđenje u predmetu *Popović*, 15. mart 2007., iskaz Williama Haglunda, T. 8910. *Vidi takođe* izvještaje Williama Haglunda s naslovom "Kriminalističko-tehnička obrada grobnice na lokalitetu Cerska", dio I-IV (ERN oznake: 0149-3690-0149- 3761; 0149-3762-0149-3977; 0149-3978-0149-4182; 0149-4183-0149-4377; i 0149-4378-0149-4607).

⁴⁹ *Id.*

⁵⁰ Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

rovokopač. Nije poznato da je iko preživio ovo pogubljenje, a jedinica odgovorna za ta pogubljenja nije nikada identifikovana.

Skladište u Kravici

62. Dana 13. jula 1995., između 1.000 i 1.500 muškaraca bosanskih Muslimana se predalo⁵¹ ili je bilo zarobljeno iz kolone i zatočeno na livadi u Sandićima, 14,4 km zapadno od Bratunca, duž puta Bratunac-Konjević-Polje. U poslijepodnevnim satima 13. jula, ti muškarci su odvezeni autobusima i morali su pješaćiti oko 1,2 km do skladišta u Kravici. U Kravici su se tada nalazile jedinice MUP-a koje su učestvovala u zarobljavanju, zatočenju i prevozu bosanskih Muslimana do skladišta u Kravici.⁵²
63. Nakon što su zarobljenici nagurani u skladište, jedinice MUP-a izvan skladišta, uz pomoć pripadnika vojske, otvorile su vatru koristeći puške i ručne bombe.⁵³ Intenzivna pucnjava i bacanje bombi nastavilo se nakon što je pala noć. Muškarci koji su pokušali da pobjegnu kroz prozore skladišta su ustrijeljeni. Jedan preživjeli ovako je opisao incident:

I bombe i trombloni i rafali, nema šta ne puca. U magacinu se digla tama da nisi vidio šest metara kroz magacin od one tame. Pucalo je, nastala cika, vika u magacinu, pomoć, pomoć. Malo rafali salumbaju, ona se tama slegne, opet nastave rafali, tukli su sve do noći u magacinu.

Pod me je podlila krv, ja nisam više mog'o izdržati. Ja sam podvuko jedno mrtvo tijelo poda se i leg'o sam na njeg. Navuko sam tijelo preko sebe mrtvo i tu sam bio dvadeset četiri sata u magacinu.⁵⁴

Sljedeće noći, ovaj preživjeli je otpuzao preko mrtvih tijela koja su pokrivala betonski pod i pobjegao iz skladišta.

64. Drugi preživjeli sjeća se da su muškarci u skladištu bili tijesno zbijeni i da je atmosfera bila ispunjena strahom i panikom.⁵⁵ Ovako je opisao pogubljenja:

Znači ja sam lež'o. Kad su ti otvorili vatru ja sam odmah pao potrbuške na zemlju. I onda je, ne znam koliko dugo vremena je trajala ta pucnjava. Ja sam i dalje lež'o. Nakon nekog vremena naprave pauzu, sve je zatišje, znači nema više pucnjave. Onda samo čujem krike, krike, jaukanja, pomaganja, vikanja nekih imena, svojih možda roditelja, bližnjih rodaka, ne znam. Ljudi koji nisu još bili mrtvi, znači ostali su još živi, ranjeni su, teže. Tako je

⁵¹ Sudeње u predmetu *Popović*, 8. februar 2007., iskaz svjedoka PW-156, T.7085-7093.

⁵² *Vidi* sudeње u predmetu *Popović*, 6., 7. i 8. februar 2007., iskaz svjedoka PW-111, T.6973-7068 i T.7143-7156. *Vidi takođe* 9. juli 2007., iskaz svjedoka Milenka Pepića, T.13549:21-13560; 28. juni 2007., iskaz svjedoka Predraga Čelića, T.13477-13480; i 5. – 6. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-100, T.14780-14909.

⁵³ *Vidi* sudeње u predmetu *Popović*, 8. februar 2007., iskaz svjedoka PW-156, T.7094-7097.

⁵⁴ Sudeње u predmetu *Krstić*, 7.-10. april 2000., iskaz svjedoka J, T.2463-2464. Svjedok J je svjedočio i 8. februara 2007. na sudeњу u predmetu *Popović*, pod pseudonimom PW-156, T.6970-7155.

⁵⁵ *Vidi takođe* sudeње u predmetu *Popović*, 7. februar 2007., iskaz svjedoka PW-111, T.6990-7003.

tokom noći više pauza je tih napravljeno. Ja sam i dalje lež'o. Znači oni su isto, naprave pauzu, odmire se, pa ponovo uđu unutra i onda pucaju koliko im je želja. Onda kad to prekinu, onda samo seriju, bombe bacaju kroz prozor, kroz ulaze te. Samo bombe. Bomba mi je padala blizu, dva tri metra od mene. Tako da me zakačila jednog momenta, samo mala, okrznuo me taj od bombe geler po leđima.⁵⁶

65. Priče preživjelih iz skladišta u Kravici potkrepljuju snimci iz vazduha snimljeni 13. jula 1995., na kojima se vide dva autobusa parkirana kod skladišta u Kravici.⁵⁷ Priče potvrđuje i video snimak jednog novinara koji je automobilom putovao s komandantom MUP-a RS Ljubomirom Borovčaninom, na kojem se vidi hrpa tijela ispred skladišta u Kravici poslijepodne 13. jula. Na video-snimku koji prikazuje tijela čuje se puščana paljba.⁵⁸
66. Te priče dodatno potkrepljuju forenzičke istrage provedene kod skladišta, koje otkrivaju da je streljačkim naoružanjem, mitraljezima i bombama nanijeta znatna šteta; ta šteta se lako vidi i golim okom i prikazana je na fotografskom dokaznom materijalu.⁵⁹ Prilikom tih istraga prikupljeni su uzorci ljudskog tkiva i krvi, uzorci ostataka eksploziva, čahure, meci, ručice ručnih bombi, lični dokumenti i predmeti žrtava.⁶⁰
67. Iskaz Ostoje Stanojevića, vozača inženjerijske čete Zvorničke brigade, takođe potvrđuje iskaze preživjelih o masovnim pogubljenjima u skladištu u Kravici. Dana 15. jula 1995., Stanojeviću je bilo naređeno da se svojim kamionom odveze do skladišta u Kravici, gdje su četiri muškarca rovokopačem tovarila tijela u jedan opštinski kamion. U Stanojevićev kamion su na sličan način natovarena tijela iz skladišta i onda mu je naređeno da ih odveze u Glogovu, gdje ih je trebalo

⁵⁶ *Id.*, T.7000:4-17.

⁵⁷ Snimci skladišta napravljeni iz vazduha, 13. jul 1995., (ERN: R041-0713-R041-0714).

⁵⁸ Kompilacija video-snimaka iz 1995. vezanih za Srebrenicu (ERN: V000-4458).

⁵⁹ *Vidi, npr.* fotografiju pročelja skladišta na kojoj je zaokružen zapadni ulaz, a strelica pokazuje na istok (ERN: 0046-1251-0046-1251); panoramski snimak skladišta u Kravici (ERN: 0219-8692-0219-8692); snimak unutrašnjosti skladišta (ERN: 0040-9927-0040-9927); snimak zapadnog dijela unutrašnjosti skladišta s krvavim tragovima na zidu (ERN: 0040-9936-0040-9936); snimak krvavog plafona u zapadnom dijelu (ERN: 0040-9693-0040-9693); snimak unutrašnjosti istočnog dijela skladišta, s rupama od metaka na zidu (ERN: 0040-9684-0040-9684); snimak stražnje strane skladišta s ostacima kukuruzišta (ERN: 0219-8693-0219-8693); video-snimak područja skladišta u Kravici (ERN: V000-3123-V000-3123); fotografija neeksplozirane bombe pronađene ispred skladišta u Kravici (ERN: 0219-8694-0219-8694).

⁶⁰ A.D. Kloosterman, Izjava i Izvještaj o detekciji ljudske krvi u uzorcima koji su prikupljeni u školi u Grbavcima, skladište u Kravici i dom kulture u Pilici, 20. decembar 1999., (ERN: 0091-2231-0091-2250 (BHS); 0090-8077-0090-8097 (eng.)); Dean Manning, rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 15. maj 2000., Dodatak A, str. 5 (ERN: 0096-7377-0096-7520 (BHS); 0095-0901-0095-1041 (eng.)) (u daljem tekstu: Manningov rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala).

pokopati. On se toga dana nekoliko puta prevezao od skladišta u Kravici do Glogove.⁶¹ Pokopavanja u Glogovi organizovao je pukovnik Ljubiša Beara.⁶²

68. Jedan snimak iz vazduha od 17. jula 1995. prikazuje kopanje na lokaciji gdje se nalazila masovna grobnica u Glogovi.⁶³ Dokazi o tome da se pokopavanje u Glogovi nastavilo sve do 19. jula 1995. pronađeni su u knjizi zapovijesti voda Vojne policije Bratunačke brigade, koja sadrži zabilješku da je jedan odred Vojne policije iz Brigade 19. jula bio angažovan na obezbjeđenju komunalaca iz opštine Bratunac.⁶⁴ Lokacija masovne grobnice u Glogovi nalazi se manje od 500 metara od bivšeg komandnog mjesta Bratunačke brigade.

Sandići

69. Cijeloga dana 13. jula 1995., snage MUP-a RS zarobljavale su i pritvarale bosanske Muslimane na području Sandića. Zarobljenike su držali na jednoj livadi duž puta u Sandićima, 14,4 km zapadno od Bratunca, sve do kasno poslije podne ili rano uvečer, kada su ih s te livade odvodili na druge lokacije, između ostalog i u skladište u Kravici.⁶⁵ Do večeri, na livadi u Sandićima ostalo je oko 10-15 zarobljenih bosanskih Muslimana. Zamjenik komandanta jednog voda MUP-a primio je i prosljedio naređenje da se "likvidira" preostalih 10-15 zarobljenika. Ubrzo nakon toga, zarobljeni bosanski Muslimani pogubljeni su po kratkom postupku.⁶⁶

Škola Luke u blizini Tišće

70. Cijelog dana 12. i 13. jula 1995. vojnici VRS-a i/ili MUP-a prevozili su žene i djecu bosanske Muslimane, koji su u Potočarima bili odvojeni od muškaraca iz svojih porodica, u malo selo Luke, nedaleko od mjesta Tišća. U blizini Tišće, vojnici VRS-a iz Vlaseničke brigade Drinskog korpusa pronašli su i razdvojili neke preostale muškarce i dječake bosanske Muslimane od njihovih porodica i odveli ih u obližnju školu u selu Luke, a ostatak grupe morao je pješaćiti još nekoliko kilometara do teritorije pod kontrolom ABiH.

⁶¹ Suđenje u predmetu *Blagojević*, 4.-5. decembar 2003., iskaz svjedoka Ostoje Stanojevića, T.5673-5702; prihvaćeno u skladu s pravilom 92ter na suđenju u predmetu *Popović* 10. jula 2007.

⁶² *Vidi* suđenje u predmetu *Popović*, 23. mart 2007., iskaz svjedoka PW-162, T.9368-T.9372.

⁶³ Snimak iz vazduha koji prikazuje radove na iskopavanju, 17. jul 1995., (ERN: R041-0718-R041-0718).

⁶⁴ Dnevnik dežurnog Vojne policije Bratunačke brigade, 1.-21. jul 1995., (ERN: 0066-3910-0066-4145 (BHS); 0070-6682-0070-6701 (eng.)).

⁶⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 2. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-127, T.3523-3548.

⁶⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 5. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-100, T.14830-13835.

71. Uvečer 13. jula 1995. ili približno u to vrijeme, ili prije zore 14. jula 1995., vojnici VRS-a i/ili MUP-a utovarili su oko 25 muškaraca bosanskih Muslimana u kamion kod škole u selu Luke, odvezli su ih do jednog obližnjeg izolovanog pašnjaka i po kratkom postupku pogubili automatskim oružjem.
72. Jedan svjedok bosanski Musliman preživio je ovo pogubljenje.⁶⁷ Preživjeli je izjavio da je ujutro 13. jula u blizini Tišće izveden iz autobusa punog žena i djece, koje su vozili iz Potočara. Vojnici bosanski Srbi odvojili su ga od njegove porodice i odvezli u osnovnu školu u selu Luke, gdje su mu vezali ruke.
73. Preživjeli je izjavio da je tokom cijeloga dana 13. jula u školu na isti način dovedeno više muškaraca, pa ih je na kraju dana bilo ukupno otprilike dvadeset i dvoje. Navečer je ta grupa uvedena u školu jednu učionicu. Tamo ih je desetak stražara koji su te muškarce čuvali počelo ispitivati i tući. Ubrzo nakon ponoći, vojnici bosanski Srbi utovarili su zarobljenike u kamion i odvezli iz na jednu obližnju livadu na osami, gdje su ih iskrcali iz kamiona i na njih otvorili vatru. Preživjeli svjedok uspio je pobjeći tako što je oslobodio ruke od ligature i pobjegao u obližnju šumu.
74. Dio svjedočenja preživjelog potkrepljuje iskaz jednog oficira Nizozemskog bataljona, majora Pietera Boeringa, koji je bio svjedok da su u autobusima kod Tišće muškarci bosanski Muslimani razdvojeni od žena i djece i da su ih vojnici VRS-a negdje odveli. Major Boering prepoznao je jednog od vojnika VRS-a.⁶⁸ Mada nije poznato šta se dogodilo s muškarcima bosanskim Muslimanima koje je major Boering vidio kako ih 12. jula nedaleko od Tišće razdvajaju, svjedok koji je preživio pogubljenje nedaleko od Tišće 13. jula sjetio se da je jedan od pretpostavljenih njegovim egzekutorima rekao da zarobljenike odvedu "gore, gdje su ranije odvodili ljude."⁶⁹

⁶⁷ Suđenje u predmetu *Krstić*, 24.-27. mart 2000., iskaz svjedoka D, T.1244-1340; transkript uvršten u spis predmeta u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović*, 12. septembra 2006. svjedok je pristupio unakrsnom ispitivanju 1.-2. novembra 2006. pod pseudonimom PW-118, T.3403-3491.

⁶⁸ *Vidi* suđenje u predmetu *Popović*, 22. septembar 2006., T.2022-2023.

⁶⁹ Suđenje u predmetu *Krstić*, 24.-27. mart 2000., iskaz svjedoka D, T.1293; transkript uvršten u spis u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović* 12. septembra 2006., svjedok je pristupio unakrsnom ispitivanju 1.-2. novembra 2006. pod pseudonimom PW-118, T.3403-3491.

b) Ubistva počinjena 14. jula***Premještanje zarobljenika iz Bratunca na područje Zvornika***

75. Do poslijepodneva 13. jula 1995., snage bosanskih Srba pritvorile su hiljade muškaraca bosanskih Muslimana, koji su se predali na područjima Nove Kasabe, Konjević Polja i Sandića. Kasnije tog poslijepodneva, preko 1.000 muškaraca odvedeno je iz Sandića u skladište u Kravici i tamo pogubljeno. Ostali su pogubljeni kod rijeke Jadar, Cerske i Sandića. Preostali muškarci odvedeni su iz Nove Kasabe, Konjević Polja i Sandića u Bratunac, gdje su zatvoreni u autobuse, kamione i hangar iza škole "Vuk Karadžić", zajedno s muškarcima bosanskim Muslimanima koji su u Bratunac dovedeni nakon što su u Potočarima razdvojeni od svojih porodica.
76. Kasno poslijepodne ili uvečer 13. jula 1995., nadređena Komanda VRS-a i RS-a odlučila je da se ti muškarci odvezu na područje Zvornika, otprilike 40 km sjeverno od Bratunca, i tamo masovno pogube. Tužilaštvo smatra da je VRS odlučila da te zarobljene bosanske Muslimane pogubi na području Zvornika zato što je bilo teško prikriti toliko velik broj pogubljenja na području Bratunca, gdje se nalazio velik broj međunarodnih predstavnika, između ostalog i vojni posmatrači UN-a, stotine nizozemskih vojnika UNPROFOR-a, kao i osoblje UNHCR-a i Ljekara bez granica (u daljem tekstu: MSF).
77. U noći s 13. na 14. jula, većina zarobljenih bosanskih Muslimana ostala je zatočena u autobusima i u školama po cijelom gradu Bratuncu. Međutim, u putnom radnom listu za vozilo VP Zvorničke brigade konkretno se navodi da je jedno vozilo VP Zvorničke brigade otišlo za Orahovac 13. jula,⁷⁰ a prema svjedočenju preživjelih, prvi zarobljenici napustili su Bratunac uvečer 13. jula i kasno te noći stigli u Orahovac.⁷¹ Jedan presretnuti razgovor između predsjednika Karadžića i Miroslava Deronjića, predsjednika bratunačkog SDS-a, uvečer 13. jula, odnosio se baš na to da se obezbijedi premještanje na hiljade zarobljenih bosanskih Muslimana iz Bratunca na područja izvan Bratunca.⁷² Zvornička Vojna policija potvrđuje da im je uvečer 13. jula bilo naređeno da odu u školu u

⁷⁰ Putni radni list za opel rekord P-4528, 1.-31. juli 1995., (ERN: 0069-4699-0069-4704 (BHS); 0087-5657-0087-5662 (eng.)).

⁷¹ Suđenje u predmetu *Krstić*, 13. april 2000., iskaz svjedoka N, T.2819-2820. Svjedok N svjedočio je i 1.-2. novembra 2007. na suđenju u predmetu *Popović* pod pseudonimom PW-169, T.17327-17328.

⁷² Presretnuti razgovor od 13. jula 1995., 20:10 sati (ERN: 0072-7600-0072-7600).

Orahovcu i tamo čuvaju nekoliko hiljada zarobljenih bosanskih Muslimana.⁷³ Ujutro 14. jula, velika većina zarobljenika zatočenih u Bratuncu i njegovoj okolini prevezena je u velikom konvoju na područje Zvornika.⁷⁴

Orahovac (kod Lažeta)

78. U kasnim večernjim satima 13. jula i tokom dana 14. jula 1995., pripadnici čete Vojne policije Zvorničke brigade i voda Vojne policije Bratunačke brigade, uz odobrenje majora Dragana Obrenovića i pod nadzorom oficira bezbjednosti Ljubiše Beare, Vujadina Popovića, Drage Nikolića i Milorada Trbića – a svi oni su postupali prema naređenjima svojih komandi - organizovali su i omogućili prijevoz na stotine muškaraca bosanskih Muslimana iz Bratunca i okoline u školu u Orahovcu,⁷⁵ pri čemu su znali da te zarobljenike treba sakupiti i po kratkom postupku pogubiti.
79. Poslijepodne 14. jula 1995., na jednoj poljani u selu Orahovac, manje od 5 km sjeverozapadno od Zvornika, masovno su pogubljeni zarobljenici bosanski Muslimani. Jednog preživjelog ovog pogubljenja vojnici bosanski Srbi prevezli su s mjesta zatočenja u Bratuncu u školu u Orahovcu tokom noći 13. jula i u ranim jutarnjim satima 14. jula, zajedno s još oko 1.000 drugih muškaraca koji su zarobljeni iz kolone ili razdvojeni u Potočarima. Prema izjavi tog svjedoka, masa zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana bila je zatočena u školskoj fiskulturnoj sali, gdje su ih čuvali i povezali im oči vojnici bosanski Srbi, koji bi povremeno pucali u zidove i plafon kako bi ih kontrolisali.⁷⁶
80. Kasno prijepodne ili u rano poslijepodne 14. jula, oficiri Vojne policije Zvorničke brigade odveli su najmanje dvojicu zarobljenika bosanskih Muslimana iz škole i pogubili ih po kratkom postupku hicima iz automatskih pušaka.⁷⁷

⁷³ *Vidi npr.* suđenje u predmetu *Popović*, 16.-18. april 2007., iskaz svjedoka Lazara Ristića, T.10062; 23.-24. april 2007., iskaz svjedoka Tanacka Tanića, T.100329; 7. maj 2007., iskaz Milorada Birčakovića, T.11024; 30. avgust 2007., iskaz Dragoja Ivanovića T.14539; 22.-23. februar 2007., iskaz svjedoka PW-101, T.7570-7572; 1. maj 2007., iskaz svjedoka Stanoja Birčakovića, T.10743; 30. januar 2007., iskaz svjedoka PW-143, T.6827; i 29. januar 2007., iskaz svjedoka PW-142, T.6641.

⁷⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.674-679.

⁷⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 8.-9. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-138, T.3837-3844. PW-138 je 14. jula 1995. s Popovićem pratio konvoj do škole u Orahovcu.

⁷⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.698– 699.

⁷⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.703 (pogubljenje dva zarobljenika); 29. avgust 2006., iskaz Mevludina Orića, T.945-947 (pogubljenje jednog zarobljenika); 1.-2. novembar 2007., iskaz svjedoka PW-169, T.17333-17334 (pogubljenje jednog zarobljenika); 23. april 2007., iskaz Tanacka Tanića, T.10336 (koji je po dolasku u školu u Grbavcima vidio dva leša).

81. Prema izjavi jednog od preživjelih, pripadnici VRS-a odvodili su iz škole male grupe zarobljenih bosanskih Muslimana, davali su im vode, povezivali oči, ukrcavali ih u vozila i odvozili vojnim kamionima tipa TAM na kratak put do jedne obližnje poljane.⁷⁸ Tamo bi pripadnici VRS-a, uključujući i pripadnike 4. bataljona Zvorničke brigade, naredili zarobljenicima da izađu iz kamiona i pogubili bi ih po kratkom postupku automatskim oružjem. Ubijeno je oko 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana.
82. Ovaj preživjeli stigao je na poljanu sa svojom grupom i, gledajući ispod poveza za oči, na zemlji je vidio mrtve muškarce. Svjedok i njegova grupa su postrojeni i gotovo istog trena na njih je otvorena vatra. Dok je svjedok tamo ležao pretvarajući se da je mrtav, čuo je kako se drugi vojnici svom vođi obraćaju s "Gojko". Prepoznao je glas bivšeg radnog kolege, bosanskog Srbina po imenu Gojko Simić, koji je, kako je kasnije pokazala istraga, služio u Orahovačkoj četi 4. bataljona Zvorničke brigade.⁷⁹ U jednom trenutku nakon što se smračilo, stigli su jedan rovokopač i utovarivač, oba s upaljenim svjetlima. Svjedok je zatim čuo neki metež do kog je došlo zbog pokušaja bijega jednog drugog muškarca bosanskog Muslimana, i svjedok je tokom tog meteža uspio da pobjegne u šumu.⁸⁰
83. Dvoje drugih preživjelih svjedoka potvrđuju iskaz prvog svjedoka o ubistvima toga dana.⁸¹ Jedan od njih se sjetio da su ga vojnim kamionom tipa TAM, punim drugih zarobljenika bosanskih Muslimana, odvezli iz škole do poljane. Gotovo odmah po dolasku, vojnici su na postrojene muškarce otvorili vatru. Svjedok nije bio pogođen, ali se srušio na tlo i nije se pomjerao. Posmatrao je kako jedan za drugim dolaze kamioni puni zarobljenih bosanskih Muslimana, koje bi zatim iskricali i pogubili. To se nastavilo i kad je pala noć. Tokom pogubljenja, svjedok je vidio kako jedan rovokopač kopa masovnu grobnicu. Kad su vojnici završili operacijom ubijanja, otišli su s poljane, a preživjeli svjedok i još jedan drugi muškarac bosanski Musliman dokopali su se zajedno šume.

⁷⁸ Sudeње u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.708-725.

⁷⁹ Sudeње u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.715-725. Simićevo pristustvo potvrđuje Milorad Birčaković, koji ga je toga dana vidio u školi u Orahovcu. *Vidi* sudeње u predmetu *Popović*, 7.-9. maj 2007., iskaz svjedoka Milorada Birčakovića, T.11038-11040.

⁸⁰ Sudeње u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.712-725.

⁸¹ Sudeње u predmetu *Popović*, 28.-31. avgust 2006., iskaz Mevludina Orića, T.859-1133; 1.-2. novembar 2007., iskaz svjedoka PW-169, T.17335-17342.

84. Sjećanja dvojice preživjelih svjedoka da su vojnici bosanski Srbi pucali u fiskulturnoj sali u grbavičkoj školi potvrdile su rupe od metaka pronađene u sali.⁸² Povez za oči pronađen u školi dodatno potvrđuje paralelne iskaze tih svjedoka.⁸³
85. Relevantni dokumenti, uključujući i putni radni list Zvorničke brigade iz jula 1995., knjigu dnevnih zapovijesti komandira inženjerijske čete Zvorničke brigade, te evidenciju o izdavanju goriva Zvorničke brigade, potvrđuju iskaze preživjelih svjedoka da su u Orahovcu 14. i 15. jula 1995. korišteni rovokopači, utovarivači i vojni kamioni tipa TAM.⁸⁴ Ti dokumenti pokazuju da su do poslijepodneva 14. jula na mjestu pogubljenja bile angažovane barem dvije mašine za zemljane radove.⁸⁵ To potvrđuju izjave oba preživjela da su tokom popodneva i večeri, dok su trajala pogubljenja, tu radila dva rovokopača. Ti dokumenti takođe potvrđuju da je ta oprema korištena za kopanje masovnih grobnica, budući da u Orahovcu tada nije postojao nikakav drugi uvjerljiv vojni ili inženjerijski razlog za korištenje takve mehanizacije.⁸⁶ Uvečer 14. jula, svjetla inženjerijske mehanizacije obasjavala su mjesta pogubljenja i pokapanja tokom tih pogubljenja.⁸⁷
86. Ove dokumente dodatno potkrepljuje iskaz čovjeka koji je upravljao rovokopačem inženjerijske jedinice Zvorničke brigade, Cvijetina Ristanovića. Ristanoviću je od 13. do 15. jula bilo naređeno da utovarivačem s ralom na stražnjoj strani dvaput ode do stratišta u Orahovcu i tamo iskopa jame koje su se trebale koristiti kao masovne grobnice. Dok je bio na stratištu, Ristanović je vidio kako zarobljenici

⁸² Fotografija prozora na kojem se vide rupe od metaka (ERN: 0040-9651-0040-9651); fotografija metalnog plafona na kojem se vide rupe od metaka (ERN: 0040-9660-0040-9660).

⁸³ Fotografija poveza za oči pronađenog u školi (ERN: 0040-9890-0400-9890).

⁸⁴ Putni radni list od 14. jula 1995. za TAM 75 (ERN: 0069-4993-0069-4993 (BHS); 0087-5949-0087-5950 (eng.)); putni radni list od 14. jula 1995. za rovokopač Torpedo (ERN: 0069-5032-0069-5032 (BHS); 0087-5991-0087-5992 (eng.)); dnevna zapovest inženjerije Zvorničke brigade od 15. jula 1995., (ERN: 0082-2610-0082-2803 (BHS); 0084-6762-0084-6762 (eng.)); putni radni list za ULT 220 (ERN: 0069-5109-0069-5109 (BHS); 0087-6069-0087-6070 (eng.)); putni radni list za kamion marke Mercedes 2626 (ERN: 0069-5101-0069-5101(BHS); 0087-6065-0087-6068 (eng.)); putni radni list za rovokopač (C-3117) (ERN: 0069-5083-0069-5083); izvadak iz evidencije o izdavanju goriva Zvorničke brigade u kojem postoji bilješka o gorivu za BGH 700 od 17. jula 1995., (ERN: 0069-1064-0069-1064 (BHS); 0096-5591-0096-5591 (eng.)). Napomena: Cvijetin Ristanović je negirao informaciju iz putnog radnog lista za rovokopač i rovokopač Torpedo: *vidi* suđenje u predmetu *Popović*, 10. juli 2007., T.13627-13632.

⁸⁵ Putni radni list od 14. jula 1995. za rovokopač Torpedo (ERN: 0069-5032-0069-5032 (BHCS); 0087-5991-0087-5992 (eng.)); putni radni list za kamion marke Mercedes 2626 (ERN: 0069-5101-0069-5101(BHS); 0087-6065-0087-6068 (eng.)).

⁸⁶ Butlerov iskaz o Srebrenici, para.7.69.

⁸⁷ Sudenje u predmetu *Popović*, 29. avgust 2006., iskaz Mevludina Orića, T.959-960.

stižu u kamionima, vidio je jedno pogubljenje kod punkta za opskrbu vodom i čuo je pucnjavu. Ristanović je na lokalitetu vidio i veliku hrpu tijela.⁸⁸

87. Prema pregledu angažovanja ljudstva za četu Vojne policije Zvorničke brigade, u Orahovcu se 14. i 15. jula 1995. nalazio jedan odred Vojne policije.⁸⁹ Vojni policajci čija su se imena nalazila na spisku potvrdili su da su uistinu bili raspoređeni u Orahovac i u Ročević, kao što se navodi u spisku.⁹⁰ Kasnije je učinjen pokušaj da se izmijeni ta evidencija, kako bi se prikrilo da je taj odred bio u Orahovcu i Ročeviću.⁹¹ Vidi paragrafe 97-99 *infra* za diskusiju o zatočenju zarobljenih bosanskih Muslimana u školi u Ročeviću.
88. Pored toga, jedna bilješka iz otpremne knjige pozadinske službe Zvorničke brigade, u kojoj piše da je kasno uvečer 13. jula 1995. policiji u Orahovcu dostavljena hrana, potvrđuje da se u tom periodu u Orahovcu nalazio odred Vojne policije.⁹² U to vrijeme u Orahovcu nije bilo borbenih dejstava, niti je postojala bilo kakva druga legitimna vojna svrha koja bi opravdala prisustvo Vojne policije u tom malom zaselku tih dana.

Škola u Petkovicima

89. Dana 14. jula 1995., pripadnici VRS-a i/ili MUP-a, pod nadzorom oficira bezbjednosti Ljubiše Beare i Vujadina Popovića, prevezli su otprilike 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana s mjesta zatočenja u Bratuncu i njegovoj okolini u "novu" petkovačku školu, nedaleko od Zvornika. Poslijepodne ili uvečer 14. jula i u ranim jutarnjim satima 15. jula 1995., pripadnici VRS-a i/ili MUP-a udarali su,

⁸⁸ Suđenje u predmetu *Blagojević*, 1. decembar 2003., iskaz Cvijetina Ristanovića, T.5358-5429; prihvaćeno na osnovu pravila 92ter na suđenju u predmetu *Popović* 10. jula 2007.

⁸⁹ Pregled angažovanja ljudstva za jedinicu Vojne policije 1. čete Zvorničke brigade, juli 1995., (ERN: 0069-6608-0069-6615 (BHS); 0083-6891-0083-6896 (eng.)).

⁹⁰ *Vidi, npr.* suđenje u predmetu *Popović*, 16.-18. april 2007., iskaz svjedoka Lazara Ristića, T.10062; 23.-24. april 2007., iskaz svjedoka Tanacka Tanića, T.100329; 7. maj 2007., iskaz Milorada Birčakovića, T.11024; 30. avgust 2007., iskaz Dragoja Ivanovića, T.14539; [REDACTED]; [REDACTED] 1. maj 2007., iskaz svjedoka Stanoja Birčakovića, T.10743; 29. januar 2007., iskaz svjedoka PW-142, T.6527; 21. novembar 2007., iskaz Dragana Jovića, T.18054.

⁹¹ *Vidi* Pregled angažovanja ljudstva za jedinicu Vojne policije 1. čete Zvorničke brigade, juli 1995., (ERN: 0069-6608-0069-6615 (BHS); 0083-6891-0083-6896 (eng.)). Pregledaju li se bilješke za 14. i 15. juli 1995., golim okom se vidi da je kod više imena bilo napisano slovo "O" (kao oznaka za mjesto Orahovac), što je zatim izbrisano i napisano je "T" (kao oznaka za "na terenu"). *Vidi* dokazni predmet 677 sa suđenja u predmetu *Popović*: Ivještaj o vještačenju, Nizozemski institut za sudsku medicinu, 15. novembar 1995., 0090-2699-0090-2703 (BHS); 0090-2058-0090-2062 (eng.)).

⁹² Otpremna knjiga pozadinske službe Zvorničke brigade, od 2. decembra 1994. do 31. decembra 1995., (ERN: 0114-8682-0114-8884 (BHS); 0092-2757-0092-2773 (eng.)). *Vidi* takođe suđenje u predmetu, 22.-23. februar 2007., iskaz svjedoka PW-101, T.7547-7725.

tukli, zlostavljali muškarce bosanske Muslimane zatočene u školi u Petkovicima i pucali u njih iz automatskog oružja.⁹³

90. Sjećanje jednog preživjelog da se u učionici petkovačke škole gdje su ga držali pucalo potvrđuju oštećenja pronađena na školskoj tabli, za koja se vjeruje da su nastala odbijanjem metaka.⁹⁴

Brana kod Petkovaca

91. U noći 14. jula i u ranim jutarnjim satima 15. jula 1995., zarobljeni bosanski Muslimani zatočeni u petkovačkoj školi masovno su pogubljeni na brani nedaleko od Petkovaca, otprilike sedam kilometara sjeverno od Zvornika. Dvije osobe koje su preživjele ovo pogubljenje sjećaju se da su ih 14. jula 1995., vojnici bosanski Srbi prevezli s mjesta zatočenja u Bratuncu do jedne osnovne škole u blizini Petkovaca, zajedno s još otprilike 1.000 drugih zatočenih muškaraca bosanskih Muslimana koji su ili bili zarobljeni iz kolone ili razdvojeni u Potočarima.⁹⁵
92. Ovi preživjeli se sjećaju da su po dolasku u školu stavljani u učionicu pretrpanu drugim zarobljenicima.⁹⁶ Tokom tog vremena, zatočenici u školi nisu dobivali vode, tako da su, kako bi preživjeli, pili svoj urin ili urin s poda.
93. Kad je pao mrak, i još nekoliko sati nakon toga, vojnici su počeli da odvođe male grupe zatvorenika iz učionica napolje, pred školu. Odatle je dopirao zvuk rafala. U jednom trenutku oko ponoći 14. jula, više stotina preostalih zarobljenika izvedeno je u parovima i ukrcano u kamion.⁹⁷
94. Nakon kratke vožnje, kamion se negdje u ranim jutarnjim satima 15. jula 1995. zaustavio na jednom mjestu, koje je kasnije jedan od preživjelih identifikovao kao branu kod Petkovaca. Muškarci bosanski Muslimani postrojani su ispred kamiona i bosanski Srbi su na tu grupu otvorili vatru. Iskazi dvojice preživjelih o patnjama u petkovačkoj školi, kao i o mjestu i načinu pogubljenja kod brane, u potpunosti se međusobno potvrđuju.

⁹³ Suđenje u predmetu *Popović*, 31. oktobar 2006., iskaz svjedoka PW-113, T.3331; 26. juni 2007., iskaz svjedoka *Popović* Marka Miloševića, T.13307; 16.-17. maj 2007., iskaz svjedoka Ostoje Stanišića, T.11600--11601 i 11608.

⁹⁴ Fotografija pogodaka na školskoj tabli (ERN: 0219-8669-0219-8669).

⁹⁵ Suđenje *Blagojević*, 21.-22. juli 2003., iskaz svjedoka PW-111, T.1379-1426; prihvaćeno u skladu s pravilom 92ter na suđenju u predmetu *Popović*, 31. oktobra 2006. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Krstić*, 14. april 2000., iskaz svjedoka P, T.2940-3014; prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović* 12. septembra 2006.

⁹⁶ Suđenje u predmetu *Blagojević*, 21.-22. juli 2003., iskaz svjedoka PW-111, T.1379-1426; prihvaćeno na osnovu pravila 92ter na suđenju u predmetu *Popović* 31. oktobra 2006.

⁹⁷ *Id.*

95. Stratište na brani kod Petkovaca i primarna grobnica nalaze se u zoni odgovornosti Zvorničke brigade i udaljeni su manje od dva kilometra od komandnog mjesta 6. bataljona Zvorničke brigade.⁹⁸ Bilješke u dnevnim zapovijestima komandira inženjerijske čete Zvorničke brigade pokazuju da je 15. jula inženjerijska četa dobila sljedeća zaduženja: zadatak 6, rad s ULT-om (veliki utovarivač) u Petkovcima; i zadatak 7, rad s rovokopačem u Petkovcima.⁹⁹ Ostoja Stanišić, komandant 6. bataljona Zvorničke brigade, morao je i da pošalje kamion da pokupi tijela iz petkovačke škole jer su se mještani žalili.¹⁰⁰
96. U blizini Petkovca 15. jula 1995. nije bilo borbenih dejstava i nije bilo nikakve druge legitimne vojne svrhe koja je zahtijevala korišćenje opreme za iskopavanje na tom području tog datuma.¹⁰¹ Prema putnom radnom listu 6. bataljona Zvorničke brigade, jedan transportni vojni kamion tipa TAM je četiri puta tokom dana 15. jula vozio od brane do Štaba i inženjerijske čete radi transporta ljudstva, goriva ili pružanja druge podrške operaciji.¹⁰²

c) Ubistva počinjena 15. jula

Škola u Ročeviću

97. Dana 14. jula 1995. ili otprilike tog datuma, vojnici bosanski Srbi zatočili su oko 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana u školi u Ročeviću, smještenom tri kilometra južno od Branjeva i 17 kilometara sjeverno od Zvornika. Prema jednom šifrovanom telegramu, koji je dežurni oficir Zvorničke brigade poslao u 2. bataljon Zvorničke brigade, trebala se prikupiti grupa dobrovoljaca i odvesti u školu u Ročeviću, kako bi pogubili zarobljenike.¹⁰³ Kasnije je poslana još jedna šifrovana poruka, u kojoj je ponovljeno uputstvo da se prikupe ljudi za pogubljenje zarobljenika.¹⁰⁴

⁹⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 16. maj 2007., iskaz svjedoka Ostoje Stanišića, T.11594:11-14; karta: "Krivaja 95": vojna karta koju je zaplijenilo Tužilaštvo (ERN: 0082-7577-0082-7578).

⁹⁹ Dnevna zapovest iz dnevnika inženjerijske čete Zvorničke brigade, 1.-31. juli 1995. (ERN: 0082-2610-0082-2803 (BHS); 0084-6748-0084-6819 (eng.)).

¹⁰⁰ Suđenje u predmetu *Popović*, 16. maj 2006., iskaz svjedoka Ostoje Stanišića, T.11610-11611.

¹⁰¹ Suđenje u predmetu *Krstić*, 28. juni 2000., iskaz Richarda Butlera, T.5024. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 14. januar 2008. – 1. februar 2008.

¹⁰² Putni radni list Zvorničke brigade za TAM 75 (M-5329), 1.-31. juli 1995., (ERN: 0069-4848-0069-4848 (BCS); 0087-5807-0087-5807 (eng.)). Istoga dana, drugi kamion tipa TAM 80 (registarske tablice M-5300) išao je ukupno šest puta od Petkovaca do brane i nazad. *Vidi* Putni radni list Zvorničke brigade za TAM 80 (M-5300), 1. -31. juli 1995., (ERN: 0069-4844-0069-4844 (BHS); 0087-5801-0087-5801 (eng.)).

¹⁰³ Suđenje u predmetu *Popović*, 20.-22. juni 2007., iskaz svjedoka Srećka Aćimovića, T.12981-13158; 26.-27. juni 2007., iskaz svjedoka Mitra Lazarevića, T.13356-13442.

¹⁰⁴ *Id.*

98. Jedno vozilo Zvorničke brigade, koje je 13. jula 1995. započelo niz obilazaka lokacijama za zatočavanje muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice, dana 13. jula otišla je u Ročević jednom, 14. jula dvaput, i ponovo 16. jula.¹⁰⁵
99. Dana 15. jula, vojnici koji su čuvali zarobljene bosanske Muslimane u ročevičkoj školi ustrijelili su i ubili nekoliko njih. Poslijepodne 15. jula, preostalih nekoliko stotina zarobljenih bosanskih Muslimana odvedeno je iz škole¹⁰⁶ i pogubljeno na jednom izolovanom mjestu na obali rijeke Drine, nedaleko od Kozluka.

Kozluk

100. Dana 15. jula 1995., ili otprilike tog datuma, vojnici bosanski Srbi prevezli su, kako se ocjenjuje, 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana iz škole u Ročeviću do jednog izolovanog mjesta nedaleko od Kozluka, 11 km sjeverno od Zvornika, i pogubili ih po kratkom postupku automatskim oružjem. Pripadnici 2. bataljona Zvorničke brigade pomagali su u prijevozu žrtava bosanskih Muslimana do stratišta u Kozluku.¹⁰⁷ Pogubljeni muškarci bili su zarobljeni iz kolone muškaraca koja se povlačila iz srebreničke enklave ili razdvojeni od svojih porodica u Potočarima. Nije poznato da je iko preživio ovo pogubljenje.
101. Prema putnim radnim listovima Zvorničke brigade, 16. jula 1995. jedan rovokopač-utovarivač poslan je iz baze u Kozluk, gdje je, prije povratka u bazu, radio punih osam sati.¹⁰⁸ Ujutro 16. jula, Miloš Mitrović poslan je u Kozluk da tamo upravlja rovokopačem.¹⁰⁹ Po dolasku tamo, vidio je hrpe mrtvih muškaraca bosanskih Muslimana pored malih jama koje su ranije iskopane, što je pokazivalo da su se ubistva dogodila dan prije njegovog dolaska.¹¹⁰ Putni radni listovi Zvorničke brigade takođe pokazuju da je kamion tipa TAM 75 16. jula 1995. dvaput putovao od Orahovca do Kozluka.¹¹¹ Istraga na lokalitetu u blizini Kozluka

¹⁰⁵ Putni radni list za opel rekord P-4528, 1.-31. juli 1995. (ERN: 0069-4699-0069-4704 (BHS); 0087-5657-0087-5657 (eng.)).

¹⁰⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 29. januar 2007., iskaz svjedoka PW-142, T.6460-6465; 30. januar 2007., iskaz svjedoka PW-143, T.6542-6546.

¹⁰⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 29. novembar 2007., iskaz svjedoka PW-142, T.6464-6465; 21. novembar 2007., iskaz svjedoka Dragana Jovića, T.18047-18068; 26. novembar 2007.; iskaz Veljka Ivanovića, T.18170-18213.

¹⁰⁸ Putni radni list Zvorničke brigade za rovokopač Torpedo - iz "Birač-Holdinga", 1. -31. juli 1995. (ERN: 0069-5032-0069-5032 (BHS); 0087-5991-0087-5992 (eng.)).

¹⁰⁹ Suđenje u predmetu *Blagojević*, 3.-4. decembar 2003., iskaz Miloša Mitrovića, prihvaćen na osnovu pravila 92bis na suđenju u predmetu *Popović* 12. septembra 2006. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 29. avgust 2007., iskaz Damjana Lazarevića, T.14454-14458.

¹¹⁰ *Id.*

¹¹¹ Putni dnevni list Zvorničke brigade za TAM 75 (M-5329), 1.-31. juli 1995. (ERN: 0069-4848-0069-4848 (BHS); 0087-5807-0087-5807 (eng.)).

takođe potvrđuje da je tamo izvršeno masovno pogubljenje (*vidi* paragraf 133, *infra*).

Škola u Kuli nedaleko od Pilice

102. Dana 14. i 15. jula 1995. ili otprilike tog datuma, pripadnici VRS-a i/ili MUP-a prevezli su otprilike 1.200 muškaraca bosanskih Muslimana s mjesta zatočenja u Bratuncu u školu u selu Kula, nedaleko od Pilice.¹¹² Dana 14. i 15. jula 1995. ili otprilike tog datuma, vojnici VRS-a automatskim su oružjem po kratkom postupku pogubili neke od muškaraca bosanskih Muslimana dovezenih u školu.¹¹³

d) Ubistva počinjena 16. jula

Ekonomija Branjevo

103. Između otprilike 10:00 i 16:00 sati 16. jula 1995., zarobljeni bosanski Muslimani prevezeni su iz škole u Kuli do obližnje ekonomije Branjevo, u blizini sela Pilica, gdje su ih vojnici 10. diverzantskog odreda Glavnog štaba VRS-a i drugi vojnici pogubili po kratkom postupku. Dvije osobe koje su preživjele ovo pogubljenje navode da su od 14. do 16. jula bile zatočene u školi u Pilici zajedno s više stotina drugih zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana, koji su zarobljeni iz kolone ili razdvojeni od svojih porodica u Potočarima.¹¹⁴
104. Iskaze tih preživjelih svjedoka potvrđuje svjedočenje Dražena Erdemovića, vojnika VRS-a, iz sastava 10. diverzantskog odreda.¹¹⁵ Dana 16. jula 1995., Erdemović je sa sedam drugih vojnika iz svoje jedinice otputovao u Zvorničke brigade. Tu ih je dočekaio neki potpukovnik VRS-a i obavijestio ih da stižu autobusi sa zarobljenicima bosanskim Muslimanima koje treba da dočekaju i koje su, po dolasku, Erdemović i njegove kolege trebali pogubiti. Erdemović je zatim sa svojim kolegama otputovao do ekonomije Branjevo.
105. Po dolasku prve grupe zarobljenika na ekonomiju Branjevo, Erdemović i ostali vojnici postrojili su ih nasuprot sebi i, po dobivenom naređenju, pucali im u leđa. Ova scena se ponavljala cijeloga dana, od otprilike 10:00 do oko 16:00 sati, i prema procjeni Erdemovića, tokom tog vremena stiglo je otprilike 15 do 20

¹¹² Suđenje u predmetu *Popović*, 6.-7. septembar 2006., iskaz Ahme Hasića, T.1171-1293.

¹¹³ *Id.*

¹¹⁴ Suđenje u predmetu *Krstić*, 14. april 2000., iskaz svjedoka Q, T.3034-3043, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović* 12. septembra 2006.; suđenje u predmetu *Popović*, 6.-7. septembar 2006., iskaz Ahme Hasića, T.1171-1293.

¹¹⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 4.-5. maj 2007., T.10922-11005.

autobusa punih zarobljenika, a pogubljeno je 1.000 do 1.200 zarobljenika. Rano poslijepodne, vojnici iz Bratunca, koji su nosili uniforme VRS-a, došli su da ih zamijene. Od tada su ti vojnici iz Bratunca preuzeli operaciju ubijanja, pri čemu su, prije nego što su ih pogubili, prepoznali i terorisali mnogo muškaraca bosanskih Muslimana.

106. Dana 15. ili 16. jula, Cvijetin Ristanović, rukovalac na rovokopaču iz inženjerijske jedinice Zvorničke brigade, poslan je na ekonomiju Branjevo, gdje mu je komandant voda, Damjan Lazarević, naredio da iskopa jamu za pogubljene zarobljenike. Ristanović je vidio mnogo tijela po cijelom polju. Tu se nalazio i jedan utovarivač ULT, koji je trebao da odgura tijela u jamu i zatrpa ih, ali Ristanović nije vidio da se to radi.¹¹⁶
107. Putni radni listovi Zvorničke brigade potvrđuju Ristanovićev iskaz. Na osnovu tih dokumenata utvrđeno je da je 17. jula na mjestu pogubljenja i pokopavanja u Branjevu osam i po sati bio angažovan jedan rovokopač ULT 220, a navedeno je da se koristio za "kopanje rovova u Branjevu".¹¹⁷ Ta dokumentacija takođe pokazuje da se istoga dana na tom lokalitetu nalazio i rovokopač BG-700.¹¹⁸ U Dnevniku izdavanja goriva Zvorničke brigade zabilježeno je da je 16. jula potpukovniku Popoviću u Pilici, poslano 500 litara goriva, a da je 17. jula, 100 litara dizela dodijeljeno za BGH-700.¹¹⁹ U relevantno vrijeme na tom području nije bilo borbenih dejstava i nije bilo legitimne vojne svrhe zbog koje se 17. jula 1995. u Branjevu trebala koristiti inženjerijska oprema.¹²⁰ Dokazi o raspodjeli goriva i detaljno potvrđeni presretnuti telefonski razgovori¹²¹ navode na zaključak da je potpukovnik Vujadin Popović rukovodio ubistvima i pokopavanjima tih žrtava.

¹¹⁶ Suđenje u predmetu *Blagojević*, 1. decembar 2003., iskaz Cvijetina Ristanovića, T.5358-5429; prihvaćeno u skladu s pravilom 92ter na suđenju u predmetu *Popović* 10. jula 2007.; suđenje u predmetu *Popović*, 29. avgust 2007., iskaz Damjana Lazarevića, T.14459-14465.

¹¹⁷ Putni radni list Zvorničke brigade za ULT 220 "iz Birač-Holdinga", 1.-31. jul 1995., (ERN: 0069-5109-0069-5109 (BHS); 0087-6069-0081-6069 (eng.)).

¹¹⁸ Putni radni list Zvorničke brigade za mercedes 2626 (M-5195), 1.-31. juli 1995. (ERN: 0069-5101-0069-5101 (BHS); 0087-6065-0087-6065 (eng.)).

¹¹⁹ Dnevnik Zvorničke brigade o izdavanju goriva za period od 7. februara 1994. do 14. maja 1996., (ERN: 0327-6548-0327-6719 (BHS); 0096-5591-0096-5591 (eng.)). *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 18. juni 2008., iskaz Branka Bogičevića, T.22352-22413, koji je svjedočio da je 16. jula 1995. odnio 500 litara goriva za Pilicu.

¹²⁰ Suđenje u predmetu *Krstić*, 17. juli 2000., svjedočenje Richarda Butlera, T.5134-5135. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 14. januar 2008. – 1. februar 2008.

¹²¹ Materijalni list za slanje Zvorničke brigade 21/1-2140, 16. juli 1995. (ERN: 0075-6045-0075-6045); presretnuta poruka od 16. jula 1995., 13:58 sati (ERN: 0080-1265-0080-1267).

Dom kulture u Pilici

108. Dana 16. jula 1995., nakon pogubljenja na ekonomiji Branjevo, pripadnici vojske bosanski Srbi otputovali su do obližnjeg sela Pilica, gdje su u tamošnjem Domu kulture pogubili otprilike 500 zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana. Nije poznato da je iko preživio ovo pogubljenje. Međutim, prema iskazu Dražena Erdemovića, jedan potpukovnik Drinskog korpusa naredio je Erdemovićevoj jedinici, 10. diverzantskom odredu, da zajedno s ljudima iz Bratunca koji su učestvovali u pogubljenjima u Branjevu, odu i pogube 500 zarobljenih bosanskih Muslimana iz Srebrenice, koji su bili zatočeni nedaleko odatle.
109. Dom kulture u Pilici nalazi se u zoni odgovornosti 1. bataljona Zvorničke brigade. Učestvovanje vojnika Bratunačke brigade u događajima u Pilici potvrđuje Dnevnik voda Vojne policije Bratunačke brigade. U bilješci za 17. juli 1995., navodi se da je prethodnog dana "jedna patrola policije ostala u Pilici zbog čuvanja i obezbjeđenja Muslimana."¹²² Vojna policija Bratunačke brigade takođe potvrđuje prisustvo Vojne policije u Pilici.¹²³
110. Na osnovu evidencije o vozilima utvrđeno je da je kamionom TAM-130 upravljao Milenko Tomić, pripadnik bataljona "R" Zvorničke brigade, i da je 17. jula 1995., ukupno pet puta putovao između Zvornika, Pilice i Kule, pri čemu nije zabilježeno kakav je teret prevezio ni ko je od osoblja bio prisutan.¹²⁴ I Pilica i Kula su poznata stratišta: u Pilici se nalazi Dom kulture Pilica, a u Kuli pilička škola. Informacije iz evidencije o vozilima potvrđuje i fotografija iz vazduha od 17. jula 1995. na kojoj se vidi kamion parkiran ispred vrata Doma kulture u Pilici.¹²⁵
111. Milenko Tomić je svjedočio da je 17. jula 1995. u Pilicu odvezao prazan kamion tipa TAM-130, što je uradio prema uputstvima načelnika transportne službe pozadine Zvorničke brigade, Radislava Pantića. Po dolasku u Pilicu, Tomiću je neki vojnik rekao da on prevozi leševe. Tomić je nekoliko puta putovao između

¹²² Dnevnik dežurnog Vojne policije Bratunačke brigade, 30. jun 1995. – 29. april 1996., (ERN: 0066-3910-0066-4145 (BHS); 0070-6682-0070-6701 (eng.)).

¹²³ *Vidi* sudenje u predmetu *Popović*, 9. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-138, T.3860-3862.

¹²⁴ Dnevnik Zvorničke brigade o izdavanju goriva od 7. februara 1994. do 14. maja 1996. (ERN: 0327-6548-0327-6719 (BHS); 0096-5591-0096-5591 (eng.)); Putni radni list Zvorničke brigade za kamion tipa TAM 130 iz preduzeća "Metalno" (ERN: 0069-5125-0069-5125 (BHS); 0087-6085-0087-6085 (eng.)).

¹²⁵ Fotografija snimljena iz vazduha na kojoj su zaokruženi vozilo i tragovi točkova, 17. jul 1995., (ERN: R041-0730-R041-0730).

Pilice, gdje su vojnici tovarili tijela u kamion, i Branjeva, gdje su tijela istovarana.¹²⁶

112. Godine 1996., istražitelji Službe za kriminalističke istrage Pomorskih snaga Sjedinjenih Država i MKSJ-a proveli su istrage u Domu kulture u Pilici, gdje su pronašli brojne dokaze koji potkrepljuju Erdemovićev iskaz o pogubljenjima koja su tu izvršena, uključujući mnogobrojne tragove udara metaka, ostatke eksploziva, upotrebljene metke i čahure, te uzorke ljudske krvi, kose, kostiju i tkiva koji su se zadržali na zidovima i podu.¹²⁷ Oštećenja u zgradi nanijeta pušcanom paljbom i eksplozivima, kao i prisustvo materijala za koji je forenzičkim pregledom ustanovljeno da ga sačinjavaju ljudska krv, kosa, kosti i tkiva, dodatno su dokumentovani nizom fotografija i video snimkom.¹²⁸

e) **Ubistva počinjena u periodu od jula do avgusta 1995.**

Nezuk

113. Dana 19. jula 1995., vojnici VRS-a iz 16. krajiške motorizovane brigade, potčinjene Zvorničkoj brigade,¹²⁹ zarobili su desetak muškaraca bosanskih Muslimana koji su bježali iz srebreničke enklave, prevezli su ih do nekog mjesta nedaleko od Nezuka, otprilike 15 kilometara sjeverozapadno od Zvornika, i pogubili ih iz automatskih pušaka.¹³⁰ Prema iskazu jednog od dvojice preživjelih, vojnici su prvo ispitali zarobljenike, pretukli ih, oduzeli im predmete od vrijednosti i zatim jednog po jednog zarobljenog izdvajali iz grupe i pogubili.¹³¹ Ovaj preživjeli se sjeća da su dvije žrtve bili dječaci koji još nisu bili vojno sposobni, a jedan od njih je bio hendikepiran od djetinjstva.¹³²
114. Drugi čovjek koji je preživio pogubljenja u Nezuku izjavio je da je on, kao vojnik, bio jedini muškarac kog nisu pogubili, zato što su osobe koje su ga zarobile rekly da ga se može razmijeniti za zarobljene vojnike bosanske Srbe. Vojni policajci

¹²⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 5. februar 2008., T.20996-21028.

¹²⁷ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 2-3.

¹²⁸ Video-snimak Doma kulture u Pilici (ERN: V000-6972-V000-6972).

¹²⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 6. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-139, T.3680:20-21. *Vidi takođe* Strogo povjerljivo naređenje 03/4-1654 Glavnog štaba VRS-a, 15. juli 1995. (ERN: 0340-1472-0340-1472); i Naređenje br. 264-1/95 1. krajiškog korpusa, 16. juli 1995., (ERN: 0084-5119-0084-5120).

¹³⁰ Suđenje u predmetu *Krstić*, 23. maj 2000., iskaz svjedoka R, T.3186-3233, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović* 12. septembra 2006. *Vidi takođe* izjavu svjedoka Tužilaštva PW-139, 18. maj 2000. (ERN: 0095-3447-0095-3455), prihvaćeno u skladu s pravilom 92ter na suđenju u predmetu *Popović* 6. novembra 2006.

¹³¹ Suđenje u predmetu *Krstić*, 23. maj 2000., iskaz svjedoka R, fusnota 130, *supra*.

¹³² *Id.*

Zvorničke brigade odveli su ovog preživjelog u Štab zvorničke Vojne policije, gdje su ga ispitivali i tukli, a zatim ga poslali u zarobljenički logor, odakle je pušten na slobodu pet mjeseci kasnije.¹³³

Pogubljenje četvorice preživjelih s ekonomije Branjevo

115. Dana 18. jula 1995., dva vojnika Zvorničke brigade dala su hranu i odjeću četvorici muškaraca bosanskih Muslimana koji su bježali iz srebreničke enklave, među kojima je bio i jedan četmaestogodišnji dječak.¹³⁴ Dana 19. jula 1995. ili otprilike tog datuma, tu četvoricu bosanskih Muslimana, koji su preživjeli pogubljenja na ekonomiji Branjevo, zarobile su snage VRS-a i/ili MUP-a na koje su naišli u zoni odgovornosti Zvorničke brigade i predali ih pripadnicima bezbjednosti Zvorničke brigade. Na osnovu vojno-sudskih dokumenata Zvorničke brigade utvrđeno je da je protiv ona dva vojnika Zvorničke brigade bio pokrenut disciplinski postupak i da su bili optuženi zbog saradnje s neprijateljem.¹³⁵
116. Prema dokumentaciji Vojne policije Zvorničke brigade, četvorica bosanskih Muslimana dala su izjave protiv ta dva vojnika Zvorničke brigade,¹³⁶ a zatim prepoznala optužene kolaboratore u vrsti za prepoznavanje.¹³⁷ U presudi su dvojica optuženih vojnika Zvorničke brigade proglašeni krivim i osuđeni su na kaznu zatvora u trajanju do tri dana.¹³⁸ Četvorica bosanskih Muslimana i dalje su na spisku osoba koje su vode kao nestale od pada Srebrenice.¹³⁹

Pogubljenje ranjenih bosanskih Muslimana iz bolnice u Milićima

117. Otprilike 13. jula, 19 muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice ranjeno je prilikom pokušaja bijega iz srebreničke enklave. Ti ljudi su se predali ili su bili zarobljeni 13. ili 14. jula i primljeni u bolnicu u Milićima, gdje im je pružena

¹³³ Izjava svjedoka Tužilaštva PW-139, fusnota 130, *supra*.

¹³⁴ Dokumentacija Vojne policije Zvorničke brigade: Rješenje protiv Neška Đokića i Slobodana Đokića, 25. juli 1995. (ERN: 0071-0363-0071-0382 (BHS); 0304-9501-0304-9502 (eng.)).

¹³⁵ Izvještaj organa bezbjednosti Komande Zvorničke brigade upućen Vojnom tužilaštvu u Bijeljini, 26. jul 1995., (ERN: 0071-0335-0071-0346 (BCS); 0085-0107-0085-0108 (eng.)).

¹³⁶ Dokument Vojne policije Zvorničke brigade: izjava Sakiba Kivirića, 23. jul 1995., (ERN: 0071-0391-0071-0398 (BHS); 0081-8051-0081-8052 (eng.)); izjava Emina Mustafića, 23. jul 1995., (ERN: 0071-0407-0071-0414 (BHS); 0081-8047-0081-8048 (eng.)); izjava Fuada Đozića, 26. juli 1995. (ERN: 0071-0383-0071-0390 (BHS); 0081-8043-0081-8044 (eng.)); izjava Almira Halilovića, 23. jul 1995., (ERN: 0071-0399-0071-0406 (BHS); 0081-8049-0081-8050 (eng.)).

¹³⁷ Dokument Vojne policije Zvorničke brigade: postupak prepoznavanja Neška Đokića i Slobodana Đokića, 25. jul 1995., (ERN: 0071-0325-0071-0334 (BHS); 0081-8041-0081-8042 (eng.)). *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 24. april 2004., iskaz Nebojše Jeremića, T.10427-10440.

¹³⁸ Dokument Vojne policije Zvorničke brigade: rješenje protiv Neška Đokića i Slobodana Đokića, 25. jul 1995., (ERN: 0071-0363-0071-0382 (BHS); 0304-9501-0304-9502 (eng.)).

¹³⁹ Izvještaj MKSJ-a: Nestale osobe iz Srebrenice – osobe prijavljene kao nestale nakon zauzimanja srebreničke enklave od strane Vojske bosanskih Srba 11. jula 1995. (ERN: 0103-9876-0104-0148).

medicinska pomoć. Prema naređenjima iz Glavnog štaba, 11 od tih ranjenih zarobljenika bosanskih Muslimana iz Srebrenice prebačeno je 14. jula ili otprilike tog datuma iz bolnice u Milićima u bolnicu u Zvorniku.¹⁴⁰

118. Nekoliko dana kasnije, ti zarobljeni Muslimani prebačeni su iz zvorničke bolnice u stacionar Zvorničke brigade. Dana 20. jula 1995. ili ubrzo nakon tog datuma, potpukovnik Vujadin Popović odveo je tih 11 Muslimana iz Štaba Zvorničke brigade i pripadnici VRS-a su ih pogubili po kratkom postupku.¹⁴¹

Pogubljenje kod Snagova

119. Dana 22. jula 1995. ili otprilike tog datuma, nekoliko muškaraca bosanskih Muslimana koji su pobjegli iz Srebrenice i u koloni išli kroz šumu prema sjeveru zarobile su na području Snagova snage PJP MUP-a, koje su zajedno s VRS-om čistile teren. Muškarci Muslimani pogubljeni su po kratkom postupku, ali jednog mladića Muslimana poštedito je jedan oficir PJP-a. Prije nego što je razmješten na područje Snagova da učestvuje u pretraživanju terena, tom oficiru PJP-a je njegov komandir rekao da nijednom Muslimanu ne dopusti da živ napusti to područje.¹⁴²

Pogubljenje šest muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana nedaleko od mjesta Trnovo

120. Negdje između 12. i 25. jula 1995., jedinica "Škorpioni" prevezla je šest muškaraca i dječaka Muslimana iz Srebrenice na jedno područje pokraj mjesta Trnovo, jugoistočno od Sarajeva. "Škorpioni" su bili borbena jedinica srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova, koja je u junu i julu 1995. dejstvovala na raznim područjima Bosne i Hercegovine.¹⁴³ Tokom tog vremenskog perioda, "Škorpioni" su neke od svojih akcija snimili na video-trake, između ostalog i pritvaranje, zlostavljanje i pogubljenje iz automatskih pušaka te šestorice muškaraca i dječaka.¹⁴⁴ Svih šest žrtava identifikovano je na osnovu poređenja DNK, a

¹⁴⁰ Bilješka vezana za premještanje povrijeđenih u zvorničku bolnicu prema naredbi načelnika saniteta VRS, koju je potpisao dr Radimir Davidović, 20. jul 1995., (ERN: 0117-6023-0117-6023); istorija bolesti, bolnica Sveti Nikola, Odjel hirurgije, 13.-14. juli 1995., (ERN: 0117-6055-0117-6133 (BHS); 0307-4271-0307-4313 (eng.)).

¹⁴¹ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15912-15916; bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade za period od 29. maja pa sve do 27. jula 1995., u bilješci od 23. jula 1995., piše da će Popović doći do 17:00 sati (ERN: 0293-5619-0293-5806 (BHS); 0308-9333-0308-9378 (eng.)).

¹⁴² Suđenje u predmetu *Popović*, 15. i 16. novembar 2007., iskaz PW-106; 16., 17. i 20. novembar 2007., iskaz PW-107.

¹⁴³ U junu 1995. "Škorpioni" su bili pod komandom Ljubiše Borovčanina. *Vidi* depešu br. 118/95, zamjenik komandanta SBP Ljubiša Borovčanin, 1. juli 1995., (ERN: ET 0297-0836-0297-0836).

¹⁴⁴ *Vidi* V000-5095.

posljednji put su viđeni u srebreničkoj enklavi u vrijeme njenog zauzimanja od strane snaga bosanskih Srba.¹⁴⁵

2. Operacija ponovnog pokopavanja

121. Od otprilike 1. avgusta 1995. do otprilike 1. novembra 1995., pripadnici VRS-a, koje su koordinirali organi bezbjednosti VRS-a,¹⁴⁶ učestvovali su u organizovanim i sveobuhvatnim naporima da se prikriju ubistva i pogubljenja u zonama odgovornosti Zvorničke i Bratunačke brigade tako što su tijela iz prvobitnih (primarnih) masovnih grobnica u Glogovi, Lažetama (Orahovac), kod brane nedaleko od Petkovaca, ekonomije Branjevo i Kozluka ekshumirana i prebačena u sekundarne grobnice kod Zelenog Jadra (sedam lokacija s tijelima iz Glogove), Budaka (dvije lokacije s tijelima iz Glogove), Blječeva (tri lokacije s tijelima iz Glogove), puta za Hodžiće (sedam lokacija s tijelima iz Orahovca), Liplja (četiri lokacije s tijelima s područja brane nedaleko od Petkovaca) i Čančarskog puta (dvanaest lokacija s tijelima s ekonomije Branjevo i iz Kozluka).
122. Ova operacija ponovnog pokopavanja bila je prirodna i predvidljiva posljedica plana pogubljenja i primarnog pokopavanja koji je osmišljen u udruženom zločinačkom poduhvatu i izvršen prema narednjima Glavnog štaba VRS-a, uz znanje i pomoć, između ostalog, organa bezbjednosti VRS-a i optuženog Zdravka TOLIMIRA.

Iz primarne grobnice Glogova 1 i 2 (pogubljenja u skladištu u Kravici) u sekundarne grobnice kod Zelenog Jadra, Budaka i Blječeva

123. Razni dokazni materijali, uključujući uzorke tla i polena,¹⁴⁷ poređenja čahura sakupljenih u masovnim grobnicama i mjestima pogubljenja,¹⁴⁸ te povezanosti DNK,¹⁴⁹ pokazuju da su primarne grobnice u Glogovoj (GL-1 i 2) i sekundarne grobnice kod Zelenog Jadra, Budaka i Blječeve povezane.¹⁵⁰ U slučajevima Zeleni

¹⁴⁵ Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁴⁶ *Vidi npr.* sudenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15922-15928; 29.-30. avgust 2007., iskaz Damjana Lazarevića, T.14429-14534. *Vidi takođe* Naredenje Glavnog štaba VRS 03/ 4-2341, 14. septembar 1995. (ERN: 0082-2150-0082-2150 (BHS); 0084-4368-0084-4368 (eng.)); i bilješke 1. bratunačke brigade sa sastanka komande štaba, 16. oktobar 1995. (ERN: 0067-1466-0067-1529 (BHS); 0070-6671-0070-6671 (eng.)).

¹⁴⁷ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 56.

¹⁴⁸ Proveo Biro Sjedinjenih Država za alkohol, duhan i vatreno oružje.

¹⁴⁹ Na osnovu poređenja DNK identifikovani su ostaci određenih osoba iz jedne od grobnica u Glogovi i iz jedne od grobnica u Budaku/Blječevi/Zelenom Jadru. DNK veza postoji između sljedećih: GL-1 i Budak 1 i Blječeva 3; GL-2 i Blječeva 1 i 2; Zeleni Jadar 3 i Blječeva 3 i Zeleni Jadar 5; kao i Zeleni Jadar 5 i Zeleni Jadar 6.

¹⁵⁰ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 56-59.

Jadar 5 i 6, povezanost je uočljiva i zbog karakteristične prirode ostataka pronađenih u materijalu kojim su grobnice zatrpavane, u kojem je bilo bodljikave žice, dijelova automobila, cigli, crijeva, porculana i sijena.¹⁵¹ Neki od tih predmeta identifikovani su kao predmeti iz skladišta u Kravici.

124. Na osnovu uzoraka tla i polena, utvrđeno je da su GL-1 i GL-2 primarne grobnice sekundarnih masovnih grobnica Zeleni Jadar 5 i 6, te da se u njima nalaze barem neke od osoba pogubljenih u skladištu u Kravici.¹⁵² Brojni predmeti pronađeni na lokalitetu grobnice GL-1 definitivno pokazuju da je i ova lokacija bila povezana sa skladištem u Kravici, kao dodatna primarna grobnica. Ti predmeti obuhvataju razbijene komade zida i vrata skladišta.¹⁵³ Utvrđeno je da GL-1 sadrži i fragmente bombi i šrapnela, što se podudara s iskazima preživjelih i drugim dokazima o korišćenju artiljerijskih granata ručnog bacača prilikom pogubljenja u skladištu u Kravici.¹⁵⁴
125. Na dan 3. jula 2008., MKNO je na osnovu poređenja DNK identifikovala ukupno 998 osoba koje su vodili kao nestale od pada Srebrenice u julu 1995. i čiji su ostaci ekshumirani iz grobnica kod Glogove, Zelenog Jadra, Budaka i Blječeve.¹⁵⁵

Iz primarnih grobnica Lažete 1 i 2 (pogubljenja u Orahovcu) u sekundarne grobnice kod puta za Hodžiče

126. Primarne masovne grobnice poznate kao Lažete 1 i 2 (LZ-1 i LZ-2) podudaraju se sa stratištem u Orahovcu. Na osnovu snimaka napravljenih iz vazduha utvrđeno je da je do prvog prekopavanja zemlje na tim lokacijama došlo između 5. i 19. jula 1995.,¹⁵⁶ a da su te lokacije dodatno prekopavane između 7. i 27. septembra 1995.¹⁵⁷ Nekoliko svjedoka potvrđuje da su ekshumacije i prijevoz tijela iz tih grobnica bili planirani i da su se odvijali prema obrascu, a jedan od svjedoka je i

¹⁵¹ *Id.*, str. 57.

¹⁵² *Id.*, str.52. *Vidi takođe* Dean Manning, "Istraga o Srebrenici, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – mjesta pogubljenja i masovne grobnice 2001.", 24. avgust 2003., str. 4 (ERN: 0308-8545-0308-8566).

¹⁵³ Izvještaj o iskapanjima i ekshumacijama iz masovne grobnice Glogova 1, u 2000. god., MKSJ, Richard Wright, (ERN: 0306-1533-0306-1568 (BHS); 0084-8214-0084-8396 (eng.)).

¹⁵⁴ *Id.*, str.16-17.

¹⁵⁵ *Vidi* Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁵⁶ Fotografija snimljena iz vazduha pod naslovom "Mjesto masovnog pogubljenja", 5. jul 1995., (ERN: R041-0646-R041-0646).

¹⁵⁷ Fotografija snimljena iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, Orahovac", (s oznakama LZ-01 i LZ-01), 7. septembar 1995. i 27. septembar 1995. (ERN: R041-0648-R041-0648); fotografija snimljena iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, Orahovac" (s oznakama LZ-02 i LZ-02), 7. septembar 1995. (ERN: R041-0647-R041-0647).

bivši pripadnik Zvorničke brigade, koji je bio zadužen za izdavanje goriva potrebnog za provođenje ove operacije.¹⁵⁸

127. Istraga sekundarnih grobnica na putu za Hodžiće 2-7 pokazuje da su te lokacije povezane s primarnom grobnicom Lažete 2. Zaključak da je grobnica Lažete 2 prekopavana i da su neka tijela stavljena u te sekundarne grobnice potkrepljuju, među ostalim dokazima, uzorci zemlje i polena, slični povezi za oči i ligature, iste čahure, povezanost DNK i snimci napravljeni iz vazduha u vrijeme pravljenja i prekopavanja grobnice. Prema snimcima iz vazduha, te sekundarne grobnice su iskopane prije 2. oktobra 1995.¹⁵⁹
128. Na dan 3. jula 2008. MKNO je na osnovu poređenja DNK identifikovala ukupno 608 osoba koje su se vodile kao nestale od pada Srebrenice u julu 1995. i čiji ostaci su ekshumirani iz grobnica Lažete 1 i 2 i grobnica na putu za Hodžiće 2-7.¹⁶⁰

Iz primarne grobnice kod brane nedaleko od Petkovaca u sekundarne grobnice u Liplju

129. Snimci iz vazduha pokazuju da je primarna grobnica kod brane prvi put iskopana između 5. i 27. jula 1995.¹⁶¹ Uprkos zapažanjima preživjelih svjedoka da su neka tijela nakon pogubljenja odvezena, istražitelji Tužilaštva još uvijek nisu pronašli lokaciju za koju sumnjaju da je primarna grobnica žrtava ovog pogubljenja.
130. Na osnovu snimaka iz vazduha utvrđeno je da je primarna grobnica kod brane ponovo prekopavana između 7. i 27. septembra 1995.¹⁶² Ekshumacijom na toj lokaciji otkriveno je da je to prekopavanje bilo temeljito, tako da su svi ostaci u grobnici bili razglobljeni dijelovi tijela najmanje 46 osoba.¹⁶³ Snimci iz vazduha pokazuju da su za nju vezani sekundarni lokaliteti Liplje 1-4 napravljeni prije 2. oktobra 1995.¹⁶⁴ Dodatna sekundarna lokacija (Liplje 7) takođe je vezana za

¹⁵⁸ Vidi sudenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15922-15928. Vidi takođe naređenje Glavnog štaba VRS 03/4-2341, 14. septembar 1995. (ERN: 0082-2150-0082-2150 (BHS); 0084-4368-0084-4368 (eng.)).

¹⁵⁹ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 23.

¹⁶⁰ Vidi Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁶¹ Snimak iz vazduha pod naslovom "Mjesto masovnog pogubljenja", 5. jul 1995., (ERN: R041-0646-R041-0646).

¹⁶² Snimak iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, brana Petkovci", 7. septembar 1995. i 27. septembar 1995. (ERN: R041-0645-R041-0465); snimak brane iz vazduha, 5. juli 1995. i 27. juli 1995. (ERN: R041-0708-R041-0708).

¹⁶³ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 39.

¹⁶⁴ Snimak iz vazduha pod naslovom "Dio puta Snagovo-Liplje" (s oznakama od LP-1 do LP-4) (ERN: R041-0676-R041-0676); snimak iz vazduha pod naslovom "Dva područja s prekopanom zemljom,

primarnu grobnicu kod brane. Dokazi koji povezuju ove sekundarne grobnice s primarnom grobnicom kod brane obuhvataju iste uzorke zemlje i gline, karakteristike tijela, povezanost DNK i prisustvo velikih blokova vapnenca bez tragova atmosferskih utjecaja kod Liplja 2.

131. Iskazi obiju osoba koje su preživjele pogubljenje kod brane da su zarobljenicima ruke bile vezane nekom vrstom uzice ili konopa potvrđuju jedna isprepletana ligatura pronađena u primarnoj grobnici kod brane i 23 isprepletene ligature pronađene u sekundarnoj grobnici Liplje 2.¹⁶⁵ Prilikom ekshumacije s površine lokaliteta kod brane prikupljeno je najmanje 750 čahura metaka, a oblik 464 fragmenata lobanja pronađenih prilikom ekshumacije odgovara fragmentima koji se viđaju kod strijelnih rana.¹⁶⁶
132. Na dan 3. jula 2008., MKNO je na osnovu poređenja DNK identifikovala ukupno 756 osoba koje su se vodile kao nestale od pada Srebrenice u julu 1995. i čiji ostaci su ekshumirani iz grobnica kod brane i grobnica Liplja 1-4 i 7.¹⁶⁷

Iz primarne grobnice u Kozluku u sekundarne grobnice kod Čančarskog puta

133. Istraga na lokaciji nedaleko od Kozluka potvrdila je da je tamo izvršeno masovno pogubljenje. Snimci iz vazduha pokazuju da je masovna grobnica u Kozluku iskopana između 5. i 17. jula 1995.¹⁶⁸ Dodatni snimci iz vazduha pokazuju da je na toj lokaciji daljnje prekopavanje izvršeno 27. septembra 1995. ili prije tog datuma.¹⁶⁹ Kako se pokazalo primarna grobnica u Kozluku bila je povezana sa sekundarnim grobnicama lociranim na Čančarskom putu 1, 2, 3, 5, 7 i 13. Dokazi koji definitivno povezuju te grobnice obuhvataju krhotine boca od zelenog stakla i naljepnice s boca, za koje se zna da potiču iz fabrike za flaširanje "Vitinka" u

---

Snagovo" (bez oznaka), 7. septembar 1995. (ERN: R041-0677-R041-0677); snimak iz vazduha pod naslovom "Dva područja s prekopanom zemljom, Snagovo (s oznakama LP-1 & LP-2), 2. oktobar 1995. (ERN: R041-0678-R041-0678); snimak iz vazduha pod naslovom "Dva područja s prekopanom zemljom, Snagovo (s oznakom LP-3), 2. oktobar 1995. (ERN: R041-0679-R041-0679); snimak iz vazduha pod naslovom "Dva područja s prekopanom zemljom, Snagovo" (bez oznaka), 7. septembar 1995. (ERN: R041-0680-R041-0680); snimak iz vazduha pod naslovom "Dva područja s prekopanom zemljom, Snagovo" (s oznakama LP-4), 2. oktobar 1995. (ERN: R041-0681-R041-0681); fotografija Liplja iz vazduha ERN: 0219-8722).

¹⁶⁵ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, Dodatak D.

¹⁶⁶ *Id.*, Dodatak A, str. 39.

¹⁶⁷ *Vidi* Izveštaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁶⁸ Snimak iz vazduha iz Kozluka podijeljen u dva kadra, koji prikazuje prekopanu zemlju, glavno područje je zaokruženo i označeno slovom A, a jama je označena slovom B (ERN: R041-0727-R041-0728).

¹⁶⁹ Snimak iz vazduha "Prekopana zemlja, Kozluk" (bez oznaka), 7. septembar 1995. i 27. septembar 1995. (ERN: R041-0643-R041-0643).

blizini masovne grobnice Kozluk, kao i uzorke tla i iste čahure metaka¹⁷⁰ i povezanost DNK. Na osnovu snimaka iz vazduha ustanovljeno je da su sekundarne grobnice iskopane između 27. septembra i 2. oktobra 1995.¹⁷¹

134. Na dan 3. jula 2008., MKNL je na osnovu poređenja DNK identifikovala ukupno 303 osobe koje su se vodile kao nestale od pada Srebrenice u julu 1995., i čiji su ostaci ekshumirani iz grobnica u Kozluku. Ostaci dodatne 634 osobe identifikovani su u grobnicama na Čančarskom putu 1, 2, 3, 5 i 7 i 13 povezanim s lokalitetom primarne grobnice u Kozluku.¹⁷²

Iz primarnih grobnica na ekonomiji Branjevo u sekundarne grobnice na Čančarskom putu

135. Na snimcima iz vazduha ekonomije Branjevo od 17. jula 1995. vidi se velik broj tijela koja leže na polju nedaleko od ekonomije, kao i jedan rovokopač koji kopa veliku jamu.¹⁷³ Daljnji snimci od 27. septembra 1995. pokazuju prekopavanje masovne grobnice, uključujući i novoiskopani rov na lokalitetu.¹⁷⁴ Na tim snimcima vidi se utovarivač s rilom s prednje i stražnje strane parkiran kod ekonomije. Uzorci tla i polena pokazuju da je lokalitet poznat kao Čančarski put 12 sekundarna grobnica masovne grobnice na ekonomiji Branjevo.¹⁷⁵ Povezanost DNK pokazuje da su grobnice Čančarski put 10 i 11 povezane s grobnicom Čančarski put 12,¹⁷⁶ tako su grobnice Čančarski put 10 i 11 vezane i za primarnu grobnicu na ekonomiji Branjevo.
136. Uzrok smrti žrtava u tim grobnicama su strijelne rane. Znatan broj metaka i čahura prikupljen je prilikom ekshumacije i obdukcije.¹⁷⁷ Pronalaženje 83 ligature na lokalitetu primarne grobnice na ekonomiji Branjevo i 16 ligatura na povezanoj

¹⁷⁰ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 45, 48.

¹⁷¹ Snimak iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, Živkovići" (bez oznaka), 7. septembar 1995. (ERN: R041-0683-R041-0683); Snimak iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, Živkovići" (s oznakom CR-1), 2. oktobar 1995. (ERN: R041-0684-R041-0684); snimak iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, Ravne", (s oznakom CR-3), 2. oktobar 1995., (ERN: R041-0688-R041-0688); snimak iz vazduha pod naslovom "Prekopavana zemlja, Čančari" (s oznakama C-12), 2. oktobar 1995. (ERN: R041-0707-R041-0707).

¹⁷² Vidi Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁷³ Snimak iz vazduha područja Branjeva bez bilježaka, 5. juli 1995., (ERN: R041-0731-R041-0732); snimak pod naslovom "Državno poljoprivredno dobro Branjevo", 17. juli 1995. (ERN: R041-0642-R041-0642).

¹⁷⁴ Snimak iz vazduha s naslovom "Akcija kopanja", 27. septembar 1995. (ERN: R041-0709-R041-0709).

¹⁷⁵ Manning, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, Dodatak A, str. 20.

¹⁷⁶ Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁷⁷ *Id.*, str.17, 21.

sekundarnoj grobnici Čančarski put 12 potvrđuju sjećanja oba preživjela svjedoka o tome da su im prije pogubljenja vezali ruke.¹⁷⁸

137. Na dan 3. jula 2008., MKNO je na osnovu poređenja DNK identifikovala ukupno 108 osoba koje su se vodili kao nestale od pada Srebrenice u julu 1995. i čiji ostaci su ekshumirani iz grobnica na ekonomiji Branjevo. Ostaci dodatnih 575 osoba identifikovani su u sekundarnim grobnicama Čančarski put 10, 11 i 12, povezanim s primarnim grobnicama na ekonomiji Branjevo.¹⁷⁹

3. Uništavanje žena i djece

138. Prisilno premještanje žena i djece opisano u Optužnici i ovom Podnesku stvorilo je uslove za koje je optuženi Zdravko TOLIMIR znao da će doprinijeti zatiranju cjelokupnog muslimanskog stanovništva istočne Bosne, između ostalog, tako što su dijelu tog stanovništva onemogućeni normalan život i reprodukcija.¹⁸⁰ Vidi Dio (B), *infra*, u vezi s operacijom prisilnog premještanja ili deportovanja stanovnika bosanskih Muslimana Srebrenice i Žepe.

(B) OPERACIJA PRISILNOG PREMJEŠTANJA ILI DEPORTOVANJA STANOVNIKA BOSANSKIH MUSLIMANA SREBRENICE I ŽEPE

1. Operacija prisilnog iseljavanja stanovnika bosanskih Muslimana Srebrenice

a) Odnosi bosanskih Srba s predstavnicima međunarodne zajednice

139. VRS je započela napad na enklavu 6. jula 1995.¹⁸¹ Dana 8. jula 1995., s područja švedskog projekta skloništa izbjeglice su počele da pristižu u Srebrenicu u sve većoj panici, dok se s položaja Bratunačke brigade VRS-a pucalo na civilne kuće. Ulice Srebrenice bile su u to vrijeme prepune ljudi, nije bilo dovoljno hrane ni pića za tu masu ljudi, a s položaja VRS na masu su ispaljivane granate.¹⁸²
140. Dana 9. jula 1995., general TOLIMIR je isturenom komandnom mjestu Drinskog korpusa i lično generalima Gveri i Krstiću prosljedio saopštenje predsjednika

¹⁷⁸ *Id.*, str.17, 21.

¹⁷⁹ Vidi Izveštaj MKNO od 3. jula 2008.

¹⁸⁰ Suđenje u predmetu *Krstić*, svjedok D.D., 26. juni 2000., T.5759-5761, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović*, 12. septembra 2006.; 27. juli 2000., iskaz svjedoka T. Ibrahimfendić, T.5804-5863, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović* 12. septembra 2006.

¹⁸¹ Vidi Butlerov iskaz o Srebrenici.

¹⁸² Suđenje u predmetu *Popović*, 19. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.1931-1932.

Karadžića, u kojem general **TOLIMIR** objašnjava da se predsjednik Karadžić složio da se proširi cilj napada kako bi se zauzela Srebrenica.¹⁸³

141. Od početka napada na srebreničku enklavu, VRS je granatirala civilne ciljeve u enklavi, što je pomoglo da se u civilno stanovništvo ulije strah.¹⁸⁴ Uvečer 10. jula 1995., lokalne vojne snage bosanskih Muslimana okupile su se u selu Šušnjari s velikim brojem civila kako bi razmotrili situaciju. Cilj je bio da se probiju iz enklave i najkraćim putem krenu prema teritoriji pokraj Tuzle pod kontrolom bosanskih Muslimana.¹⁸⁵ Zbog te odluke žene, djeca i starci koji su tu ostali uputili su se u bazu UN-a u Potočarima.¹⁸⁶ Muškarci su se plašili da će Srbi nauditi vojno sposobnim muškarcima u enklavi.¹⁸⁷ Ti muškarci su pobjegli prema šumama oko Srebrenice.
142. Dana 11. jula 1995., srpske snage su žestoko granatirale gradsko područje Srebrenice.¹⁸⁸ Do ovog datuma, ni u Srebrenici ni u Potočarima više nije bilo vojnih ciljeva.¹⁸⁹
143. Osim što je s područja izvan enklave granatirala i otvarala snajpersku vatru na stanovnike bosanske Muslimane, VRS je otežavala život stanovnicima bosanskim Muslimanima i snagama Nizozemskog bataljona. Uslovi života u enklavi su bili veoma loši, nije bilo dovoljno osnovnih potrepština ni za stanovnike bosanske Muslimane u enklavi ni za vojnike Nizozemskog bataljona, zato što je VRS ograničila humanitarnu pomoć.¹⁹⁰
144. Prethodnih mjeseci VRS je ometala dostavu zaliha, materijala i ljudstva vojnicima Nizozemskog bataljona u bazi UN-a u Potočarima, čime je znatno oslabila

¹⁸³ Naredba Glavnog štaba VRS-a 12/46-501/95, 9. juli 1995. (ERN: 0086-9096-0086-9096 (BHS); 0089-2590-0089-2590 (eng.)).

¹⁸⁴ Izvještaj UNMO-a od 6. jula 1995., (ERN: 0052-7524-0052-7526-BHSDT; 0052-7524 -0052-7526 (eng.)); Izvještaj UNMO-a od 7. jula 1995. (ERN: 0052-7533-0052-7535-BHSDT; 0052-7533-0052-7535 (eng.)); Izvještaj UNMO-a od 8. jula 1995. (ERN: 0052-7539-0052-7539-BHSDT; 0052-7539-0052-7539 (eng.)).

¹⁸⁵ *Vidi* Butlerov iskaz o Srebrenici.

¹⁸⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz PW-110, T.640-641; 2.-3. novembar 2006., iskaz PW-127, T.3496-3582.

¹⁸⁷ *Vidi* suđenje u predmetu *Popović*, 2.-3. novembar 2006., iskaz PW-127, T.3496-3582.

¹⁸⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2473 i 2479-2481; 12.-14. decembar 2007. i 10.-11. januar 2008., iskaz Josepha Kingorija, T.19151-19543.

¹⁸⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2267-2272; 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2477-2481.

¹⁹⁰ Suđenje u predmetu *Popović*, 19. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.1891-1906; 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2260-2263.

sposobnost UNPROFOR-a da djeluje.¹⁹¹ Dana 12. jula, vojnici VRS-a i MUP-a počeli su da Nizozemskom bataljonu, dok je pratio izbjeglice iz Srebrenice, krađu vozila, oružje i uređaje za vezu. Major Franken je posvjedočio da je vođstvo VRS-a odobravalo te akcije, koje su bile preduzete kako bi se Nizozemskom bataljonu stacioniranom u bazi UN-a u Potočarima "odvratilo pogled i začepile uši".¹⁹²

145. Pored toga što su ih granatirali, srpski vojnici su i pljačkali i palili kuće. Na putu iz Bratunca u Potočare, srpski vojnici su viđeni kako ulaze u kuće, pljačkaju ih i odvodili stoku s polja. Ubrzo nakon što bi izašli iz kuća, u njima bi izbio požar.¹⁹³ Dana 11. jula 1995., u bazu UN-a u Potočarima počele su pristizati iscrpljene i uplašene izbjeglice i do jutarnjih sati 12. jula 1995. njihov broj se popeo na više hiljada. Velik broj žena, djece i staraca izbjegao je u Potočare, tražeći zaštitu snaga UNPROFOR-a.

146. Dok je 11. jula 1995. hiljade bosanskih Muslimana bježalo iz Srebrenice, VRS je nastojala da ih otjera u bazu UN-a u Potočarima. Uz pratnju pripadnika čete "Bravo" (stacionirane u samoj Srebrenici), velika kolona žena, djece i staraca prešla je pješke četiri kilometra od Srebrenice do Potočara. VRS je često ispaljivala granate na civile koji su bježali ili u njihovoj blizini.¹⁹⁴

b) Tri sastanka u hotelu "Fontana"

147. Uvečer 11. jula i ujutro 12. jula 1995., u hotelu "Fontana" održana su tri sastanka između predstavnika VRS-a, bosanskih Muslimana i Nizozemskog bataljona. Prvi sastanak održan je oko 20:00 sati 11. jula, a prisustvovali su mu general Mladić, general Živanović i drugi oficiri VRS-a, koji su se sastali s potpukovnikom Karremansom. Na tom sastanku, Mladić je prijetio oficirima Nizozemskog bataljona i prijetećim glasom pitao ko je naredio vazdušne napade, te prijetio da će

¹⁹¹ Sudeње u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T.2445–2452; 29. novembar 2006., Johannes Rutten, T.4807-4808; 29. novembar 2007., Cornelis Hendrik Nicolai, T.18452-18459; Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u Sektoru Sarajevo koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 3. juni 1995. (ERN: 0327-9228-0327-9232).

¹⁹² Sudeње u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T.2494-2495; 29. novembar 2006., iskaz Johannesa Ruttena, T.4806–4807.

¹⁹³ Vidi sudeње u predmetu *Krstić*, 28. mart 2000., svjedočenje Raymonda Dorsta, T.1496-1498, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Popović*, 12. septembar 2006.; sudeње u predmetu *Blagojević*, 10. juli 2003., iskaz Paula Groenewegena, T.1023, prihvaćeno u skladu s pravilom 92ter na suđenju u predmetu *Popović*, 25. oktobra 2006.

¹⁹⁴ Sudeње u predmetu *Popović*, 18. oktobar 2006., iskaz Vincentiusa Egbersa, T.2717-2718; 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2479-2481.

nauditi vojnicima Nizozemskog bataljona.¹⁹⁵ Potpukovnik Karremans je shvatio da je "enklava izgubljena",¹⁹⁶ izbjeglicama je bila potrebna "humanitarna pomoć" i željeli su da napuste enklavu,¹⁹⁷ a većina njih je željela otići u Tuzlu.¹⁹⁸ General Mladić je rekao pukovniku Karremansu da njegove akcije nisu usmjerene ni na snage UNPROFOR-a ni na civilno stanovništvo.¹⁹⁹

148. Tvrdnje generala Mladića bile su jednostavno propaganda. Nakon prvih vazdušnih napada NATO-a 11. jula 1995., general Mladić je štoviše prijetio da će pobiti zarobljene vojnike Nizozemskog bataljona i granatirati civilno stanovništvo u Potočarima ako vazdušni napadi ne prestanu.²⁰⁰ Sastanak je zaključen tako što je general Mladić izdao uputstva pukovniku Karremansu da na drugi sastanak koji se trebao održati kasnije iste večeri u hotelu "Fontana" dovede civilne predstavnike stanovnika bosanskih Muslimana i jednog predstavnika snaga ABiH u Srebrenici.²⁰¹
149. Kasnije te večeri pukovnik Karremans se vratio u hotel "Fontana" na drugi sastanak s generalom Mladićem i sa sobom je doveo Nesiba Mandžića, kao predstavnika civila bosanskih Muslimana u Potočarima. General Mladić stvorio je prijeteću atmosferu. Na početku sastanka otvorili su prozor kako bi Mandžić i nizozemski vojnici mogli da čuju skvičanje svinje koju su klali.²⁰² Nakon toga, pukovnik Karremans i Mandžić objasnili su koje su humanitarne potrebe stanovništva.²⁰³ General Mladić je tvrdio da će sa svim vojnicima bosanskim Muslimanima koji polože oružje postupati u skladu s međunarodnim konvencijama. Zatim je prijetećim glasom rekao: "U vašim je rukama sudbina vašeg naroda," i izdao je Mandžiću ultimatum, da ili opstanu ili "nestanu."²⁰⁴

¹⁹⁵ Video-snimak sa Sastanka 1 u hotelu "Fontana" (ERN: V000-1921 i V000-4161); suđenje u predmetu *Popović*, 21. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.1945-1946.

¹⁹⁶ Transkript sa Sastanka 1 u hotelu "Fontana", str. 10 (ERN: 0087-4165-0087-4201 (BHS); 0096-5132-0096-5168 (eng.)).

¹⁹⁷ *Id.*, str.12.

¹⁹⁸ *Id.*, str.15.

¹⁹⁹ *Id.*, str.25.

²⁰⁰ Izvještaj generalnog sekretara, par. 302. Pored toga, snage UN-a su se plašile da će ih u vazdušnim napadima koristiti kao živi štit. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2485; 29.-30. novembar 2007., iskaz Cornelisa Nicolaia, T.18481-18487 i 18563-18564.

²⁰¹ Kompilacija video-snimaka vezanih za Srebrenicu iz 1995. (ERN: V000-4458-V000-4458). *Vidi takođe* transkript kompilacije video-snimaka (ERN : L009-2397-L009-2474).

²⁰² Suđenje u predmetu *Popović*, 29. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.1953.

²⁰³ Kompilacija video-snimaka vezanih za Srebrenicu iz 1995., (ERN: V000-4458-V000-4458). *Vidi takođe* transkript kompilacije video-snimaka (ERN : L009-2397-L009-2474).

²⁰⁴ *Id.*

150. Mladić je završio sastanak i insistirao da se sljedećeg dana ponovo sastanku. Naredio je Nesibu Mandžiću da "dovede ljude koji mogu obezbediti predaju oružja i spasiti vaš narod od uništenja."²⁰⁵ General Mladić je ponovo zahtijevao predaju vojnika bosanskih Muslimana, vjerujući da su oni još na tom području. Međutim, te večeri i sljedećeg jutra postalo je jasno da se vojska bosanskih Muslimana neće masovno predati.
151. Predstavnici bosanskih Srba, Nizozemskog bataljona i izbjeglica bosanskih Muslimana ponovo su se po treći put sastali u hotelu "Fontana" u 10:00 sati 12. jula 1995. Među prisutnima su bili general Mladić, general Krstić, pukovnik Janković, potpukovnik Kosorić i potpukovnik Popović iz VRS-a i pukovnik Karremans s Nesibom Mandžićem, Ibrom Nuhanovićem i Čamilom Omanovićem, koji su bili predstavnici izbjeglih bosanskih Muslimana.²⁰⁶
152. General Mladić je ponovio svoju prijetnju s drugog sastanka da bosanski Muslimani mogu ili "opstati ili nestati".²⁰⁷ Rekao je predstavnicima bosanskih Muslimana da im je uslov opstanka predaja oružja. Iznio je nekoliko primjedaba o odlasku bosanskih Muslimana iz enklave i povremeno bi dodao da mogu da odaberu da ostanu u Srebrenici.²⁰⁸
153. General Mladić je posebno najavio da će svi muškarci u dobi od 16 do 60 godina biti razdvojeni, navodno kako bi se provjerilo da li su počinili ratne zločine.²⁰⁹ General Mladić je tada prvi put pomenuo provjeru, koja je nužno zahtijevala da se muškarci razdvoje od žena. Ubrzo nakon toga, u Potočarima je počelo odvajanje muškaraca bosanskih Muslimana od njihovih porodica. Međutim, od početka toga procesa bilo je jasno da se ne provodi nikakva "provjera" u vezi s ratnim zločinima. Razdvojeni su svi muškarci starosne dobi od 16 do 60 godina, uključujući i mnoge koji su imali samo 12-15 godina ili čak više od 60 i 70.

c) Razdvajanja i prisilno iseljavanje stanovnika bosanskih Muslimana

Nasilje i teror u Potočarima

154. Uvečer 11. jula 1995., nakon pada Srebrenice, 20.000 do 25.000 bosanskih Muslimana izbjeglih iz enklave okupilo se u Potočarima, u bazi Nizozemskog

²⁰⁵ *Id.*

²⁰⁶ *Id.*

²⁰⁷ *Id.*

²⁰⁸ *Id.*

²⁰⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 21. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.1969.

bataljona UN-a i oko nje.²¹⁰ Životni uslovi tih izbjeglica u Potočarima, koji su na početku, 11. jula, bili bijedni, nastavili su da se pogoršavaju 12. i 13. jula. Tokom cijelog tog perioda, realno nisu im bile dostupne hrana, voda, osnovna ljekarska pomoć ni zahodi.²¹¹ Pored toga, izbjeglice okupljene ispred baze UN-a bili su stalna meta snajperskog djelovanja jedinica VRS.²¹²

155. Osim opštih užasnih uslova života i nasumičnog granatiranja i snajperskih napada na civilno stanovništvo kao cjelinu, u Potočarima su određene izbjeglice razdvajane i zatim pojedinačno terorisane i zastrašivane. Pripadnici Nizozemskog bataljona bili su tokom 12. i 13. jula svjedoci takvih epizoda, koje su uključivale ubistvo, premlaćivanja i druge detaljno opisane metode fizičkog zlostavljanja.

Prisilno premještanje žena, djece i starce

156. Vojnici i policija bosanskih Srba zlostavljali su, ubijali i terorisali stanovnike bosanske Muslimane u Potočarima 12. i 13. jula 1995., i na kraju su ih silom odvezli s tog područja. Na osnovu iskaza oficira Nizozemskog bataljona²¹³ i preživjelih bosanskih Muslimana ustanovljeno je da su snage bosanskih Srba terorisale bosanske Muslimane i tako ih natjerale da napuste Srebrenicu, a zatim Potočare. Vojnici bosanski Srbi nisu stanovnicima bosanskim Muslimanima pružili stvarnu mogućnost da ostanu na području Srebrenice.
157. Poslijepodne 12. jula 1995., u prisustvu Ratka Mladića, Radislava Krstića, Vujadina Popovića, Svetozara Kosorića i drugih, u blizini vojne baze UN-a u Potočarima stiglo je oko 50 do 60 kamiona. U to vrijeme, a i dalje cijeloga dana 13. jula, snage bosanskih Srba utovarile su hiljade bosanskih žena, djece i staraca u autobuse i kamione i odvezli ih iz Potočara do linije sukoba nedaleko od Kladnja, gdje su ih pustili, nakon čega su oni pješke prešli otprilike pet kilometara do linija pod kontrolom ABiH izvan Kladnja.

Odvajanje muškaraca

158. Poslijepodne 12. jula, kad su se žene, djeca i muškarci bosanski Muslimani počeli ukrcavati u autobuse i kamione, snage MUP-a pod komandom VRS-a počele su, u

²¹⁰ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.37.

²¹¹ Vidi suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T.2511.

²¹² Vidi npr. suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2440-41 i T.2486. Vidi takođe suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsada Malagića, prihvaćeno na sudenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²¹³ Suđenje u predmetu *Popović*, 18. oktobar 2006., iskaz Vincentiusa Egbersa, T.2719; 29. novembar 2006., iskaz Johannes Ruttana, T.4797.

- Potočarima i okolini, da razdvajaju muškarce bosanske Muslimane od žena i djece.²¹⁴
159. Ubrzo nakon podneva, počela su stizati vozila za deportaciju prestravljenih ljudi iz Potočara. Kad su muškarci istupili da se ukrcaju u autobuse, razdvojili su ih i odveli u "bijelu kuću", gdje su ih, kao što je detaljno opisano dalje u tekstu, tukli i zlostavljali.²¹⁵ Srpske snage su tražile muškarce bosanske Muslimane i razdvajale ih od njihovih porodica i kod autobusa.²¹⁶ Postupak razdvajanja, koji se odvijao pred očima sviju prisutnih u bazi UN-a, nastavio se do otprilike 20:00 sati 12. jula.²¹⁷
160. Tokom večeri 12. jula, major Franken je odlučio da napravi spisak muškaraca bosanskih Muslimana koji se nalaze u bazi UN-a, pokušavajući da ih na taj način zaštiti. Major Franken je mislio da bi taj spisak vojnike, koji su mislili da će njihovi zločini proći nekažnjeno, mogao od toga odvratiti.²¹⁸ Mirsada Malagić je posvjedočila da je na spisku majora Frankena bilo i ime njenog sina Elvira Malagića. Njen sin nije viđen od dana kad je pala Srebrenica, kad je viđen kako ide prema Potočarima.²¹⁹ Njegovo ime se sada nalazi na spisku nestalih iz Srebrenice koji je sastavio MKCK.²²⁰
161. Postupak prisilnog iseljavanja nastavio se sljedećeg jutra. Toga jutra, muškarcima je na početku bilo dopušteno da uđu u autobuse sa svojim porodicama. Međutim, kad su se ponovo pojavile snage MUP-a pod komandom čovjeka zvanog "Mane", razdvajanje muškaraca se ponovo nastavilo.²²¹

²¹⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 1.-2. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-118, T.3408-3409; 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2014-2016; 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2496. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1966, prihvaćen na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²¹⁵ Fotografija "bijele kuće" (ERN: 0046-0533-0046-0533); suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1966, prihvaćen na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2496-2500; 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2008-2016; 29. novembar 2006., iskaz Johannes Ruttana, T.4801-4802; 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2302-2304. *Vidi takođe* fotografija Potočara snimljena iz vazduha, na kojoj se vidi područje Plave fabrike (ERN: R041-0608-R041-0608).

²¹⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 1. novembar 2006., iskaz PW-118, T.3407-3408 i 3459-3461.

²¹⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2295.

²¹⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2500; rukom napisan spisak od 239 imena bosanskih muškaraca u bazi Nizozemskog bataljona (ERN: R013-5806-R013-5815)

²¹⁹ Suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1984-1985, prihvaćen na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²²⁰ Izvještaj MKSJ-a – Nestale osobe iz Srebrenice – osobe prijavljene kao nestale nakon zauzimanja srebreničke enklave od strane Vojske bosanskih Srba 11. jula 1995. (ERN: 0501-5985-0501-6177).

²²¹ Suđenje u predmetu *Popović*, 29. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2300-2301.

162. Odvajanje muškaraca i dječaka od njihovih porodica obilježili su strah, prisila i bol.²²² Razdvojeni muškarci su uglavnom imali između 17 i 50 do 60 godina,²²³ ali odvedeni su i dječaci od samo 13 godina. Nisu se izdvajali kao vojnici; svi su nosili civilnu odjeću.²²⁴

"Bijela kuća"

163. Od 12. jula, muškarce bosanske Muslimane počeli su odvoditi u zgradu poznatu kao "bijela kuća", smještenu nasuprot baze UNPROFOR-a.²²⁵ Prisilili su ih da svoje stvari, uključujući lične dokumente, ostave napolju, na zemlji.²²⁶ Na kraju se oko "bijeke kuće" stvorila velika gomila ličnih stvari.²²⁷ Nakon što su muškarci prisilno premješteni iz Potočara, sve njihove lične stvari koje su ostavili pred "bijelom kućom" zapaljane su.²²⁸ Oduzimanje ličnih dokumenata muškarcima, koje je počelo 12. jula i nastavilo se 13. jula, jasno pokazuje da su snage bosanskih Srba bile svjesne, barem od 12. jula, da razdvojeni muškarci neće biti ispitivani kao ratni zarobljenici,²²⁹ već da će ih na kraju ubiti.²³⁰
164. Postojanje prijetjećeg plana da se pobiju svi muškarci bosanski Muslimani potvrđuje i činjenica da su snage bosanskih Srba zlostavljanje zarobljenike u "bijeloj kući". Njihove radnje su pokazivale da su ti vojnici vjerovali da mogu djelovati nekažnjeno, bez straha od disciplinskih mjera. Kad su muškarci bosanski Muslimani ušli u "bijelu kuću", vojnici su ih ispitivali uz primjenu

²²² Suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1966-1967, prihvaćeno na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²²³ Suđenje u predmetu *Popović*, 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2010, 2012; suđenje u predmetu *Krstić*, 21. mart 2000., iskaz svjedoka B, T.932, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju predmetu *Blagojević*.

²²⁴ Suđenje u predmetu *Krstić*, 21. mart 2000., iskaz svjedoka B, T.932, prihvaćeno u skladu s pravilom 92bis na suđenju u predmetu *Blagojević*.

²²⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 19. oktobar 2006., iskaz Vincentiusa Egbersa, T.2749-2752; 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2302-2304; 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2496-2497; 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2012-2016 i 2018. *Vidi takođe* fotografija "bijeke kuće", bez bilježaka (ERN: 0046-0533-0046-0533).

²²⁶ Suđene u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2497; i 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2302-2304. *Vidi takođe* suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1966, 1973.-1974., prihvaćeno na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²²⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2302-2304; 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2012-2013; 29. novembar 2006., iskaz Johannesena Ruttana, T.4801; suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1966, 1974., prihvaćeno na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²²⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2512.

²²⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2018.

²³⁰ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2302-2304.

nasilja i zlostavljajući ih.²³¹ Većina njih više nikada nije viđena.²³² Bilo je premlaćivanja, pucnjave i arbitražnih pogubljenja.²³³ Prema izjavi majora Frankena, vremenom je u "bijeloj kući" došlo do eskalacije nasilja. Na početku je poslao vojne posmatrače UN-a da nadziru situaciju u "bijeloj kući" i dobivao izvještaje da pripadnici VRS-a nisu prijateljski raspoloženi, ali da se ne događa ništa ozbiljno. Međutim, kasnije poslijepodne 12. jula došlo je porasta nasilja i, kako su se događaji dalje odvijali, on više nije bio u mogućnosti da pošalje patrolu. Franken je pretpostavljao da VRS pokušava da obezbijedi da ne bude svjedoka,²³⁴ što implicira da su snage bosanskih Srba bile svjesne toga da su aktivnosti koje su se provodile protivzakonite i da se moraju prikriti.

2. "Situaciono" uslovljena ubistva koja su bila predvidljiva posljedica prisilnog iseljavanja stanovnika bosanskih Muslimana iz Srebrenice

165. Tokom i nakon kampanje prisilnog premještanja i organizovnih pogubljenja, pripadnici VRS-a i MUP-a nastavili su u julu i avgustu sa situaciono uslovljenim ubistvima zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana iz enklave Srebrenice. Ta situaciono uslovljena ubistva bila su prirodna i predvidljiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata prisilnog premještanja stanovništva Srebrenice. Ta ubistva bila su i prirodna i predvidljiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata ubistva svih vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice.

Potočari

166. U Potočarima su 12. i 13. jula izvršena brojna situaciono uslovljena ubistva bosanskih Muslimana. Major Boering je svjedočio o tome kako je jedan vojnik odveo grupu muškaraca bosanskih Muslimana iza jedne kuće.²³⁵ Major je zatim čuo pucnjavu i pretpostavio da su oni ustvari bili vod za streljanje.²³⁶

167. Dana 12. jula oficiri Nizozemskog bataljona pronašli su u potoku preko puta baze Potočari tijela devetorice bosanskih Muslimana.²³⁷ Izgledalo je da su sva ta tijela

²³¹ Suđenje u predmetu *Popović*, 19. oktobar 2006., iskaz Vincentiusa Egbersa, T.2749-2752.

²³² Suđenje u predmetu *Krstić*, 3. april 2000., iskaz Mirsade Malagić, T.1955, prihvaćeno na suđenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis 12. septembra 2006.

²³³ Suđenje u predmetu *Popović*, 22. septembar 2006., iskaz Pietera Boeringa, T.2012-2016; 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2505-2506.

²³⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz Roberta Frankena, T.2496-2500.

²³⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 22. septembar 2006., T.2012-2013.

²³⁶ *Id.*

²³⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 25. oktobar 2006., iskaz Eelca Kostera, T.3027-3029; [REDACTED] 29. novembar 2006., iskaz Johannes Ruttana, T.4803-4812.

bila ustrijeljena u leđa.²³⁸ Na osnovu snimaka iz vazduha ustanovljeno je da se između 17. i 27. jula 1997. nekoliko metara od mjesta gdje su oficiri Nizozemskog bataljona vidjeli tih devet tijela pojavilo područje s prekopavanom zemljom.²³⁹ Godine 2005. i 2006. s tog istog područja gdje je zemlja bila prekopana ekshumirano je ukupno devet tijela.²⁴⁰

Bratunac

168. Dana 12. i 13. jula, velik broj muškaraca bosanskih Muslimana, koji su bili razdvojeni i pritvoreni u Potočarima ili zarobljeni iz kolone muškaraca koja se povlačila iz srebreničke enklave, odvezeni su na lokacije u Bratuncu i okolini, gdje su ih držali u školama, zgradama i vozilima parkiranim duž puta. Od 12. jula do uvečer 13. jula, snage bosanskih Srba iskoristile su nastalu situaciju i ubile velik broj tih muškaraca.
169. Uvečer 13. jula, jedan preživjeli bosanski Musliman zatvoren je zajedno s ostalim muškarcima bosanskim Muslimanima u jedan veliki kamion.²⁴¹ Kamion je bio parkiran nedaleko od garaže u Bratuncu, zajedno s drugim kamionima i autobusima, koji su takođe bili puni zarobljenika. Cijele te noći, vojnici bosanski Srbi prozivali su ljude iz sela oko Srebrenice. Nakon što su ti ljudi izašli iz kamiona i autobusa, preživjeli je čuo mukle udarce, krike i pucnje. Oko 21:30 sati te noći, dva muškarca su izvedena iz kamiona u kom je bio preživjeli, odvedena u neku garažu i ustrijeljena. Nisu se vratili.
170. Drugi preživjeli bosanski Musliman izjavljuje da je uvečer 13. jula bio svjedok pogubljenja jednog mentalno retardiranog zarobljenika.²⁴² Zarobljenici su bili zatočeni u tri autobusa parkirana ispred škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu. Tog mentalno retardiranog muškarca iz svjedokovog autobusa izvela su tri vojna

²³⁸ *Id.*

²³⁹ Snimak iz vazduha s naslovom "Vjerovatna grobnica u Potočarima, Bosna i Hercegovina", od 17. jula 1995., (ERN: R092-1397-R092-1397); snimak iz vazduha s naslovom "Vjerovatno prekopavana zemlja, Potočari, Bosna i Hercegovina", od 27. jula 1995. – oznake unijela strana koja je te dokumente dostavila (ERN: R092-1398-R092-1398); poređenje vjerovatno prekopavane zemlje i svjedočenje pripadnika Nizozemskog bataljona u vezi s mjestom gdje je pronađeno devet tijela u Potočarima (ERN: R065-2777-R065-2777).

²⁴⁰ Izvještaj o ekshumaciji br. 1466/05 za Potočare od 27. jula 2005. (ERN: X019-0104-X019-0105); Zapisnik o ekshumaciji br. KTA-RZ-22/06 od 25. aprila 2006. koju je izvršilo Tužilaštvo Tuzlanskog kantona, a odnosi se na ekshumaciju u Potočarima (ERN: X018-9793-X018-9794); Skica lica mjesta ekshumacije u Potočarima od 25. jula 2005., lokacija br. SR POT-01 (ERN: X020-3832-X020-3835); Skica lica mjesta ekshumacije u Potočarima od 25. aprila 2006., lokacija br. POT 01 SRE (ERN: X021-7671-X021-7671); Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

²⁴¹ Sudenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.662-674.

²⁴² Sudenje u predmetu *Popović*, 28. avgust 2006., iskaz svjedoka Mevludina Orića, T.911.

policajca, bosanska Srbina, i ustrijelila ga automatskom puškom iz neposredne blizine.

171. Tokom 13. jula, jedan preživjeli bosanski Musliman posmatrao je kako je pripadnik snaga bosanskih Srba zgrabio jednog zarobljenika iz škole "Vuk Karadžić" i tukao ga puškom po glavi sve dok mu lice i košulju nije oblila krv.²⁴³ Sat vremena kasnije, ovog zarobljenika su pozvali da izađe iz škole, i kad je to uradio, zarobljenici koji su ostali unutra su čuli njegove krike i bolno stenjanje koji su postajali sve slabiji.
172. Od večeri 13. do jutra 14. jula, ovaj preživjeli bio je svjedok pogubljenja po kratkom postupku četvorice mladića bosanskih Muslimana na području škole "Vuk Karadžić". Pored toga, bio je svjedok kako su iz redova zarobljenih bosanskih Muslimana naguranih u jednu prostoriju škole "Vuk Karadžić" izdvojili muškarce, izveli ih napolje i pogubili. To je bila česta i redovna pojava tokom ta dva dana.
173. Dana 14. jula, pripadnici VRS-a su od jednog svjedoka tražili da kamionom odveze tijela iz hangara iza škole "Vuk Karadžić". Svjedok je rekao da je oko glavne zgrade škole vidio samo pet-šest tijela. Vozač mu je rekao da je ranije odvezeno "prilično više" tijela.²⁴⁴ Drugi svjedok kog su poslali u školu da ukloni tijela posvjedočio je da je kod škole vidio 40-60 tijela.²⁴⁵ Svjedok je rekao da je u Glogovi vojska noću ponovo pokopavanja tijela. Svjedok je takođe posvjedočio da je pokopanja u Glogovi organizovao pukovnik Ljubiša Beara.²⁴⁶

Supermarket u Kravici

174. Tokom noći između 13. i 14. jula, u blizini supermarketa u Kravici, jedan vojnik VRS-a ili MUP-a stavio je cijev svoje puške u usta jednom zarobljenom bosanskom Muslimanu i po kratkom postupku ga pogubio.²⁴⁷

²⁴³ Suđenje u predmetu *Popović*, 6. septembar 2006., iskaz svjedoka Amhe Hasića, T.1180.

²⁴⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 23., 26.-27. mart 2007., iskaz svjedoka PW-161, T.9389-9391.

²⁴⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 19. novembar 2007., iskaz svjedoka PW-170, T.17852.

²⁴⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 23., 26.-27. mart 2007., iskaz svjedoka PW-161, T.9362-9372. *Vidi takođe* 23. mart 2007., iskaz svjedoka PW-162, T.9368-T.9372.

²⁴⁷ Suđenje u predmetu *Krstić*, 14. april 2000., iskaz svjedoka P, T.2960-2961, prihvaćeno kao PW-116 na sudenju u predmetu *Popović* u skladu s pravilom 92bis(D) 12. septembra 2006.

Škola u "Grbavcima" kod Orahovca, škola u Petkovicima, škola u Ročeviću i škola u Kuli nedaleko od Pilice

175. Više muškaraca bosanskih Muslimana ubijeno je u mjestima zatočenja u zoni odgovornosti Zvorničke brigade, gdje su bili zatočeni prije organizovanih, rasprostranjenih i sistematskih pogubljenja. Ta pogubljenja su obuhvatala ubistva u školi u Grbavcima kod Orahovca (*vidi* paragraf 80 *supra*), školi u Petkovicima (*vidi* paragraf 89 *supra*), školi u Ročeviću (*vidi* paragraf 99 *supra*) i školi u Kuli nedaleko od Pilice (*vidi* paragraf 102 *supra*). Ta ubistva su bila prirodna i predvidljiva posljedica kako operacije prisilnog premještanja, tako i operacije organizovanih ubistava.

Jul-avgust 1995.: dalja situaciono uslovljena ubistva

176. Situaciono uslovljena ubistva zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana iz srebreničke enklave od strane pripadnika VRS-a i MUP-a nastavila su se tokom jula i avgusta.²⁴⁸ Ta situaciono uslovljena ubistva bila su prirodna i predvidljiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata prisilnog premještanja stanovništva Srebrenice. Ta ubistva bila su i prirodna i predvidljiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata ubistva svih vojnosposobnih muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice.

3. Operacija prisilnog iseljavanja stanovnika bosanskih Muslimana iz Žepe

a) Napad na "zaštićenu zonu" Žepa

177. Kao što je gore u tekstu razmotreno, VRS je napala srebreničku enklavu u julu 1995., dijelom kako bi doprinijela cilju Vlade RS-a da stvori "veliku Srbiju" preko rijeke Drine u istočnoj Bosni. Dvadesetak kilometara jugozapadno od Srebrenice, enklava Žepa, gdje su u većini bili bosanski Muslimani, napadnuta je iz istog razloga. Sudbine obiju enklava spojene su zapravo još od početka rata – geografska blizina dvije enklave, kao i blizina rijeke Drine, zbog čega su bile od velikog strateškog značaja za cilj "eliminisanja Drine kao granice između dva svijeta."²⁴⁹

²⁴⁸ *Vidi npr.* Redovni borbeni izvještaj 1. podrinjske lake pješadijske brigade (1. plpbr) upućen Komandi Drinskog korpusa, 8. avgust 1995., (ERN: 0440-9844-0440-9844) odnosi se na deset "balija" iz Žepe i jednog dvadesetčetverogodišnjeg "ustašu" iz Srebrenice koji su "likvidirani". Nenaoružani dvadeset i četverogodišnjak iz Srebrenice je prije nego što je ubijen dao informacije pripadnicima VRS-a koji su ga zarobili.

²⁴⁹ Odluka o strateškim ciljevima, fusnota 4, *supra*.

178. Strateški značaj enklava nije bio nepoznat snagama bosanskih Muslimana, koje su od 1992. energično nastojale da zadrže i povežu enklave. Zbog toga je ne samo poraz snaga ABiH, već i iseljavanje stanovnika bosanskih Muslimana iz enklava u istočnoj Bosni postalo nužna komponenta cilja koji je Vlada RS-a imala u vezi s tim područjem, a on je bio "nanositi [neprijatelju] što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda."²⁵⁰ Tako je Žepa, poput Srebrenice, se našla na meti jake protivofanzive VRS-a 1993., što je rezultiralo prilivom izbjeglica u Srebrenicu i Žepu, stvaranjem uslova opsade i popratnom humanitarnom krizom.²⁵¹
179. Dana 6. maja 1993., u odgovor na sve teže uslove na terenu u istočnim enklavama, Savjet bezbjednosti UN-a usvojio je Rezoluciju 824, pozivajući na uspostavljanje "zaštićenih zona", uključujući i Žepu.²⁵² Tri dana kasnije, 9. maja 1993., četa pripadnika mirovnih snaga UN-a iz Ukrajine iz bataljona UNPROFOR-a u Goraždu (u daljem tekstu: Ukrajinski bataljon) formirala je bazu u gradu Žepi i postavila devet osmatračkih položaja oko spoljnog ruba grada.
180. Uprkos tome, Vlada RS-a je nastavila provoditi svoj strateški cilj eliminisanja enklava Žepe i Srebrenice. Pored svojih borbenih operacija kako bi se "stvor[li] uslovi totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi", Vlada RS-a je uspješno ustrajala u svojim naporima u skladu s Direktivom za dalja dejstva op. br. 7 (koju je sastavio general Miletić) da "smanjiti i ograniči logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učini ih ovisnim od naše dobre volje."²⁵³
181. Ta nastojanja da se enklave uguše i izmore glađu imala su veoma konkretne iznurujuće posljedice, budući da je VRS od početka 1995. stalno sprječavala UNPROFOR i druge humanitarne organizacije da u enklave dostave osnovne potrepštine, poput hrane i goriva.²⁵⁴ Tako pripadnicima ukrajinskih mirovnih snaga, kao i njihovim nizozemskim kolegama - čijoj municiji je bio istekao rok

²⁵⁰ Direktiva op. br. 4, fusnota 5, *supra*.

²⁵¹ Izvještaj generalnog sekretara o Srebrenici, par. 37.

²⁵² Rezolucija Savjeta bezbjednosti 824, U.N.SCOR, godina 48., U.N.Doc.S/INF/49 (1993.). Ostale zaštićene zone bile su Tuzla, Goražde i Bihać. Srebrenica je proglašena "zaštićenom zonom" UN-a 16. aprila.

²⁵³ Direktiva op. br. 7, fusnota 12, *supra*.

²⁵⁴ Sudeње u predmetu *Popović*, 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T.2445–2450; 29. novembar 2006., iskaz svjedoka Johannes Ruttena T.4807– 4808; i 29. novembra 2007., iskaz svjedoka Cornelia Nicolaia, T.18452-18459.

upotrebe i koji su živjeli od ograničenih rezervi borbenih sljedovanja - u periodu između 7. marta i 3. juna nije bila odobrena dostava goriva, zbog čega im nisu radili frižideri, pa su morali da žive na preostalim rezervama suve hrane za nekoliko dana, jedući dva umjesto tri obroka dnevno.²⁵⁵

182. Već u martu 1995., Vlada RS-a je imala sljedeći plan: "Za slučaj odlaska snaga UNPROFOR-a iz Žepe i Srebrenice, Komanda DK će isplanirati operaciju pod nazivom 'Jadar', sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u ovim enklavama i definitivnog oslobađanja Podrinja."²⁵⁶ Dakle, u planu napada od 2. jula sa šifrovanim nazivom "Krivaja 95" sudbine dviju enklava i dalje se smatraju povezanim, a njegovi ciljevi su bili da "razdvoji enklave Žepa i Srebrenica i suzi ih na gradsko područje," i "stvor[i] uslove za eliminisanje enklava."²⁵⁷
183. VRS je otvorila vatru na položaje UN-a oko Žepe 7. jula, dan nakon što je otpočela napad na Srebrenicu. Napad VRS-a se nastavio tokom sedmice, uz sporadičnu artiljerijsku i minobacačku vatru i paljbu iz teških mitraljeza usmjerenu na naseljena područja u enklavi, uključujući grad Žepu i sela Ribioći i Pripečki.²⁵⁸ Dana 9. jula, pukovnik Avdo Palić, komandant Žepe, poslao je izvještaj Generalštabu ABiH u kojem je naveo da su u granatiranju od strane VRS-a ranjeni civili, između ostalih i dvoje djece, kao i da je u okolnim selima "srušeno preko 30 kuća."²⁵⁹
184. Dana 10. jula "Usled novonastale situacije oko enklave Srebrenica i uspeha vojske Republike Srpske na tom delu fronta odvajanje enklava i sužavanje prostora oko Srebrenice. U cilju zatvaranja enklave Žepa i popravljanja taktičkog položaja

²⁵⁵ Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 3. juni 1995. (ERN: 0327-9228-0327-9232).

²⁵⁶ Direktiva za dalja dejstva op. br. 7, fusnota 12, *supra*.

²⁵⁷ Naredba komande Drinskog korpusa 04/156-2, Zapovest za aktivna b/d op. br. 1, 2. jul 1995., (ERN: 0088-3593-0088-3602 (BHS); 0084-7289-0084-7294 (eng.)).

²⁵⁸ Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 15. juli 1995., (ERN: 0327-9250-0327-9254); Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo, 20:00 sati, 9. juli 1995. (tenkovi VRS ispalili projekte na osmatrački položaj 9 i selo; granata VRS-a pogodila osmatrački položaj) (ERN: R0433-3921-R0433-3931). U stvari, VRS je 27. juna granatirala većinu posmatračkih položaja čete Ukrajinskog bataljona i lokalni komandant VRS-a izdao je komandantu čete Ukrajinskog bataljona ultimatum izjavivši da će: "... nastaviti sve dok UNPROFOR ne napusti džep," Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo, koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 2. juli 1995., (ERN: R002-4213-R002-4218).

²⁵⁹ Dokument br. 08-22-143/95 285. brigade ABiH, potpis Avde Palića otipkan je mašinom, 9. juli 1995., (ERN: DA18-3146-DA18-3146 (BHS); (ET DA18-3146-DA18-3146).

- naših snaga oko enklave," Mladić je Drinskom korpusu izdao naređenje da napravi plan i 12. jula krene u napad na Žepu.²⁶⁰
185. Kad je Srebrenica pala 11. jula, mediji bosanskih Srba objavili su da Mladić očekuje da će jedinice bosanskih Muslimana kapitulirati u roku od 48 sati.²⁶¹ U Žepi je zavladao panika.²⁶² Dana 13. jula 1995., VRS, koju je zastupao optuženi Zdravko **TOLIMIR**, delegaciji bosanskih Muslimana iz Žepe izdala je ultimatum da do 14:00 sati sljedećeg dana prihvati da se cijelo stanovništvo evakuiše autobusima "na isti način kao što se to izvelo i u Srebrenici" ili će u protivnom uslijediti vojna akcija.²⁶³ Predstavnici bosanskih Muslimana vratili su se u Žepu i razgovarali s Ratnim predsjedništvom, između ostalog i s predsjednikom Mehmedom Hajrićem i komandantom Palićem. Dijelom i zbog priča koje su čuli o tome da su ljudi izvođeni iz autobusa iz Potočara, odbili su zahtjev Srba.²⁶⁴
186. Dana 14. jula lokalni komandant VRS-a zahtijevao je da UNPROFOR evakuiše svoje osmatračke položaje, nakon čega bi u 14:00 sati uslijedio napad.²⁶⁵ Kad je rok istekao, a bosanskih Muslimani nisu prihvatili sporazum, vojska Drinskog korpusa pod komandom generala Krstića napala je Žepu u 15:00 sati tog poslijepodneva.
187. Kasnije toga dana, general **TOLIMIR** izvijestio je generala Miletića kako bi, "da bi mogli pratiti b/d oko Žepe i ostvariti puni uvid RM k-de DK sa komandom brigade", bilo neophodno da se Glavni štab uključi u sistem veze komande Drinskog korpusa s odgovarajućom opremom za kriptozastitu.²⁶⁶ Ovaj prijedlog je istaknuo ozbiljno angažovanje Glavnog štaba u operaciji zauzimanja istočnih enklava.
188. Ujutro 15. jula, Vinko Pandurević i njegovi vojnici povučeni su iz Žepe i razmješteni su radi pružanja pomoći u odbrani Zvornika, kojem je prijetila opasnost od kolone muškaraca bosanskih Muslimana koji su se probijali iz

²⁶⁰ Naređenje Glavnog štaba VRS br. 03/4-1807, 10. juli 1995. (ERN: 0425-7963-0425-7965).

²⁶¹ Izvještaj generalnog sekretara, par. 394.

²⁶² Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo, koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 15. juli 1995. (ERN: 0327-9250-0327-9254).

²⁶³ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9723-9727.

²⁶⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9726-9728.

²⁶⁵ Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo, koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 15. juli 1995. (ERN: 0327-9250-0327-9254); Izvještaj generalnog sekretara, bilješka 7, gore, par. 397.

²⁶⁶ Izvještaj Glavnog štaba VRS-a br. 04-520-56/95, koji je **TOLIMIR** uputio "na ličnost generala Miletića", od 14. jula 1995. (ERN: 0425-8558-0425-8558).

Srebrenice. U to vrijeme, i sljedećih dana, sve do 18. jula, VRS je opkolila i direktno gađala položaje čete Ukrajinskog bataljona. I snage VRS-a i snage ABiH otvarale su direktnu vatru na pripadnike Ukrajinskog bataljona koji su bili blokirani na svojim osmatračkim položajima, zarobljavali su ih i prijetili im smrću. Srbi su prijetili da će pucati u mirovne snage ako NATO zatraži vazdušne napade, a bosanski Muslimani prijetili su da će na njih otvoriti vatru ako NATO ne zatraži vazdušne napade ili ih na neki drugi način ne odbrani od VRS-a.²⁶⁷ Kad su osmatračka mjesta konačno zauzeta i napuštena, mirovne snage vratile su se u sam grad Žepu.

189. Drugi sastanak između VRS-a i dva predstavnika bosanskih Muslimana iz enklave održan je poslijepodne 19. jula na kontrolnom punktu Ukrajinskog bataljona. Mladić, **TOLIMIR** i Krstić sastali su se s Hamdijom Torlakom, članom Ratnog predsjedništva, i dr Benjaminom Kulovcem.²⁶⁸ Mladić je diktirao uslove i insistirao na razmjeni zarobljenika po principu "svi za sve". Međutim, budući da su nedavno dobili informacije o tome šta se dogodilo muslimanskom stanovništvu iz Srebrenice, bosanski Muslimani nisu vjerovali Mladiću. Kad bosanski Muslimani nisu prihvatili Mladićeve uslove, VRS je nastavila napad, koji je sada bio još žešći nego ranije.²⁶⁹
190. Dana 20. jula 1995., general Miletić je izvijestio da su razni elementi Drinskog korpusa "angažovani na uništavanju grupa i pojedinaca koji se iz Žepe probijaju prema Kladnju."²⁷⁰ Dana 21. jula, Zdravko **TOLIMIR** je generalu Miletiću predložio sljedeće: "Najpogodnije bi bilo njihovo uništenje upotrebom hemijskih sredstava, ili aerosolnih mina i bombi."²⁷¹ **TOLIMIR** je dodao "da bi se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravca Stublića, Radave i Brloške planine, Muslimani prinudili na bržu predaju."²⁷² Uprkos tome, snage bosanskih Muslimana u Žepi nastavile su pružati otpor, zbog čega je UNPROFOR

²⁶⁷ Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo, 20:00 sati, 14. jula 1995. (ERN: R043-3907-R043-3920); memorandum UNPROFOR-a (ažurirani izvještaj o situaciji), 13.-14. juli 1995., (ERN: R043-4163-R043-4164); memorandum UNPROFOR-a (ažurirani izvještaj o situaciji), 16.-17. juli 1995. (ERN: R043-3991-R043-3992); Izvještaj o situaciji Ukrajinskog bataljona 1 UNPROFOR-a, 18. juli 1995., (ERN: R043-4808-R043-4808).

²⁶⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9728-9731.

²⁶⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9731-9732. Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo, 20:00 sati, 21. jul 1995. (ERN: R043-4097-R043-4111).

²⁷⁰ Izvještaj br. 03/3-201 Glavnog štaba VRS-a od 20. jula 1995., str. 5 (ERN: 0410-8281-0410-8285).

²⁷¹ Izvještaj br. 04-520-61/95 Glavnog štaba VRS-a, koji je **TOLIMIR** uputio "na ličnost generala Miletića", od 21. jula 1995., (ERN: 0425-8568-0425-8568).

²⁷² *Id.*

primijetio sljedeće: "izgleda da bi BiH rađe nastavila da se bori uprkos lošim izgledima nego da postanu ratni zarobljenici," te da "BiH izgleda namjerava da brani džep ako ne dobije tražene uslove za evakuaciju. To je vjerovatno povezano s izvještajima o lošim rezultatima evakuacije iz Srebrenice (uglavnom vojnika i muškaraca iz Srebrenice)."²⁷³

191. Treći sastanak između VRS-a i bosanskih Muslimana iz Žepe održan je 24. jula 1995. Jedini predstavnik bosanskih Muslimana toga dana bio je Torlak, koji se sastao s Mladićem i **TOLIMIR**om. Oko 18:30 sati, Torlak je potpisao sporazum koji je predviđao momentalni prekid vatre, demilitarizaciju, popisivanje muškog stanovništva za razmjenu zarobljenika i prijevoz civilnog stanovništva.²⁷⁴ Mladić je rekao Torlaku da će za evakuaciju biti zadužen **TOLIMIR**.²⁷⁵ Kad mu je predočen sporazum, predsjednik Vlade BiH Muratović negirao je da je Torlak ovlašten da pregovara u ime Vlade i insistirao je na tome da sve evakuacije vrši UNPROFOR.²⁷⁶
192. Glavni štab je i dalje učestvovao u pregovorima, ne samo putem **TOLIMIROVOG** rukovođenja na terenu, već i putem njegovih konsultacija s drugim oficirima iz Glavnog štaba, kao što su generali Gvero i Miletić, koji su takođe aktivno učestvovali u operaciji Žepa. Na primjer, ujutro 25. jula, **TOLIMIR** se pismenim putem obratio generalima Gveri i Miletiću u vezi s tim kako bosanski Muslimani komplikuju pitanje razmjene ratnih zarobljenika "postavljajući pitanje zarobljenika iz Srebrenice."²⁷⁷ Pored toga, jedan učesnik u telefonskom razgovoru presretnutom kasnije toga jutra pitao je: "Gde je Miletić?", a odgovoreno mu je: "Otiš'o je kod Gvere." Osoba koja je zvala je zatim rekla: "Prenesite Gveri da bude u 11:30 tamo s onom malom gdje treba da primi Smita."²⁷⁸ "Smith" se u telefonskom razgovoru odnosi na generala Ruperta

²⁷³ Izvještaj Glavnog štaba UNPROFOR-a u Sarajevu za 21. juli 1995., od 00:01 do 23:59 sati, 21. juli 1995., (ERN: R011-0222-R011-0235).

²⁷⁴ Sudeње u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9733-9737; "Sporazum o razoružavanju vojno sposobnog stanovništva enklave Žepa" od 24. juli 1995., (ERN: R005-0067-R005-0070).

²⁷⁵ Sudeње u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9736.

²⁷⁶ [REDACTED] Izvještaj generalnog sekretara, fusnota 7, par. 421, *supra* ("Srebrenica se neće ponoviti; ljude neće izvlačiti iz autobusa.."); Zapisnik sa sastanka između Smitha, Šaćirbeja i Muratovića, 23. juli 1995. (ERN: R001-1431-R001-1433).

²⁷⁷ Izvještaj br. 04-520-63:95 Glavnog štaba VRS-a, koji je **TOLIMIR** uputio "n/l gen Gvere ili gen Miletića", od 25. jula 1995., (ERN: 0425-8578-0425-8578).

²⁷⁸ Presretnuti razgovor od 24. jula 1995. u 10:35 sati (ERN: 0072-7961-0072-7961)

Smitha, komandanta UNPROFOR-a za BiH, koji se toga dana u 12:30 sati u Žepi sastao s Mladićem i Gverom radi nastavka pregovora.²⁷⁹

193. Po potpisivanju sporazuma od strane Torlaka, snage VRS ušle su u grad Žepu 25. jula 1995. Ubrzo nakon toga, počelo je uklanjanje stanovništva bosanskih Muslimana.²⁸⁰

b) Prisilno iseljavanje stanovnika bosanskih Muslimana iz Žepe

194. **TOLIMIR** je imao direktnu kontrolu nad prisilnim premještanjem stanovništva Žepe u periodu između 25. i 28. jula.²⁸¹ Oficir UNPROFOR-a zadužen za civilna pitanja primijetio je da su civili očigledno bili prestravljeni od toga da ih ostave same s vojnicima VRS-a.²⁸² VRS je rekvirirala više autobusa, kojima su sljedeća dva dana prevezeni bosanski Muslimani - i u kojima su bili vojnici UNPROFOR-a - do jednog mjesta udaljenog sedam kilometara od linije sukoba, odakle su pješke otišli na bezbjedno područje.²⁸³ Do večeri 27. jula, oko 5.000 bosanskih Muslimana iz Žepe stiglo je u Kladanj.

195. U međuvremenu, budući da je Torlakova ovlaštenost da pregovara u ime bosanskih Muslimana dovedena u pitanje od strane vlasti bosanskih Muslimana u Sarajevu, 27. jula održan je drugi sastanak između predstavnika bosanskih Muslimana i VRS-a, na kom su se Torlak, Mehmed Harjić i Amir Imamović sastali s Mladićem i Smithom. Uprkos Smithovom savjetu da to ne urade, trojica predstavnika potpisala su sporazum u kom su iznijeli uslove predaje i razmjene vojno sposobnih muškaraca.²⁸⁴

²⁷⁹ Beleška o razgovoru generala Smitha s generalom Mladićem, 25. jul, ppuk. J. R. J. Baxter, od 26. jula 1995., (pretpostavlja se da je "mala" prevodilac na sastanku) (ERN: R001-1439-R001-1140, dio dokumenata s ERN oznakama R001-1363-R001-1453). General Smith se ponovo sastao s Mladićem i Gverom 31. jula "u cilju rješavanja situacije u Žepi" (ERN: R001-1441-R001-1443, dio niza s ERN oznakama R001-1363-R001-1453); *Vidi takođe* Izvještaj br. 12/45-936 Glavnog štaba koji je sastavio i, "po ovlaštenju načelnika", potpisao potpukovnik Jovica Karanović, i uputio ga **TOLIMIRU**; u izvještaju se poziva na svoj razgovor s generalom Mladićem u vezi s pregovorima o Žepi od 25. jula 1995., u 20:45 sati (ERN: 0425-8577-0425-8577-EDT).

²⁸⁰ Izvještaj generalnog sekretara, fusnota 7, par. 424, *supra*,

²⁸¹ Sudeње u predmetu *Popović*, 15. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Dibba, T.16290-16291; 23. avgust 2007., iskaz svjedoka Edwarda Josepha, T.14189-10-14196 i T.14200; 6. novembar 2007., iskaz svjedoka Ruperta Smitha, T.17553 i T.17580.

²⁸² Sudeње u predmetu *Popović*, 24. avgust 2007., iskaz svjedoka Edwarda Josepha, T.14335-14336; 15. oktobar 2007., iskaz Thomasa Dibba, T.16285-16286.

²⁸³ Izvještaj generalnog sekretara, fusnota 7, par. 425, *supra*; Zahtjev Drinskog korpusa 22/249, 19. juli 1995., kojim se traže vozila za prijevoz muslimanskog stanovništva Žepe 20. jula 1995. (ERN: 0430-3497-0430-3497).

²⁸⁴ Šifrovani telegram Akashija Annanu, 28. juli 1995., (ERN: R008-1387-R008-1389). Napomena: naslov dokumenta je ustvari "Memorandum Baxter, Situacija u Žepi, Rezime stanja 28. jula 1995., 08:00 sati";

196. U svakom slučaju, vojno sposobni muškarci iz Žepe se nisu predali, već su se povukli na brda oko enklave ili krenuli prema istoku, preko Drine, u Srbiju. U stvari, stotine uglavnom vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana, plašeći se da će im neko nauditi ili ih ubiti ako se predaju VRS-u, pobjeglo je do rijeke Drine i preplivalo u Srbiju, gdje je mnoge od njih registrovao Međunarodni komitet Crvenog krsta (u daljem tekstu: MKCK) i oni su na kraju pušteni.²⁸⁵
197. Primjer praktične umiješanosti Glavnog štaba u prisilnom premještanju iz Žepe jest činjenica da je **TOLIMIR** 27. jula lično učestvovao u zarobljavanju 36 muškaraca – uključujući i grupu od desetak ranjenika – iz autobusa koji je vozio za Kladanj.²⁸⁶ **TOLIMIR** je na početku odbio, a zatim lično uvjerio oficira UNPROFOR-a za civilne poslove da će muškarcima biti dozvoljeno da odu.²⁸⁷ Kad su ga 28. jula general Herve Gobillard i major Louis Fortin suočili s pitanjem o razlozima za uklanjanje muškaraca iz posljednja dva konvoja uvečer 27. jula, **TOLIMIR** je odgovorio da je uporedio njihove prometne dozvole sa spiskom vojno sposobnih muškaraca i ustanovio da su lagali koliko im je godina pokušavajući da pobjegnu i da će ih odvesti u Rogaticu, da će ih registrovati MKCK i da će biti razmjenjeni.²⁸⁸ Nakon što su ti muškarci odvedeni iz posljednjeg autobusa u koloni, smješteni su u drugi autobus i odvedeni u zatvor u Rogatici.²⁸⁹
198. UNPROFOR je do 2. avgusta evakuisao sve svoje osoblje iz Žepe. Kao što je zabilježio jedan oficir UNPROFOR-a za civilne poslove: "[S]elo Žepa je prazno, osim nekoliko srpskih vojnika. Opljačkali su ga srpski vojnici (koji su viđeni kako odvoze frižidere, domaće životinje, itd.), a većina kuća je spaljena."²⁹⁰ Štaviše,

---

sudnje u predmetu *Popović*, 27.-28. novembar 2007., iskaz svjedoka Louisa Fortina, T.18282-T.18285 i T.18372; 6. novembar 2007., iskaz Ruperta Smitha, T.17553-17556.

²⁸⁵ Sudnje u predmetu *Popović*, 5. februar 2007., iskaz svjedoka PW-155, T.6833-6891.

²⁸⁶ Ministarstvo unutrašnjih poslova BiH, Intervju s Mehom Džebom, 7. februar 1996. (ERN: 0335-8245-0335-8250).

²⁸⁷ Sudnje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2007., iskaz svjedoka Edwarda Josepha, T.14142-14345; 15.-16. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Dibba, T.16291. *Vidi takođe*, 7. februar 2007., iskaz PW-111, T.7018.

²⁸⁸ Sudnje u predmetu *Popović*, 27. novembar 2007., iskaz svjedoka Louisa Fortina, T.18289-T.18290. *Vidi takođe* sudnje u predmetu *Popović*, 15.-16. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Dibba, T.16291.

²⁸⁹ Sudnje u predmetu *Popović*, 7. februar 2007., iskaz PW-111, T.7023-7025; 28. mart 2007., iskaz svjedoka Mehe Džebe. *Vidi takođe* Ministarstvo unutrašnjih poslova, intervju s Mehom Džebom, 7. februar 1996. (ERN: 0335-8245-0335-8250).

²⁹⁰ "Situacija u Žepi 2. avgusta", oficir UNPROFOR-a za civilne poslove David Harland, 2. avgust 1995. (ERN: R002-4191-R002-419).

osoblje UN-a je tokom tog vremena takođe primijetilo da vojnici VRS-a pljačkaju i pale kuće pod očiglednim rukovodstvom lokalnog komandanta VRS-a.²⁹¹

4. Ubijanja za koja se optuženi ne tereti: ubistvo vođa bosanskih Muslimana iz Žepe

Avdo Palić

199. Avdo Palić, koji je saradivao s UNPROFOR-om i VRS-om kako bi osigurao red prilikom evakuacije, viđen je u bazi Ukrajinskog bataljona 25. jula i opet kasnije na sastanku s Mladićem i Smithom 26. jula.²⁹² Edward Joseph, oficir UNPROFOR-a za civilne poslove koji je viđao Palića tokom cijelog procesa deportacije i koji je s njim nekoliko puta razgovarao, posljednji put je vidio Palića otprilike u vrijeme kada je transfer završen. Dok je satelitskim telefonom zvao Štab UNPROFOR-a u Zagrebu, vidio je kako su dva srpska vojnika, koja su ličila na one koji su obično bili s Mladićem, odvela Palića iz baze UN-a. On se nalazio 20 do 30 metara od Palića i nije mogao čuti šta govore, ali shvatio je da hapse Palića i moguće je da su u njega bili uperili puške. Smjesta je o tome izvijestio Štab UNPROFOR-a u Zagrebu. Činilo se da Palić ne pruža otpor. Palić je stavljen u srpsko vozilo, koje je Joseph pokušao pratiti, ali ga je izgubio.²⁹³
200. Treba istaći da je vojni pomoćnik generala Smitha posljednji put vidio Palića pod nadzorom potpukovnika Radomira Furtule, koji je rekao da je Palić nekad radio za njega i da se za njega ne treba brinuti.²⁹⁴ Sljedećeg jutra, Joseph je razgovarao s Mladićem putem slabe radio-veze i, kako je on shvatio, Mladić mu je rekao da je Palić poginuo u pokušaju da pobjegne. To je kasnije tog dana potvrdio Mladićev prevodilac.²⁹⁵ Međutim, prema dokumentima Glavnog štaba VRS-a, Palić je neko vrijeme bio živ i u zatočeništvu VRS-a. Na primjer, u **TOLIMIROVOM** izvještaju od 28. jula opisuju se lokacije mina za koje su saznali "kroz razgovor sa A. Palićem".²⁹⁶ Furtulin izvještaj od 28. jula zvuči zlokobno i u njemu se kaže

²⁹¹ Sudeње u predmetu *Popović*, 15. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Dibba, T.16294-16295; 27. novembar 2007., iskaz svjedoka Louisa Fortina, T.18285-T.18286.

²⁹² Sudeње u predmetu *Popović*, 23. avgust 2007., iskaz Edwarda Josepha, T.14189-14190; izvještaj generalnog sekretara, par.424.

²⁹³ Sudeње u predmetu *Popović*, 23. avgust 2007., iskaz Edwarda Josepha, T.14196-14198.

²⁹⁴ Sudeње u predmetu *Popović*, 15. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Dibba, T.16296-T.16297.

²⁹⁵ Sudeње u predmetu *Popović*, 23. avgust 2007., iskaz Edwarda Josepha, T.14206-14207.

²⁹⁶ Izvještaj Glavnog štaba br. 18-250-1/1 od 28. jula 1995. (ERN: 0425-8567-0425-8567).

sljedeće: "likvidirana je neprijateljska grupa kojom je komandovao Avdo Palić. Kompletna grupa na čelu sa pukovnikom Palićem je likvidirana."²⁹⁷

Mehmed Hajrić i Amir Imamović

201. Vojnici VRS-a su uhvatili i Hamdiju Torlaka, Mehmeda Hajrića i Amira Imamovića. Sve su ih odveli u hotel "Borike" gdje su ih ispitali i potom odveli u zatvor u Rogatici. Torlak je razmijenjen u januaru 1996.; međutim, nakon što su drugu dvojicu iznenada odveli iz njihove prostorije u zatvoru, poslije ih više niko nije vidio.²⁹⁸ U novembru 2001., ostaci Mehmeda Hajrića i Amira Imamovića pronađeni su u masovnoj grobnici u Vragolovima, opština Rogatica.²⁹⁹

IV. ODGOVORNOST OPTUŽENOG PREMA ČLANU 7(1) STATUTA

202. Dokazima predloženim na suđenju će se van razumne sumnje dokazati da Zdravko **TOLIMIR** snosi individualnu krivičnu odgovornost prema članu 7(1) Statuta za zločine opisane u dijelu III gore. Slijedi sažeti prikaz činjenja i nečinjenja na kojima se zasniva krivična odgovornost optuženog.
203. Zdravko **TOLIMIR** je bio iskusni oficir JNA koji je početkom 1992. godine, po povlačenju JNA iz Bosne, imenovan u Komandu 2. vojne oblasti.³⁰⁰ Druga vojna oblast je jezgra iz koje je kasnije nastao Glavni štab VRS-a,³⁰¹ najznačajniji organ ratovanja RS-a.³⁰² **TOLIMIR** se priključio VRS-u 20. maja 1992. ili približno toga datuma.³⁰³
204. U periodu relevantnom za događaje o kojima se govori u Optužnici, optuženi Zdravko **TOLIMIR** bio je pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a. Na toj dužnosti, **TOLIMIR** je bio jedan od sedam pomoćnika komandanta koji su neposredno odgovarali komandantu Glavnog štaba, generalu Ratku Mladiću, i jedan od tri pomoćnika komandanta koji su u ime generala Mladića upravljali specijalizovanim odjeljenjima Glavnog štaba.

²⁹⁷ Izvještaj 5. podrinske lake pješadijske brigade br. 296?-1 od 28. jula 1995. (ERN: 0438-3770-0438-3770).

²⁹⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T. 9749-9752.

²⁹⁹ Izvještaj MKNO od 3. jula 2008.

³⁰⁰ Naređenje Komande 5. korpusa 436-2, 12. maj 1992. (ERN: 0102-9868-0102-9869); Butlerov izvještaj o Glavnom štabu, str. 4.

³⁰¹ *Id.*, na str. 6.

³⁰² *Id.*, na str.10.

³⁰³ **TOLIMIR** je 18. maja 1992. sastavio dokument pod naslovom 2. vojna oblast, izvještaj Sektora za bezbjednost (15-21) (ERN:0419-2291-0419-2291). Dana 20. maja 1992., **TOLIMIR** je sastavio dokument pod naslovom Obavještajno-bezbjednosni izvještaj GŠ Armije SRBiH (15-28) (ERN: 0419-2292-0419-2293). Prema tome, čini se da je **TOLIMIR** prešao iz 2. vojne oblasti u SRBiH, ili VRS, oko 20. maja 1992.

205. Za vrijeme rata, **TOLIMIR** je blisko saradivao visokim rukovodstvom RS-a i VRS-a i često je prisustvovao sjednicama Skupštine bosanskih Srba.³⁰⁴ S obzirom na to, **TOLIMIR** je morao znati za "Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", u kojoj se, između ostalog, kao ciljevi navode: "Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice" i "eliminisanje Drine kao granice između srpskih država".³⁰⁵ Osim toga, **TOLIMIR** je morao biti dobro upoznat s Direktivom op. br. 04. i Direktivom op. br. 07,³⁰⁶ koje je sastavio Glavni štab VRS-a i u kojima se, između ostalog, kao cilj RS-a i VRS-a navodi prisilno uklanjanje muslimanskog stanovništva sa područja doline Drine u sklopu realizacije strateških ciljeva.
206. Svojim činjenjem i nečinjenjem, koji su ukratko prikazani u nastavku teksta, **TOLIMIR** je učestvovao u udruženim zločinačkim poduhvatima prisilnog premještanja ili deportacije stanovnika bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe i ubijanja vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice.

(A) DOPRINOS UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUH VATU UBIJANJA VOJNO SPOSOBNIH MUŠKARACA IZ SREBRENICE

207. U večernjim satima 12. jula 1995., sa isturenog komandnog mjesta za operacije u Žepi, koje se nalazilo u selu Borike, u okolini Rogatice, Zdravko **TOLIMIR** je poslao saopštenje, između ostalog, odjeljenjima za obavještajno-bezbjednosne poslove i komandama Sarajevsko-romanijskog korpusa i Istočnobosanskog korpusa, generalu Krstiću na isturenom komandnom mjestu Pribićevac i potpukovniku Popoviću na isturenom komandnom mjestu Bratunac.³⁰⁷ U tom dopisu, **TOLIMIR** je uputio organe bezbjednosti da brigadnim komandama predlože da preduzmu "sve mjere" za zarobljavanje "neprijateljskih vojnika" iz Srebrenice. **TOLIMIR** je, osim toga, rekao:

Muslimani žele prikazati da je Srebrenica bila demilitarizovana i da se u njoj nalazilo samo civilno stanovništvo i zbog toga su naredili svim naoružanim vojno sposobnim licima da se ilegalno izvuku preko teritorije RS na teritoriju pod muslimanskom kontrolom da bi optužili VRS da je izvršila napad na civilno stanovništvo u zaštićenoj zoni bez povoda.

³⁰⁴ *Vidi, npr.*, Zapisnik sa 46. sjednice skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 9.-11. i 23. novembar 1994. (ERN: 0215-3243-0215-3549); Zapisnik sa 53. sjednice skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 28. avgust 1995. (ERN: 0215-4299-0215-4440).

³⁰⁵ *Vidi* paragraf 11 *supra*.

³⁰⁶ *Vidi, između ostalog*, paragrafe 15-22 *supra*.

³⁰⁷ Obavještajni izvještaj Komande Drinskog korpusa 17/897, 12. juli 1995. (ERN: 0293-5542-0293-5543).

Imajući u vidu [da je] veoma važno da se pohapsi što više razbijenih muslimanskih formacija ili likvidira ukoliko pruži otpor, takođe, je potrebno evidentirati sve vojno sposobne koji se evakušu iz baze UNPROFOR-a iz Potočara.³⁰⁸

208. Tužilaštvo stoji na stanovištu da **TOLIMIR**, u trenutku kad je slao to saopštenje nije znao za plan da se ubiju svi vojno sposobni muškarci i dječaci iz Srebrenice, koji su general Mladić, general Krstić i drugi formulisali u noći sa 11. na 12. juli 1995. Da je tada bio upoznat s tim planom, ne bi predložio da se imena vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice popišu. Međutim, iz ovog dokumenta se vidi da je **TOLIMIR** pomno pratio kretanje muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice i da je naložio organima bezbjednosti da brigadnim komandantima predlože "sve" mjere kako bi se zarobilo što više muškaraca bosanskih Muslimana.
209. Nedugo poslije slanja tog saopštenja, **TOLIMIR** je poslao još jedan dopis Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba, Upravi za obavještajne poslove Drinskog korpusa (na ličnost generala Krstića), IKM-u Drinskog korpusa (na ličnost potpukovnika Popovića) i načelnicima organa za obavještajno-bezbjednosne poslove brigada u sastavu Drinskog korpusa.³⁰⁹ U tom izvještaju, **TOLIMIR** je izjavio da je MUP obaviješten o koloni muškaraca bosanskih Muslimana koji kroz šumu bježe iz Srebrenice i naložio obavještajnim organima da svojim komandama predlože da preduzmu mjere na:

sprečavanju ilegalno[g] izvlačenj[a] oružani[h] Muslimana ka Tuzli i Kladnju, *postavljanju zasjeda na mogućim pravcima izvlačenja radi njihovog hapšenja* i sprečavanja eventualnih iznenađenja, koja mogu počinuti prema civilnom stanovništvu i ratnim jedinicama na pravcu kretanja /naglasak dodat/.³¹⁰

210. **TOLIMIR** je, osim toga, izjavio da će komande Bratunačke, Zvorničke i Miličke brigade, u saradnji s MUP-om, regulisati saobraćaj putevima Bratunac—Milići—Vlasenica i Zvornik—Konjević-Polje—Vlasenica i da trebaju dozvoliti prolaz samo vozilima VRS-a i MUP-a na izvršavanju službenih ili borbenih zadataka.³¹¹ Ovaj dokument još jednom pokazuje da je **TOLIMIR** pomno pratio kretanje muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice, kao i da je upravljao radom

³⁰⁸ *Id.*

³⁰⁹ Obavještajni izvještaj Komande Drinskog korpusa 17/896 od 12. jula 1995., u potpisu kucano: general-major **TOLIMIR** (ERN: 0293-5553-0293-5554 (BHS); 0308-8211-0308-8212 (eng.)).

³¹⁰ *Id.*

³¹¹ *Id.*

obavještajnih organa (kao i organa bezbjednosti) predlaganjem mjera za zaustavljanje i zarobljavanje muškaraca bosanskih Muslimana.

211. Dana 13. jula 1995., u 14:00 sati, Zdravko **TOLIMIR** je poslao prijedlog (u kucanom potpisu stoji: komandant 65. zaštitnog motorizovanog puka, Milomir Savčić) komandantu Glavnog štaba, generalu Mladiću, na znanje generalu Gveri, u kojem je napisao:

U reonu Dušanova (Kasaba) zarobljeno je preko 1000 pripadnika bivše 28. Divizije tzv. Armije BiH. Zarobljenici su pod kontrolom bataljona vojne policije 65. Zmtp.³¹²

212. **TOLIMIR** je predložio da se zabrani pristup "svim nepozvanim licima, snimanje i fotografisanje zarobljenika", da se vozilima Ujedinjenih nacija zabrani korištenje puta na potezu od Zvornika do Vlasenice (pokraj mjesta na kojem su bili zatočeni zarobljenici), da komandant bataljona vojne policije "preduzme mjere da se ratni zarobljenici sklone van magistralnog puta Milići-Zvornik, stave u zatvorene prostorije ili na prostore koji su zaštićeni od osmatranja sa zemlje i vazduha".³¹³
213. Iz ovog dokumenta se jasno vidi da je **TOLIMIR** u 14:00 sati 13. jula već bio potpuno upoznat s činjenicom da je velik broj muškaraca bosanskih Muslima iz Srebrenice zarobljen na putu Nova Kasaba – Konjević-Polje. Jasno je i to da je generalu Mladiću predložio da ih "stave u zatvorene prostorije ili na prostore koji su zaštićeni od osmatranja sa zemlje i vazduha" kako bi onemogućio da kopnene snage UNPROFOR-a i snage NATO-a, koje su jedine mogle nesmetano učestvovati u dnevnom vazdušnom saobraćaju, saznaju za postojanje zarobljenika. Jedini logični razlog iz kojeg bi se sprečavalo da međunarodne snage saznaju za postojanje zarobljenika jeste da bi se omogućilo ubistvo tih zarobljenika tako da za njega niko ne sazna. Dana 13. jula, već su počela organizovana pogubljenja na terenu, u okolini Nove Kasabe na rijeci Jadar, u dolini Cerske i u skladištu u Kravici.
214. U kasnim poslijepodnevним ili ranim večernjim satima 13. jula, vojnici 65. zaštitnog motorizovanog puka sproveli su zarobljenike iz Nove Kasabe u Bratunac, gdje su zatočeni u objektima zajedno sa hiljadama drugih muškaraca bosanskih Muslimana koji su zarobljeni na putu Bratunac—Konjević-Polje—

³¹² Naređenje s IKM-a 65. ZMTP, u čijem potpisu stoji kucano: potpukovnik Milomir Savčić, 13. juli 1995. (ERN: 0425-8580-0425-8580 (BHS); 0425-8580-0425-8580-EDT).

³¹³ *Id.*

Milići ili razdvojeni od porodica u Potočarima. Bataljon Vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka VRS-a bio je 13. jula 1995. pod stručnim nadzorom Zdravka **TOLIMIRA**.³¹⁴

215. Dana 13. jula 1995., oko 22:30, **TOLIMIR** je poslao još jedan dopis, na ličnost generala Gvere, u vezi sa smještajem zarobljenika iz Srebrenice.³¹⁵ **TOLIMIR** je Gveri, za slučaj da ovaj nije u mogućnosti da adekvatno smjesti sve ratne zarobljenike iz Srebrenice, predložio prostor koji je uređen za 800 zarobljenika na području 1. podrinjske lake pješadijske brigade. **TOLIMIR** je takođe rekao da bi "[n]ajpogodnije [...] bilo da to bude nova grupa, koja nije bila u kontaktu sa ostalim r/z [ratnim zarobljenicima]".³¹⁶ U tom dokumentu, **TOLIMIR** predlaže da se, od hiljada Muslimana zarobljenih 13. jula, njih 800 iskoristi za poljoprivredne radove. Indikativno je to da **TOLIMIR** insistira da tih 800 izabranih za poljoprivredne radove budu zarobljenici koji nisu bili u kontaktu sa stotinama drugih zarobljenika. Jedini logički zaključak koji se može izvesti iz ovog prijedloga jeste da je **TOLIMIR** htio spriječiti da tih 800 zarobljenika izabranih za rad nešto kažu o postojanju stotina drugih zarobljenika koji su ubrzo trebali biti pogubljeni i tako otkriju operaciju ubijanja.
216. Kao pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba, Zdravko **TOLIMIR** je učestvovao u hapšenju i zatočenju hiljada bosanskih Muslimana zarobljenih poslije pada srebreničke enklave. Ti zarobljenici su kasnije ubijeni u masovnim pogubljenjima koja su organizovali i koordinirali oficiri bezbjednosti VRS-a, među kojima su bili pukovnik Ljubiša Beara, potpukovnik Vujadin Popović, kapetan Momir Nikolić, poručnik Drago Nikolić i kapetan Milorad Trbić. U septembru i oktobru 1995., ti isti oficiri bezbjednosti VRS-a koordinirali su masovnu operaciju ponovnog pokopavanja, u okviru koje je izvršena ekshumacija iz nekoliko masovnih grobnica povezanih sa Srebrenicom a tijela su prebačena na udaljene lokacije u nastojanju da se zločini prikriju.³¹⁷

³¹⁴ *Vidi, na primjer*, Suđenje u predmetu *Popović*, 10. juni 2008., iskaz Milomira Savčića, T.15271-15272.

³¹⁵ Poruka general-majora **TOLIMIRA** iz Komande 1. Plpbr 04-520-51/95 od 13. jula 1995. (ERN: 0293-5555-0293-5556 (BHS); 0308-3803-0308-3804 (eng.)).

³¹⁶ *Id.*

³¹⁷ *Vidi, na primjer*, suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15922-15928; 29.-30. avgust 2007., iskaz Damjana Lazarevića, T.14429-14534. *Vidi i* naređenje Glavnog štaba VRS-a 03/ 4-2341, 14. septembar 1995. (ERN: 0082-2150-0082-2150 (BHS); 0084-4368-0084-4368 (eng.)); i zapisnik sa sastanka Komande 1. bratunačke brigade, 16. oktobar 1995. (ERN: 0067-1466-0067-1529 (BHS); 0070-6671-0070-6671 (eng.)).

217. Prema tome, vlastitim doprinosom i doprinosom oficira bezbjednosti VRS-a i jedinica VRS-a pod njegovim stručnim nadzorom, Zdravko **TOLIMIR** je učestvovao u pogubljenju svih bosanskih Muslimana zarobljenih poslije pada srebreničke enklave i odgovoran je za to pogubljenje.

(B) DOPRINOS UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUHVATU PRISILNOG PREMJEŠTANJA ILI DEPORTACIJE MUSLIMANSKOG STANOVNIŠTVA IZ SREBRENICE I ŽEPE

1. **Ograničavanje pozadinskog snabdijevanja UNPROFOR-a i dostave humanitarne pomoći bosanskim Muslimanima kako bi se stvorili uslovi za eliminaciju enklava**

218. Dana 8. marta 1995., Radovan Karadžić je izdao Direktivu op. br. 7, u kojoj se VRS-u nalaže sljedeće:

Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja.³¹⁸

219. Od marta 1995. pa sve do jula 1995., VRS je hotimično ograničavala dostavu zaliha, materijala i ljudstva vojnicima UNPROFOR-a u enklavama Srebrenica i Žepa.³¹⁹ Osim toga, u periodu od marta 1995. pa sve do jula 1995., VRS je hotimično ograničavala snabdijevanje stanovnika bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe humanitarnom i drugom pomoći UNHCR-a u sklopu organizovanih napora s ciljem da se bosanskim Muslimanima život učini nepodnošljivim i da se oni isele iz enklava.
220. Zahtjevi UNPROFOR-a i UNHCR-a su se slali u Glavni štab VRS-a, gdje je štabni oficir, obično pukovnik Miloš Đurić, davao preporuke u vezi s tim treba li dozvoliti dotur rezervi / konvoje humanitarne pomoći. Oficir višeg ranga, najčešće general Ratko Mladić, optuženi Zdravko **TOLIMIR** i general Radivoje Miletić, bi

³¹⁸ Naredenje Glavnog štaba VRS-a 2/2-11, Direktiva op. br. 7, od 8. marta 1995. (ERN: 0082-3159-0082-3182 (BHS); 0081-7121-0081-7135 (eng.)).

³¹⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2260-2263; 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T. 2445-2450; 26. oktobar 2006., iskaz Eelca Kostera, T. 3033-3035; 29. novembar 2006., iskaz svjedoka Johannesesa Ruttena T.4807-4808; 29. novembar 2007., iskaz svjedoka Cornelisa Nicolaija, T.18452-18459. *Vidi i* Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 3. juni 1995. (ERN: 0327-9228-0327-9232).

odbio ili prihvatio te preporuke.³²⁰ Glavni štab bi zatim UNPROFOR-u poslao odgovor u kojem bi stajalo jesu li zahtjevi odobreni ili odbijeni i, u skladu s tim, izvještaj relevantnom korpusu koji bi sadržavao opis konvoja kojima je dozvoljeno da prođu i onih koje treba zaustaviti.³²¹ Odgovori UNPROFOR-u i izvještaji korpusu obično su se slali s kucanim potpisom generala Miletića, u ime načelnika Štaba.

221. Zdravko **TOLIMIR**, general Ratko Mladić, general Radivoje Miletić, pukovnik Miloš Đurđić i drugi oficiri i osoblje Glavnog štaba imali su središnju ulogu u organizovanju i omogućavanju ograničavanja dostave pomoći i snabdijevanja enklava Srebrenica i Žepa.

2. Učešće u napadu na srebreničku enklavu i iseljavanje civilnog stanovništva iz Srebrenice

222. Dana 6. jula 1995., jedinice Drinskog korpusa VRS-a započele su napad na srebreničku zaštićenu zonu da bi razdvojile enklave Srebrenicu i Žepu i tako spriječile napade ABiH-a iz tih enklava. Vojska Republike Srpske je, osim toga, planirala natjerati stanovnike bosanske Muslimane u gradska naselja u okolini gradova Srebrenice i Žepe i tako izazvati humanitarnu katastrofu koja će nagnati stanovnike bosanske Muslimane da odu iz Srebrenice i Žepe, i stvoriti uslove za eliminaciju enklava u skladu s Direktivom op. br. 7.

223. Kao što je opisano u paragrafima 2 i 26 *supra*, borbeni uspjesi VRS-a vezani za operaciju u Srebrenici potakli su VRS da 9. jula predloži proširenje te operacije tako da se napadne i zauzme cijela srebrenička enklava. Istoga dana, Zdravko **TOLIMIR** je poslao saopštenje generalima Gveri i Krstiću lično u IKM Drinskog korpusa, u kojem je **TOLIMIR** objasnio da se predsjednik Karadžić složio da proširi cilj napada tako da uključi i preuzimanje kontrole nad Srebrenicom.³²² Napad Drinskog korpusa nastavio se do 11. jula 1995., kada su snage Zvorničke brigade, Bratunačke brigade, 10. diverzantskog odreda i drugih jedinica VRS-a

³²⁰ Suđenje u predmetu *Popović*, 14. novembar 2008., svjedočenje Ljube Obradovića, T.28253-28267.

³²¹ *Vidi, npr.* izvještaj GŠ VRS (06/18-108) upućen Drinskom korpusu, u vezi s konvojima humanitarne pomoći, 8. mart 1995. (0425-4122-0425-4124); izvještaj GŠ VRS-a (06/18-260) upućen komandama Sarajevsko-romanijskog i Drinskog korpusa, u vezi s konvojima humanitarne pomoći, 1. juli 1995. (ERN: 0438-0610-0438-0611).

³²² Naređenje Glavnog štaba VRS-a 12/46-501/95, Vođenje borbenih dejstava u okolini Srebrenice od 9. jula 1995.

ušle u Srebrenicu.³²³ **TOLIMIROVO** saopštenje komandantima koji su na terenu vodili napad bilo je ključno za uspjeh napada i zauzimanje enklave.

224. Za vrijeme napada na enklavu, **TOLIMIR** je učestvovao u sprečavanju i kontrolisanju međunarodne zaštite enklava spolja, uključujući vazdušne napade i međunarodne posmatrače.³²⁴ **TOLIMIR** je, osim toga, svojom komunikacijom s UNPROFOR-om pomagao da se, prilikom napada na Srebrenicu, snage UNPROFOR-a onesposobe, i to konkretno lažući UNPROFOR i koordinirajući laži s podređenim jedinicama.³²⁵
225. Više **TOLIMIROVIH** neposrednih podređenih i podređenih po službi odigrali su ključnu ulogu u prisilnom iseljavanju stanovnika bosanskih Muslimana iz Srebrenice. Na primjer, sastancima s UNPROFOR-om i predstavnicima bosanskih Muslimana u hotelu "Fontana" prisustvovali su pukovnik Radislav Janković iz Uprave za obavještajne poslove Glavnog štaba; potpukovnik Vujadin Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa; potpukovnik Svetozar Kosorić, načelnik za obavještajne poslove Drinskog korpusa i kapetan Momir Nikolić, načelnik za obavještajne poslove i bezbjednost Bratunačke brigade. Potpukovnik Popović, potpukovnik Kosorić i kapetan Momir Nikolić su takođe bili u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine, koordinišući kretanje stanovnika bosanskih Muslimana iz enklave i nadzirući odvajanje muškaraca od njihovih porodica.

3. Učešće u napadu na enklavu Žepa i iseljavanju civilnog stanovništva iz Žepe

226. Početkom jula 1995., VRS se pripremala za napad na enklavu Žepa i protjerivanje stanovnika bosanskih Muslimana iz enklave. General Mladić je zadužio generala **TOLIMIRA** da nadzire operacije u Žepi s položaja na isturenom komandnom mjestu u selu Borike. Optuženi se zbog toga u periodu na koji se odnosi Optužnica

³²³ Vidi Butlerov izvještaj o Srebrenici.

³²⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 7. novembar 2007., iskaz Ruperta Smitha, T.17598-17603; 26. novembar 2007., iskaz Louisa Fortina, T.18250-18252 i 18255-18256; 29. novembar 2007., iskaz Cornelisa Nicolajija, T.18464-18467 i 18469-18476. Vidi i presretnuti razgovor Nicolajija i **TOLIMIRA**, 9. juli 1995. u 17:50 (ERN: R013-4718-R013-4736); presretnuti razgovor Nicolajija i **TOLIMIRA**, 9. juli 1995. u 19:30 sati (ERN: R013-4718-R013-4736); presretnuti razgovor **TOLIMIRA** i Janviera, 9. juli 1995. u 23:10 sati (ERN: 0086-9264-0086-9265 (BHS); 0092-4928-0092-4929 (eng.)); dokument Komande Drinskog korpusa br. 04/156-5, 8. juli 1995. (ERN: 0091-7867-0091-7867 (BHS); 0092-0254-0092-0254 (eng.)).

³²⁵ *Id.* Vidi i presretnuti razgovor Nicolajija i **TOLIMIRA**, 9. juli 1995. u 12:30 sati (ERN: R013-4718-R013-4736).

nalazio u Štabu Komande VRS-a u Crnoj Rijeci ili okolini, ili na isturenom komandnom mjestu u Žepi ili okolini, uključujući područje Borika.

227. **TOLIMIR** je bio ključni učesnik tri različita sastanka između VRS-a i predstavnika bosanskih Muslimana iz enklave Žepa, na kojima su predstavnici VRS-a nastojali prisiliti stanovništvo da ode iz te enklave prijeteći vojnim napadom. U prvom krugu sastanaka, 13. jula 1995., **TOLIMIR** i komandant Rogatičke brigade, pukovnik Rajko Kušić, sastali su se s predstavnicima lokalnih bosanskih vlasti na kontrolnom punktu ukrajinskog UNPROFOR-a iznad Žepe. Bosanski Srbi su rekli da je "Srebrenica pala, [i da je] sad [...] red na Žepu".³²⁶
228. Kao predstavnik VRS-a, **TOLIMIR** je predstavnicima bosanskih Muslimana iz Žepe ponudio dvije mogućnosti: "evakuaciju" cijelog stanovništva na isti način kao što je to izvršeno u Srebrenici ili vojnu akciju bosanskih Srba.³²⁷ Kada bosanski Muslimani nisu odgovorili na taj ultimatum, Komanda VRS-a je u jutarnjim satima 14. jula 1995. izvršila napad velikih razmjera na enklavu Žepa.³²⁸
229. Dana 14. jula 1995., **TOLIMIR** je radio na tome da UNPROFOR uvjeri da konsoliduje ljudstvo na dvjema lokacijama koje su bile pod kontrolom VRS-a i tako "... kontroliše rad i referisanje UNPROFOR-a nadređenima".³²⁹
230. **TOLIMIR** je generalu Miletiću kasnije toga dana savjetovao da je potrebno da se Glavni štab uključi u rad veze Komande Drinskog korpusa s odgovarajućom opremom za kriptozastitu "[d]a bi mogli pratiti b/d oko Žepe i ostvariti puni uvid u rm k-de DK sa komandama brigade".³³⁰
231. Dana 19. jula 1995., bosanski Srbi su prestali granatirati i pucati na Žepu kako bi **TOLIMIRU**, pukovniku Inđiću i generalu Mladiću omogućili da se sastanu s generalom Rupertom Smithom iz UNPROFOR-a u Han-Kramu. Na tom sastanku razgovarali su o Srebrenici i, između ostalog, o povlačenju Nizozemskog bataljona, situaciji u Žepi i slobodi kretanja UNPROFOR-a i UNHCR-a.
232. Kasnije toga dana, na drugom sastanku s predstavnicima Muslimana iz Žepe, **TOLIMIR** i Mladić sastali su se s Hamdijom Torlakom i Benjaminom Kulovcem

³²⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz Hamdije Torlaka, T.9725.

³²⁷ *Id.*, T.9723-T.9724.

³²⁸ Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, od 15. jula 1995. (ERN: 0327-9250-0327-9254); izvještaj generalnog sekretara, par. 397.

³²⁹ *Id.*

³³⁰ Izvještaj Glavnog štaba VRS-a br. 04-520-56/95, od 14. jula 1995., koji je **TOLIMIR** poslao "[n]a ličnost gen. Miletića" (ERN: 0425-8558-0425-8558 (BHS); 0425-8558-0425-8558-EDT).

na ukrajinskom kontrolnom punktu. Premda su bosanski Srbi prestali granatirati i pucati na Žepu kako bi omogućili ovaj sastanak, pošto strane nisu postigle dogovor, VRS je 21. jula 1995. nastavila napad na Žepu.

233. Dana 21. jula, kao odgovor na izvještaj generala Miletića od 20. jula da su razni elementi Drinskog korpusa "angažovan[i] na uništavanju grupa i pojedinaca koji se iz Žepe probijaju prema Kladnju",³³¹ **TOLIMIR** je generalu Miletiću predložio da bi "[n]ajpogodnije [...] bilo njihovo uništenje upotrebom hemijskih sredstava, ili aerosolnih mina i bombi".³³² **TOLIMIR** je dodao sljedeće: "Mišljenja smo da bi se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravaca Stublića, Radave i Brloške planine, Muslimani prinudili na brzu predaju."³³³
234. Na trećem sastanku, 24. jula 1995., **TOLIMIR**, Mladić i Rajko Kušić sastali su se s Hamdijom Torlakom, koji je potpisao sporazum u vezi sa Žepom prema kojem je odmah trebalo obustaviti vatru, izvršiti demilitarizaciju, evidentirati stanovništvo muškog pola radi razmjene zarobljenika i izvršiti transport civilnog stanovništva.³³⁴ Mladić je Torlaku rekao da će **TOLIMIR** biti zadužen za evakuaciju.³³⁵
235. Glavni štab je i dalje učestvovao u tim pregovorima, i to ne samo zahvaljujući **TOLIMIROVOM** vođstvu na terenu, nego i njegovim savjetovanjima s drugim oficirima Glavnog štaba, poput generala Gvere i Miletića. Na primjer, u jutarnjim satima 25. jula **TOLIMIR** je generalima Gveri i Miletiću napisao da bosanski Muslimani komplikuju pitanje razmjene ratnih zarobljenika "uključivanjem problema zarobljenih iz Srebrenice".³³⁶
236. **TOLIMIR** je neposredno upravljao prisilnim premještanjem stanovništva Žepe u periodu od 25. do 28. jula.³³⁷ **TOLIMIR** je koordinirao prisilno premještanje

³³¹ Izvještaj Glavnog štaba VRS-a br. 03/3-201 od 20. jula 1995., str. 5 (ERN: 0426-1302-0426-1305 (BHS); ET 0426-1302-0426-1305).

³³² Izvještaj Glavnog štaba VRS-a br. 04-520-61/95 od 21. jula 1995., koji je **TOLIMIR** poslao "na ličnost generala Miletića" (ERN: 0425-8568-0425-8568 (BHS); ET 0425-8568-0425-8568).

³³³ *Id.*

³³⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka T.9733:12-21; "Sporazum o razoružavanju vojno sposobnog stanovništva enklave Žepa" od 24. jula 1995. (ERN: R005-0067-R005-0070).

³³⁵ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. mart 2007., iskaz svjedoka Hamdije Torlaka, T.9736.

³³⁶ Izvještaj Glavnog štaba VRS-a br. 04-520-63/95 od 25. jula 1995, koji je **TOLIMIR** poslao "n/l gen. Gvere ili gen. Miletića" (ERN: 0425-8578-0425-8578).

³³⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 15. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Neasona Dibba, T.16290-16291; 23. avgust 2007., iskaz svjedoka Edwarda Josepha, T.14189-14200; 5.-13. novembar 2007., iskaz svjedoka Ruperta Smitha, T.17461-17828.

muškaraca, između ostalog i civila, iz enklava Srebrenica i Žepa i izdavao naređenja s tim u vezi.³³⁸ **TOLIMIR** je takođe neposredno pomagao u organizaciji transporta stanovništva Žepe, između ostalog, u sakupljanju autobusa i ukrcavanju ljudi u njih.³³⁹

237. Dana 27. jula, **TOLIMIR** je lično učestvovao u zarobljavanju približno 36 muškaraca, među kojima je bila i grupa od desetak ranjenika, iz autobusa koji je išao prema Kladnju.³⁴⁰ Nakon što je **TOLIMIR** lično zajamčio jednom oficiru UNPROFOR-a za civilne poslove da će tim muškarcima biti dozvoljeno da odu,³⁴¹ oni su ukrcani u drugi autobus i odvezeni u rogatički zatvor.³⁴²
238. Dana 29. jula, **TOLIMIR** je izdao uputstvo kako bi osigurao da se borbena dejstava protiv 1. žepske brigade nastave sve dok bosanski Muslimani ne postupe u skladu sa sporazumom od 24. jula, kao i da se zarobljeni bosanski Muslimani ne evidentiraju i ne prijavljuju međunarodnim organizacijama dok ne stupi na snagu prekid vatre.³⁴³ **TOLIMIR** je takođe pratio izvlačenje muškaraca iz Žepe, preko rijeke Drine u Srbiju.³⁴⁴

V. DRUGI KLJUČNI UČESNICI UDRUŽENIH ZLOČINAČKIH PODUHVATA

1. Radivoje Miletić: zamjenik načelnika Glavnog štaba VRS-a i načelnik Odjeljenja za operativno-nastavne poslove

239. Tokom jula 1995. i u svim drugim periodima relevantnim za zločine za koje tereti Optužnica, Miletić je imao čin načelnika za operativno-nastavne poslove i zamjenika načelnika Štaba. Tokom većeg dijela 1995. godine, uključujući juli i avgust 1995., Miletić je bio zastupnik načelnika Glavnog štaba VRS-a. Prema pravilima, načelnik Odjeljenja za operativno-nastavne poslove ujedno je i

³³⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 6. novembar 2007., iskaz Ruperta Smitha, T.17553, 17580; 27. novembar 2007., iskaz Louisa Fortina, T.18289-18290, 18322-18323; 15. oktobar 2007., iskaz Thomasa Dibba, T.16283, 16290-16293, 16297; 30. mart 2007., iskaz Hamdije Torlaka, T.9723-9725, 9736; dokument 1. podrinjske lake pješadijske brigade br. 04-250-51/95, s **TOLIMIROVIM** potpisom, od 13. jula 1995.

³³⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 7.-8. novembar 2007., iskaz Ruperta Smitha, T.17631, 17730; 15. oktobar 2007., iskaz Thomasa Dibba, T.16291, 16297; 30. mart 2007., iskaz Hamdije Torlaka, T.9738.

³⁴⁰ Suđenje u predmetu *Popović*, 28. mart 2007., iskaz Mehe Džebe, T.9596-9597; Ministarstvo unutrašnjih poslova BiH, razgovor s Mehom Džebom, 7. februar 1996. (ERN: 0335-8245-0335-8250).

³⁴¹ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2007., iskaz svjedoka Edwarda Josepha T.14142-14345; 15.-16. oktobar 2007., iskaz svjedoka Thomasa Dibba, T.16290-16291.

³⁴² Suđenje u predmetu *Popović*, 28. mart 2007., iskaz Mehe Džebe, T.9596-9597; Ministarstvo unutrašnjih poslova BiH, razgovor s Mehom Džebom, 7. februar 1996. (ERN: 0335-8245-0335-8250).

³⁴³ Obavještajno-bezbjednosni izvještaj Glavnog štaba, 29. juli 1995. (ERN: 0425-8566-0425-8566 (BHS); 0425-8566-0425-8566 EDT).

³⁴⁴ Komanda 1. podrinjske lake pješadijske brigade, strogo povjerljivo, br. 18/250-2, izvještaj kapetana Dragomira Pećanca, 29. juli 1995. (ERN: 0425-9565-0425-8565).

zamjenik načelnika Štaba.³⁴⁵ Kao zastupnik načelnika Štaba u odsustvu redovnog načelnika Štaba, generala Milovanovića, bio je glavni savjetnik komandanta, generala Ratka Mladića.³⁴⁶

240. Kao načelnik Odjeljenja za operativno-nastavne poslove Glavnog štaba VRS-a, Miletić je odgovarao načelniku Glavnog štaba, generalu Manojlu Milovanoviću. Dužnosti načelnika Odjeljenja za operativno-nastavne poslove uključivale su praćenje situacije, proučavanje borbenih dejstava u toku i sastavljanje prijedloga za operacije za načelnika Štaba i komandanta.³⁴⁷ Među Miletićevim dužnostima bilo je i sastavljanje dokumenata u vezi s borbenim dejstvima, planiranje i organizovanje kretanja komande, te proučavanje dobivenih informacija prije nego što o važnim informacijama i neophodnim prijedlozima obavijesti komandanta i načelnika Štaba.³⁴⁸ Načelnik Odjeljenja za operativne poslove obavlja i druge poslove po naređenju komandanta i načelnika Štaba.³⁴⁹ Kao načelnik Odjeljenja za operativno-nastavne poslove, Miletić je morao biti na komandnom mjestu za vrijeme borbenih dejstava.³⁵⁰
241. Kao zamjenik načelnika Štaba i zastupnik načelnika Štaba, Miletić je bio glavni Mladićev savjetnik. On je bio i glavni akter koji je namjere, naređenja i direktive komandanta organizovao i pripremao za provođenje od strane Štaba i podređenih jedinica. Dužnosti načelnika Štaba, koje zamjenik načelnika Štaba preuzima u odsustvu načelnika Štaba, uključuju: "organiz[aciju] rad[a] u komandi, neposredno rukovo[đenje] organima Štaba i prištapskim jedinicama, i uskladj[ivanje] delatnost[i] organa komande u duhu odluka i naređenja komandanta".³⁵¹ Načelnik Štaba je, kao takav, glavno sredstvo putem kojeg komandant efektivno komanduje i rukovodi kako Glavnim štabom tako i podređenim formacijama. U sklopu vršenja dužnosti, Miletić je bio dužan preuzeti sva ranije pomenuta prava i obaveze.

³⁴⁵ Četvrti korpus JNA, Uputstvo za rad Komande 4. korpusa u izvršavanju prioriternih zadataka u miru i ratu, 4. odjeljak, par. 2 (ERN: 0038-7487-0038-7541, posebno 0038-7502).

³⁴⁶ Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, 1990., odjeljak II, član 11 (ERN: 0114-7056-0114-7095 (BHS); 0090-9994-0091-0027 (eng.)).

³⁴⁷ Četvrti korpus JNA, Uputstvo za rad Komande 4. korpusa u izvršavanju prioriternih zadataka u miru i ratu, 4. odjeljak, str. 17-18 (ERN: 0038-7487-0038-7541, posebno 0038-7502).

³⁴⁸ *Id.*

³⁴⁹ *Id.*

³⁵⁰ *Id.*

³⁵¹ Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Pravilnik o nadležnosti komande korpusa kopnene vojske u miru, 1990., glava II, član 11 (ERN: 0114-7056-0114-7095, posebno 0114-7065 (BHS); 0090-9994-0091-0027 (eng.)).

242. Miletić je bio jedan od ključnih ljudi u udruženom zločinačkom poduhvatu i operaciji uklanjanja stanovništva muslimanske nacionalnosti iz Srebrenice i Žepe. Miletić je sastavio Direktivu op. 7, koju je izdao predsjednik RS Radovan Karadžić 8. marta 1995. (vidi par. 19 gore u tekstu).
243. Pod komandom generala Mladića, Miletić je imao središnju ulogu u organizovanju i provođenju akcije stvaranja nepodnošljivih uslova za opstanak u enklavi. U periodu od marta 1995. do jula 1995., VRS je započeo s akcijom uklanjanja muslimanskog stanovništva iz enklava tako što je hotimično ograničavao dostavu humanitarne i druge pomoći tom stanovništvu.³⁵² Istovremeno, VRS je ograničavao dotur rezervi Nizozemskom bataljonu i sprečavao zamjenu ljudstva Nizozemskog bataljona.³⁵³
244. Miletić je odigrao ključnu ulogu u naporima da se vojno poraze snage bosanskih Muslimana. Čim je Srebrenica pala, Miletić je pratio stanje snaga bosanskih Muslimana prije i poslije njihovog poraza i o tim informacijama izvještavao svoje nadređene, uključujući predsjednika Karadžića, kao i svoje podređene. U tom periodu, Miletić je pratio i aktivnosti jedinica VRS-a i te informacije prenosio svojim nadređenima, svojim podređenima i predsjedniku Karadžiću.³⁵⁴ Drinski korpus je 12. i 16. jula preko Miletića od Glavnog štaba zatražio gorivo za autobuse i kamione koji su trebali krenuti prema Bratuncu i odvesti zarobljenike u škole u okolini Zvornika.³⁵⁵ To je naredio komandant Drinskog korpusa, general Radislav Krstić, koji je imao aktivnu ulogu u organizovanju i vođenju transporta civilnog muslimanskog stanovništva. Tokom cijelog tog perioda, Miletić je svoje

³⁵² Vidi naredenje Glavnog štaba VRS-a 2/2-11, Direktiva za dalja dejstva op. br. 7, 8. mart 1995. (ERN: 0081-7121-0081-7135 (BHS); 0082-3159-0082-3182 (eng.)).

³⁵³ Sudeње u predmetu *Popović*, 27. septembar 2006., iskaz Leenderta Van Duijna, T.2260-2263; 16. oktobar 2006., iskaz svjedoka Roberta Frankena, T.2445-2450; 26. oktobar 2006., iskaz Eelca Kostera, T.3033-3035; 29. novembar 2006., iskaz svjedoka Johannesu Ruttenu T.4807-4808; 29. novembar 2007., iskaz svjedoka Cornelisa Nicolaija, T.18452-18459. *Vidi i* Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji u sektoru Sarajevo koji je sastavio oficir za civilne poslove David Harland, 3. juni 1995. (ERN: 0327-9228-0327-9232).

³⁵⁴ *Vidi* dnevne izvještaje predsjedniku Republike Srpske i komandantima u VRS-u, 12. juli 1995. ("iz enklave Srebrenica organizovano se prevozi stanovništvo prema Kladrju. U toku dana procenjuje se da za prevoz ima oko 10.000 Muslimana") (ERN: 0366-0749-0366-0752); i 13. juli 1995. ("Neprijatelj [...] nalazi se u totalnom rasulu, gde vrši maso[vno] predavanje VRS [...] Organizovano i planski vrši se prebacivanje stanovništva iz Srebrenice na teritoriju pod kontrolom Muslimana.") (ERN: 0366-0753-0366-0756). Ti dnevni izvještaji nastavljaju se u periodu 14.-16. juli, kao i 24. jula.

³⁵⁵ Presretnuti razgovor "X" i "Y" putem vojnog telefona, 12. juli 1995. u 12:20 (ERN: 0086-9293-0086-9294); presretnuti razgovor "Baševića" i "Y" putem vojnog telefona, 16. juli 1995. u 19:12 (ERN: 0093-5982-0093-5982); suđenje u predmetu *Blagojević*, 11. decembar 2003., iskaz Richarda Butlera.

podređene u Glavnom štabu slao na teren radi ocjene napretka Zvorničke brigade i situacije u njoj.³⁵⁶

245. Po tome što je pratio kako se odvija premještanje civila od stane VRS-a, vidi se da je Miletić kontrolisao kretanje ljudi iz srebreničke enklave. U kasnim večernjim satima 14. jula, Dragan Obrenović, zamjenik komandanta i načelnik Štaba Zvorničke brigade, obavijestio je Miletića o koloni i zatražio da se kolona propusti.³⁵⁷ Kasnije te večeri, Ljubiša Beara je razgovarao s Draganom Jokićem, načelnikom inženjerije Zvorničke brigade.³⁵⁸ Kolona bosanskih muškaraca se prije toga probila kroz odbranu brigade. U ovom presretnutom razgovoru, Jokić je rekao da s Miletićem treba razgovarati o "problem[ima] sa paketom"³⁵⁹ (pri čemu je paket bila šifra za zarobljenike). Zabilježeno je da je Jokić skoro sat vremena kasnije rekao Miletiću sljedeće: "Obrenović je stvarno, ovaj, maksimalno angažovan. Svi smo maksimalno angažovani vjerujte [...] najviše nas je upropastio ovaj paket".³⁶⁰ Miletić je potom naredio da se policija mobilise "da se to blokira".³⁶¹ Zabilježeno je da je Zoran Malinić, komandant bataljona Vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka, poslije manje od deset minuta Milomiru Nastiću, komandantu Miličke brigade, saopštio da je razgovarao s generalom Miletićem i rekao mu "uzmi u svoje ruke i odrađuj to [...] nemoj da se desi nešto, ovaj, da neko umakne".³⁶²
246. Dana 15. jula, Miletić je organizovao da se jedna jedinica vojnika iz 16. krajiške motorizovane brigade rasporedi u Zvorničku brigadu.³⁶³ Miletić je, osim toga, bio

³⁵⁶ Sudeње u predmetu *Popović*, 10. septembar 2007., iskaz Neđe Trkulje, T.15105-15119; 27. avgust 2007., iskaz Bogdana Sladojevića, T.14366-14380.

³⁵⁷ Sudeње u predmetu *Popović*, 26. septembar 2007., iskaz PW-168 T.15874.

³⁵⁸ Presretnuti razgovor Jokića i Beare putem vojnog telefona, 14. juli 1995. u 21:02 (ERN: 0077-9705-0077-9707 (BHS) 0104-3213-0104-3213 (eng.)).

³⁵⁹ *Id.* Kada se govori o Miletiću, koristi se njegov lokal u Glavnom štabu "155" (*vidi* Telefonski imenik Glavnog štaba VRS-a, ERN: 0505-9682-0505-9825). Jokić je rekao: "Ima ogromnih problema. Pa sa ljudima, ovaj, pa sa paketom." Još jedan presretnuti razgovor u kojem je učestvovao "155" jeste presretnuti telefonski razgovor Miletića i "DO", 10. septembar 1995. u 17:10 (ERN: 0321-0344-0321-0344 (BHS); 0321-0344-0321-0344-EDT (eng.)). *Vidi* i knjigu dežurnog oficira Zvorničke brigade, bilješku od 14. jula 1995., "na 155 – Beara da se javi" (ERN: 0293-5619-0293-5806).

³⁶⁰ Presretnuti razgovor "Vilotića" i Jokića putem vojnog telefona, 14. juli 1995. u 22:27 (ERN: 0080-6349-0080-6350 (BHS); 0092-4950-0092-4952 (eng.)). I Obrenović i Richard Butler su u svojim iskazima rekli da je "Vilotić" zapravo "Miletić". Osim toga, u ovom presretnutom razgovoru o policiji se govori kao o "plavcima".

³⁶¹ *Id.*

³⁶² Presretnuti razgovor "Malinića" i "Nastića" putem vojnog telefona, 14. juli 1995. u 22:41 (ERN: 0077-9709-0077-9712 (BHS); 0096-6081-0096-6083 (eng.)).

³⁶³ Sudeње u predmetu *Popović*, 6. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-139, T.3680:20-21. *Vidi* i strogo povjerljivo naređenje Glavnog štaba VRS-a 03/4-1654, 15. juli 1995. (ERN: 0425-7983-0425-7983); i naređenje I. krajiškog korpusa br. 264-1/95, 16. juli 1995. (ERN: 0084-5119-0084-5120).

angažovan na razmještanju 50 vojnika MUP-a u Zvornik tog istog dana, ili približno toga dana.³⁶⁴ vojnici 16. krajiške motorizovane brigada, koji su 16. jula poslani u Zvorničku brigadu, zarobili su kasnije desetak muškaraca bosanskih Muslimana koji su bježali uz srebreničke enklave, odvezli ih na jedno mjesto u okolini Nezuka, približno 15 km sjeverozapadno od Zvornika, i pogubili ih iz automatskih pušaka.³⁶⁵ Dana 21. jula, Miletić je naredio da se ova jedinica povuče s područja Zvornika i pošalje na trnovski dio ratišta.³⁶⁶

247. Dana 15. jula, dok su zarobljenici bili zatočeni na ekonomiji Branjevo, Miletić je nastavio organizovati i koordinirati tu operaciju. Miletić je naložio dostavu sredstava komandantu Zvorničke brigade, Vinku Pandureviću.³⁶⁷ Presretnuti su i razgovori vođeni sutradan, prema kojima je Miletić naredio aktivnosti na terenu ili je bio upoznat s njima.³⁶⁸ Miletić je u jednom trenutku poslao hitnu poruku generalu Zdravku **TOLIMIRU**, koji je zajedno s Mladićem trebao donijeti odluku.³⁶⁹ U jutarnjim satima 17. jula, Miletić je poslao načelnika oklopno-mehanizovanih jedinica Nedeljka Trkulju i oficira za operativno-nastavne poslove Bogdana Sladojevića da procjene kakva je situacija s kolonom.³⁷⁰
248. Isto tako, iz dokaza se vidi da je Miletić bio ključna ličnost u naporu da se vojno poraze muškarci bosanski Muslimani iz Žepe. Komandant Mladić je 17. jula generalu Krstiću naredio da pronade Miletića i da "[r]adi punom parom".³⁷¹ Kako su se nastavili napadi VRS-a i sastanci u vezi sa Žepom, Miletić je pokazao da kontroliše kretanje ljudi iz enklave, u svojstvu koordinatora između komandanta,

³⁶⁴ Vidi rukom pisani komentar u vezi sa strogo povjerljivim naređenjem Glavnog štaba VRS-a 03/4-1654, 15. juli 1995. (ERN: 0425-7983-0425-7983).

³⁶⁵ Suđenje u predmetu *Krstić*, 23. maj 2000., iskaz svjedoka R, T.3186-3233, uvršteno u spis na osnovu pravila 92bis na suđenju u predmetu *Popović*, 12. septembar 2006. *Vidi i* izjavu koju je svjedok PW-139 dao Tužilaštvu, 18. maj 2000. (ERN: 0095-3447-0095-3455) i koja je uvrštena u spis na osnovu pravila 92ter na suđenju u predmetu *Popović* 6. novembra 2006.

³⁶⁶ Naređenje Glavnog štaba br. 03/4-1724, upućivanje motorizovane čete 16. krajiške motorizovane brigade na područje Trnova, s potpisom general-majora Radivoja Miletića, 21. juli 1995. (ERN: 0627-9937-0627-9937).

³⁶⁷ Presretnuti razgovor "X" i "Bakija" putem vojnog telefona, 15. juli 1995. u 22:26 (ERN: 0080-4649-0080-4650 (BHS); 0080-4649-0080-4650-ET (eng.)).

³⁶⁸ Presretnuti razgovor "X" i "Y" putem vojnog telefona, 15. juli 1995. u 22:28 (ERN: 0080-4649-0080-4650-ET-1(eng.)); Presretnuti razgovor "X" i "Y" putem vojnog telefona, 16. juli 1995. u 17:02 (ERN: 0080-0630-0080-0630 (BHS); ET 0080-0630-0080-0630 (eng.)); Presretnuti razgovor "Baševića" i "Y" putem vojnog telefona, 16. juli 1995. u 19:12 (ERN: 0072-7666-0072-7666 (BHS); 0093-5982-0093-5982 (eng.)).

³⁶⁹ Presretnuti razgovor sa centrale u Bratunačkoj brigadi s pukovnikom Jankovićem putem vojnog telefona, 17. jula 1995. u 20:55 (ERN: 0107-7841-0107-7841).

³⁷⁰ Razgovor s Trkuljom, str. 9; *Vidi i* Razgovor Tužilaštva s Bogdanom Sladojevićem, 11. oktobar 2000., str. 4-6 (ERN: L006-6795-L006-6823).

³⁷¹ Presretnuti razgovor Mladića i Krstića putem vojnog telefona, 17. juli 1995. u 19:50 (ERN: 0080-4554-0080-4554 (BHS); 0091-2669-0091-2669 (eng.)).

načelnika Štaba i svojih podređenih u akciji pretraživanja Žepe i uklanjanja eventualno preostalih bosanskih Muslimana, koju je proveo VRS.³⁷²

2. Milan Gvero: pomoćnik komandanta za moral, vjerska i pravna pitanja Glavnog štaba VRS-a

249. U julu 1995., Milan Gvero je bio pomoćnik komandanta za moral, vjerska i pravna pitanja Glavnog štaba VRS-a. Na tom položaju, general Gvero je bio jedan od sedam pomoćnika komandanta koji su odgovarali direktno generalu Mladiću. Gvero je predsjedničkim ukazom 14. juna 1995. iz čina general-majora unapređen u čin general-potpukovnika.³⁷³ Vrhovni savjet odbrane VJ-a se dan ranije složio s tim unapređenjem na sjednici na kojoj je jedan član savjeta prokomentarisao da je Gvero "izuzetno pozitivna ličnost, koji je koheziona snaga između Vojske RS s nama".³⁷⁴
250. U svojstvu pomoćnika komandanta za moral, vjerska i pravna pitanja Glavnog štaba VRS-a, Gvero je bio na čelu odjeljenja zaduženog za praćenje, analizu, planiranje i organizovanje moralnog vaspitanja, političke aktivnosti, psihološko-propagandnih aktivnosti, pravnih poslova, samozaštite i za saradnju s drugim nadležnim tijelima i organizacijama društveno-političke zajednice i organizacijama.³⁷⁵ Tokom cijelog sukoba, Gvero je bio zadužen za disciplinska pitanja.³⁷⁶

³⁷² Između ostalog, presretnuti su razgovori u svrhu koordinacije između Miletića, Krstića, **TOLIMIRA**, Pandurevića, Gvere, Borovčanina, Beare i Popovića. Presretnuti razgovor Dragana i Cerovića putem vojnog telefona, 20. juli 1995. u 18:02 (ERN: 0080-0666-0080-0667 (BHS); 0080-0666-0080-0667-ET); presretnuti razgovor između "dežurnog" i "Krstića" putem vojnog telefona, 23. juli 1995. u 09:04 (ERN: 0072-7881-0072-7881); presretnuti razgovor **TOLIMIRA** i "X" putem vojnog telefona, 24. juli 1995. u 19:54 (ERN: 0080-4350-0080-4350); presretnuti razgovor "X" i "Ljube" putem vojnog telefona, 25. juli 1995. u 07:09 (ERN: 0080-1416-0080-1418); presretnuti razgovor "Rajka" i Cerovića putem vojnog telefona, 25. juli 1995. u 11:25 (ERN: 0080-4359-0080-4359); presretnuti razgovor Borovčanina i Zelenovića putem vojnog telefona, 1. avgust 1995. u 13:00 (ERN: 0078-1631-0078-1633); presretnuti razgovor Krstića i Popovića putem vojnog telefona, 2. avgust 1995. u 13:00 (ERN: 0108-5009-0108-5010 (BHS); 0190-6486-0190-6486 (eng.)).

³⁷³ Karton personalnih podataka za Gveru: Milan Gvero je ukazom predsjednika SFRJ br. 1/2-01-001/95-19 unapređen u čin general-potpukovnika, 13. juni 1995. (ERN: 0422-3207-0422-3207 iz 0422-3199-0422-3326).

³⁷⁴ Transkript 37. sjednice Vrhovnog savjeta odbrane održane 13. juna 1995. (ERN: 0345-8308-0345-8339).

³⁷⁵ Četvrti korpus JNA, Uputstvo za rad komande 4. korpusa u izvršavanju prioritetnih zadataka u miru i ratu, dokument br. 01/15-62, 29. avgust 1991., str. 21 (ERN: 0038-7487-0038-7541 (BHS); 0085-0000-0085-0057 (eng.)).

³⁷⁶ Dekret o nadležnosti i kadrovskoj popuni organa za moral, vjerske i pravne poslove, koji je general Ratko Mladić izdao 10. februara 1995., u kojem se detaljno opisuju dužnosti, uključujući dužnosti disciplinovanja (ERN: 0362-9264-0362-9272).

251. Gvero se, kao lični predstavnik generala Mladića, nalazio na isturenom komandnom mjestu Drinskog korpusa na Pribićevcu 9. jula 1995.,³⁷⁷ odnosno u kritičnom momentu operacije "Krivaja 95". On je, u pogledu mnogih stvari, imao funkciju "glasnogovornika Vojske Republike Srpske".³⁷⁸ Gvero nije komunicirao samo s Republikom Srpskom i UNPROFOR-om, nego i s medijima. Gvero je u vezi s napadima na enklave davao lažne izjave medijima, zainteresiranim međunarodnim organizacijama, uključujući MKCK, i javnosti kako bi pomogao da se srebrenička enklava uništi, kao i da se izvrši kasnija operacija ubijanja.³⁷⁹
252. Jedna od Gverinih osnovnih dužnosti uključivala je nadziranje odnosa VRS-a i UNPROFOR-a u enklavama.³⁸⁰ Gvero je lično doprinio tome da se lokalne snage UN-a vojno onesposobe. Gvero je pomagao da se uskrati pristup enklavama i da se spriječi snabdijevanje enklava u mjesecima koji su prethodili preuzimanju kontrole nad Srebrenicom. Na jednom sastanku s funkcionerima bosanskih Srba u aprilu 1995., Gvero je komandantu generalu Rupertu Smithu iz UNPROFOR-a rekao da VRS UNPROFOR-u ne daje gorivo zbog informacija da su rezerve goriva koje UNPROFOR ima dovoljne i optužbi da UNPROFOR snabdijeva ABiH gorivom.³⁸¹
253. Dana 9. jula 1995., pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Zdravko **TOLIMIR** je generalima Gveri i Krstiću poslao povjerljivo saopštenje u kojem ih izvještava da je predsjednik Republike Srpske zadovoljan borbenim dejstvima u okolini Srebrenice i da se složio da se nastave dejstva radi preuzimanja kontrole nad Srebrenicom.³⁸² Gvero je pomagao u napadu na srebreničku enklavu s isturenog komandnog mjesta Drinskog korpusa 9. jula

³⁷⁷ Presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:23 (ERN: 0086-9276-0086-9277); presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:45 (ERN: 0320-1098-0320-1099).

³⁷⁸ Presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:23 (ERN: 0086-9276-0086-9277).

³⁷⁹ Sudenje u predmetu *Popović*, 29. novembar 2007., iskaz Cornelisa Nicolajija, T.18484-18485, 18495-18496. *Vidi* ažurirani izvještaj MKCK-a, poruka br. COMREX/FIN 95/1305, 17. juli 1995. (ERN: 0460-0758 iz 0460-0747-0460-0807). (Dokument sadrži napomenu da su se 16. jula "delegati MKCK-a na Palama sastali s generalom Gverom iz vojske bosanskih Srba, koji im je zajamčio da će MKCK-u biti omogućen pristup svim zatočenicima čim to bezbjednosne prilike na tom području dopuste".) Snage VRS-a i MUP-a su dotad već bile pogubile hiljade muškaraca bosanskih Muslimana iz srebreničke enklave.

³⁸⁰ *Vidi, na primjer*, Izvještaj GŠ VRS-a 07/21-236, 30. maj 1995. (ERN: 0345-8308-0345-8839); Izvještaj GŠ VRS-a 03/4-1617 (prijevod Tužilaštva na engleski) 11. juli 1995. (ERN: 0190-2752-0190-2752); presretnuti razgovor Gvere i Svetlane (Nicolajjev prevodilac), 11. juli 1995. u 16:10 (ERN: 0320-1098-0320-1099); Izvještaj generalnog sekretara, par. 311, 378.

³⁸¹ Sudenje u predmetu *Popović*, 5. novembar 2007., iskaz Ruperta Smitha, T.17492-17493.

³⁸² Izvještaj GŠ VRS-a 12/46-501/95, 9. juli 1995. (ERN: 0089-2590-0089-2590) (u vezi sa saglasnošću da se nastave dejstva radi zauzimanja Srebrenice).

1995. i obavještavao generala Krstića u vezi s operacijom koja je bila u toku.³⁸³ Dana 11. jula 1995., nakon što je predsjedniku RS-a Radovanu Karadžiću zajamčio da "[s]ve ide po planu",³⁸⁴ Gvero je predsjednika RS-a Radovana Karadžića izvijestio da u Srebrenici "vijori srpska zastava /prijevod s engleskog/".³⁸⁵
254. Gvero je pomagao u napadu na Srebrenicu, svjestan da je jedan od glavnih ciljeva tog napada natjerati stanovnike bosanske Muslimane da odu iz Srebrenice, lažući UNPROFOR-u o napadima bosanskih Muslimana, posebno na osmatračke položaje UN-a, kao i o namjerama i akcijama VRS-a u vezi s enklavom.³⁸⁶ Gvero je redovno informisao predsjednika RS Karadžića o svojoj komunikaciji s međunarodnim snagama.³⁸⁷
255. Gvero je radio na sprečavanju i suzbijanju međunarodne zaštite enklava spolja, uključujući vazdušne napade i međunarodne posmatrače. Dana 11. jula, prijetio je jednom komandantu iz UNPROFOR-a u pokušaju da zaustavi dalje vazdušne napadi NATO-a usred sukoba.³⁸⁸ Poslije pada srebreničke enklave, lagao je predstavnicima međunarodne zajednice kako bi spriječio dolazak UN-a i drugih međunarodnih organizacija u Srebrenicu.³⁸⁹
256. Gvero je imao aktivnu ulogu u kretanju stanovništva iz enklava i nad njim vršio kontrolu. Pomogao je da se organizuje i koordinira zarobljavanje i zatočenje muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice tako što je 13. jula potpisao naređenje br. 03/4-1629, kojim se jedinicama nalaže da sprečavaju prolazak grupa

³⁸³ Butlerov izvještaj o Srebrenici na str. 86, 96.

³⁸⁴ Presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:23 (ERN: 0086-9276-0086-9277).

³⁸⁵ Presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:45 (ERN: 0320-1098-0320-1099).

³⁸⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 29. novembar 2007., iskaz Cornelisa Nicolajija, T.18466-18467, 18469-18473, 18484-18485, 18515-18516. Nicolai je istakao da su u njegovim brojnim razgovorima s Glavnom štabom VRS-a i **TOLIMIR** i Gvero davali lažne izjave, na primjer, poricali su da je VRS napala položaje UNPROFOR-a ili samu enklavu.

³⁸⁷ Presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:23 (ERN: 0086-9276-0086-9277); presretnuti razgovor Gvere i Karadžića, 11. juli 1995. u 16:45 (ERN: 0320-1098-0320-1099).

³⁸⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 29. novembar 2007., iskaz Cornelisa Nicolajija, T.18486-18492, 18512-18517.

³⁸⁹ Presretnuti razgovor Gvere i Nicolajija, 12. juli 1995. u 14:45 (ERN: 0086-9296-0086-9297). Gvero jamči Nicolajiju da će ranjenici dobiti bolničku njegu i da će UNPROFOR biti bezbjedan.

bosanskih Muslimana iz enklave.³⁹⁰ Omogućio je i nadzirao evakuaciju ranjenih bosanskih Muslimana iz Srebrenice.³⁹¹

257. U četvrtak, 20. jula 1995., u 16:30 emitovan je intervju radija *Deutche Welle* u kojem je, između ostalog, rečeno da je "ranije ove sedmice, postignut [...] usmeni dogovor s generalom Milanom Gverom na Palama, prema kojem je predstavnicima MKCK-a u principu dopušteno da obiđu srebreničke muslimane koje je vojska bosanskih Srba [VRS] zatočila kada je zauzela to područje pod zaštitom UN-a."³⁹² Gvero je 20. jula 1995. već znao da većina muškaraca bosanskih Muslimana koje je VRS zatočila poslije pada Srebrenice više nije u životu, ali je namjerno prikrivao istinu.

3. Ljubiša Beara: načelnik Uprave za bezbjednost Glavnog štaba VRS-a

258. U periodu relevantnom za događaje o kojima se govori u ovoj Optužnici, Ljubiša Beara je imao čin pukovnika i bio načelnik za bezbjednost Glavnog štaba VRS-a. Kao načelnik za bezbjednost, odgovarao je svom nadređenom, Zdravku **TOLIMIRU**. U sklopu svojih dužnosti, bio je, između ostalog, zadužen za rukovođenje jedinicama Vojne policije Glavnog štaba, među kojima je bio i bataljon Vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka, te za predlaganje načina angažovanja vojne policije.³⁹³ On je, na širem planu, bio zadužen i za koordinaciju s organima MUP-a u "zonama odgovornosti" šest korpusa VRS-a.

259. U vrijeme pada srebreničke enklave, Beara se nalazio na području Bratunca i bio stacioniran u hotelu "Fontana".³⁹⁴ Dana 12. jula 1995., Beara se nalazio u sjedištu SDS-a u Bratuncu. Beara se 13. jula 1995. nalazio na području Nove Kasabe, gdje je koordinirao snage VRS-a i MUP-a, među kojima i bataljon Vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka Glavnog štaba, koje su zarobljavale muškarce bosanske Muslimane ili kojima su se ti muškarci predavali.

³⁹⁰ Naređenje GŠ VRS-a br. 03/4-1629, 11. juli 1995. (ERN: 0293-5564-0293-5566), predmet: sprečavanje prolaska muslimanskih grupa ka Tuzli i Kladnju, u potpisu kucano: pomoćnik komandanta, general-potpukovnik Milan Gvero; Butlerov izvještaj o Srebrenici, str. 120.

³⁹¹ Presretnuti razgovor Beare, Lučića i Zoke, 13. juli 1995. u 10:09 (ERN: 0091-2593-0091-2595).

³⁹² Vidi poruku glasnogovornika Kancelarije MKCK-a u Beogradu Josue Anselma upućenu MKCK-u u Ženevi u vezi s "Intervjuom MKCK-a za *Deutche Welle*, emitovanim danas (20.7.)", 20. juli 1995.

³⁹³ Suđenje u predmetu *Popović*, 10. juni 2008., iskaz Milomira Savčića, T.15271-15272.

³⁹⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 8. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-138, T.3802-3803. Vidi i odobrenje pukovniku Ljubiši Beari za korištenje sobe u hotelu "Fontana" u periodu od 13. jula do 16. jula 1995., s potpisom u ime komandanta Bratunačke brigade Vidoja Blagojevića, od 25. jula 1995. (ERN: 0635-9316-0635-9316).

260. Beara je, osim toga, planirao, organizovao i pomogao okupljanje, zatočenje, prijevoz i pogubljenje muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice duž puta Konjević-Polje – Milići – Srebrenica 13. jula 1995. U jutarnjim satima 13. jula 1995., Beara je pitao Lučića zna li da se 400 "balija"³⁹⁵ pojavilo u Konjević-Polju, i, utvrdivši da su "skupljeni, razoružani, sve", naložio je Lučiću: "Sve nagurajte na igralište. Ko ih jebe." i sugerisao da ih slažu u "4-5 redova".³⁹⁶ Tužilaštvo smatra da je "Lučić" s kojim je Beara razgovarao Aleksandar Lučić, zamjenik komandanta bataljona Vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka, koji se 13. jula 1995. nalazio u Novoj Kasabi.³⁹⁷
261. U knjizi dežurnog oficira Zvorničke brigade, u bilješci od 13. jula, stoji: "predsjednik opštine Mitrović zvao da se vučni voz pošalje (pukovnik Beara) u Bratunac da doveze buldožer [...] prenio pukovnik Beara".³⁹⁸
262. Većina ljudi zarobljenih iz kolone 13. jula 1995. odvedena je u iste privremene zatočeničke objekte u Bratuncu i okolini u koje su odvedeni muškarci odvojeni u Potočarima. Beara je pomagao u organizaciji i prijevozu muškaraca bosanskih Muslimana iz Bratunca u zatočeničke centre na području Zvornika, konkretno u škole u Orahovcu, Petkovicima, Ročeviću i Kuli, kao i u Dom kulture u Pilici, od 13. do 16. jula 1995., nadzirao je pogubljenja po kratkom postupku i kontrolisao ih.³⁹⁹ Za Bearu je, osim toga, rečeno da je učestvovao u pokopavanjima u Glogovi.⁴⁰⁰
263. Presretnuti razgovori i iskazi svjedoka pokazuju da je Beara imao važnu ulogu u postupanju sa zarobljenicima i u obezbjeđivanju dodatnih vojnika za pogubljenja. U knjizi dežurnog oficira Zvorničke brigade, Dragan Jokić, dežurni oficir u Štabu

³⁹⁵ Pogrdni naziv za bosanske Muslimane.

³⁹⁶ Presretnuti razgovor Beare i Lučića, 13. juli 1995. u 10:09 (ERN: 0091-2593-0091-2595). *Vidi i* sudenje u predmetu *Blagojević*, 10. juni 2004., iskaz Dragomira Keserovića, T.10703. Keserović je u svom svjedočenju rekao da mu je major Zoran Malinić 17. jula 1995. rekao da je Beara naredio da se zarobljenici okupe na stadionu u Novoj Kasabi.

³⁹⁷ Sudenje u predmetu *Popović*, 1. septembar 2008., svjedočenje Bojana Subotića, T.25015-25016.

³⁹⁸ Knjiga dežurnog oficira Zvorničke brigade, bilješka od 13. jula 1995. (ERN: 0293-5619-0293-5806).

³⁹⁹ U razgovoru koji je održan s njim poslije objavljivanja Optužnice protiv njega, Beara je izjavio da nije znao da se priprema operacija ulaska srpskih snaga u Srebrenicu: "Moj zadatak nije ni bio da učestvujem u pripremi vojnih akcija. To radi operativni deo štaba. Badio sam se obaveštajnim radom, bio sam kontraobaveštajac." U nastavku je rekao: "Jednog dana sam nosio poštu generalu Mladiću i video da je na putu od Bratunca do Žepe i Srebrenice puno autobusa. Vozila su stigla iz cele Bosne da muslimane, preko Kalesije, prebace u Tuzlu. Konvoj je obezbeđivao i UNPROFOR." Sredoje Simić, *Svedok, Ne stidim se ni jednog svog postupka: ako treba da mi sude, neka mi sude u mojoj državi*, 29. oktobar 2002. (ERN: 0364-5622-0364-5623).

⁴⁰⁰ Sudenje u predmetu *Popović*, 23. mart 2007., iskaz svjedoka PW-162, T.9368-T.9372.

Zvorničke brigade, toga dana je napisao: "Zvao puk. Salapura – Drago i Beara da se jave kod Golića".⁴⁰¹ U 15:00 je unio sljedeću bilješku:

"15-00 Dolazi puk. Beara

da se Orovoc [sic] Petkovci Ročević Pilica"⁴⁰²

264. Beara je 14. jula jednom od svjedoka rekao da će muškarci bosanski Muslimani u školama biti ubijeni i da je potrebna pomoć društvene zajednice da se oni pokopaju.⁴⁰³ Dana 14. jula, približno između 17:00 i 18:00 sati, Jokić je nazvao komandanta 6. bataljona tražeći Bearu. Taj komandant ga je kasnije izvijestio da je Beara pronađen u školi u Petkovcima i da mu je prenesena poruka da se javi u Štab brigade.⁴⁰⁴
265. Jokić je 14. jula u 21:02 lično razgovarao s Bearom i obavijestio ga da "[i]ma ogromnih problema. Pa sa ljudima, ovaj, pa sa paketom".⁴⁰⁵ Jokić je, osim toga, rekao Beari da nazove 155 jer je pozivalac rekao da želi da ga Beara hitno nazove. Kao što je naznačeno ranije, 155 je bio lokal generala Miletića u Glavnom štabu.
266. Beara i general Živanović su 15. jula 1995. razgovarali o potrebi da se na izvršenju "zadatka" angažuje još ljudi.⁴⁰⁶ Nekoliko minuta kasnije, Beara je stupio u kontakt s generalom Krstićem kako bi obezbijedio još vojnika za pogubljenja u Zvorniku i požalio mu se da interventni vod još nije stigao.⁴⁰⁷ Krstić je Beari dao sljedeći savjet: "Vidi kod Blagojevića, uzmi njegove 'Crvene beretke'".⁴⁰⁸ Beara se takođe požalio da ima 3.500 paketa da razdijeli i da nema rješenja.⁴⁰⁹
267. U bilješci od 16. jula u knjizi dežurnog oficira Zvorničke brigade stoji: "Beara da se javi na Panoramu 155 u 9,30."⁴¹⁰ Cerović, Trbić i Beara razgovarali su nekoliko

⁴⁰¹ Knjiga dežurnog oficira Zvorničke brigade, 14. juli 1995. (ERN: 0293-5619-0293-5806).

⁴⁰² *Id.*, bilješka od 14. jula 1995., u 15:00.

⁴⁰³ Suđenje u predmetu *Popović*, 28. februar 2007., iskaz svjedoka PW-104, T.7941-T.7944.

⁴⁰⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 26. juni 2007., iskaz svjedoka Marka Miloševića, T.13297-T.13354; 16. maj 2007., iskaz svjedoka Ostoje Stanišića, T.11600-11605.

⁴⁰⁵ Presretnuti razgovor Beare i Jokića, 14. juli 1995. u 21:02 (ERN: 0077-9705-0077-9707). Kao što se kaže u raznim drugim presretnutim razgovorima, izraz "paket" obično se odnosi na zarobljenike ili ljude. Na primjer, u razgovoru presretnutom 2. avgusta 1995. u 12:40, tokom kojeg je VRS i dalje zarobljavala bosanske Muslimane, generalu Krstiću je za nekog rečeno: "Otiš'o je gore jer smo imali nekih paketa da pogleda šta oni znaju". Presretnuti razgovor Krstića i Popovića, 2. avgust 1995. i 12:40 (ERN: 0107-7952-0107-7953).

⁴⁰⁶ Presretnuti razgovor Beare i Živanovića, 15. juli 1995., u 09:54 (ERN: 0080-0616-0080-0617).

⁴⁰⁷ Presretnuti razgovor Beare i Krstića, 15. juli 1995., u 10:00 (ERN: 0080-4535-0080-4537).

⁴⁰⁸ Bratunačka brigada je imala izviđački vod pod nazivom "Crvene beretke".

⁴⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 384 (diskusija o razgovoru Beare i Krstića).

⁴¹⁰ Knjiga dežurnog oficira Zvorničke brigade (ERN: 0293-5619-0293-5806).

sati kasnije.⁴¹¹ U knjizi dežurnog oficira za isti dan piše sljedeće: "U 11:15 javljeno sa Zlatara da se izvrši trijaž ranjenih i zarobljenih (javljeno Beari)".⁴¹²

268. Beara je, osim toga, učestvovao u naporima generala Krstića i drugih da se zarobe muškarci bosanski Muslimani koji su bježali iz enklave Žepa preko Drine u Srbiju 1. i 2. avgusta 1995. ili približno tih datuma.

4. Vujadin Popović: pomoćnik komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa

269. U julu 1995. godine, Popović je imao čin potpukovnika i bio pomoćnik komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa. Odgovarao je neposredno komandantu Drinskog korpusa.⁴¹³
270. Na položaju načelnika za bezbjednost, Popović je imao širok spektar ovlaštenja i dužnosti, od kojih je u mnogima dolazilo do preklapanja obavještajnog i policijskog rada. Ona su uključivala sljedeće: "organizovanje i sprovođenje mera bezbednosti i vršenja drugih stručnih poslova u oblasti bezbednosti..."⁴¹⁴ Osim toga, Popović je, kao pomoćnik komandanta za bezbjednost, imao obavezu "[r]ukovo[đenja] radom jedinica svoje službe i predla[ganja] njihov[e] upotreb[e]...[kao i] [s]arad[nje] sa organima MUP i SUP u zoni korpusa".⁴¹⁵
271. Dokazi pokazuju da je Popović koristio tu svoju vlast i ovlaštenja na terenu tako što se starao da zarobljenici budu efikasno zatočeni, čuvani, pa transportovani na unaprijed pripremljena mjesta pogubljenja, na kojima su zatim i pogubljeni. Popović se intenzivno bavio logističkim i bezbjednosnim pitanjima u vezi sa pritvaranjem i pogubljenjem zarobljenika. Kasnije je bio ključna ličnost u naporima da se prikriju zločini masovnim ponovnim pokopavanjem žrtava.
272. Od trenutka kada je počeo pad Srebrenice i Žepe, Popović je imao središnju i ključnu ulogu u zločinima koji se navode u Optužnici. Bio je u pratnji generala Ratka Mladića kada je ovaj trijumfalno ušao u Srebrenicu poslije pada enklave 11.

⁴¹¹ Presretnuti razgovor "C" (Cerovića) i "B" (Beare), 16. juli 1995. u 11:11, u vezi sa "trijažom" zarobljenika (ERN: 0080-1263-0080-1263).

⁴¹² Knjiga dežurnog oficira Zvorničke brigade, bilješka od 16. jula 1995. u 11:15 (ERN: 0293-5619-0293-5806).

⁴¹³ Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1984., glava II, par. 16 (ERN: 0092-0099-0092-0131).

⁴¹⁴ Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, član 29 (ERN: 0090-9994-0091-0027).

⁴¹⁵ Pravilo korpusa kopnene vojske (privremeno), par.73; Četvrti korpus JNA, Uputstvo za rad komande 4. korpusa u izvršavanju prioriternih zadataka u miru i ratu, dok. br. 01/15-62, (engleski prijevod Tužilaštva), 29. avgust 1991., str. 21-22 (ERN: 0085-0000-0085-0057).

jula 1995.⁴¹⁶ Sutradan, Popović je kao predstavnik VRS-a prisustvovao trećem i posljednjem sastanku predstavnika VRS-a, Nizozemskog bataljona i bosanskih Muslimana u hotelu "Fontana".⁴¹⁷ Sastanak je počeo u 10:00 sati i Mladić je na njemu ponovio ultimatum bosanskim Muslimanima iz Srebrenice da mogu "opstati ili nestati" i rekao da će on obezbijediti vozila za transport stanovništva.⁴¹⁸ Popović je u tom periodu bio smješten u hotelu "Fontana".⁴¹⁹

273. U poslijepodnevним satima 12. jula, odmah poslije trećeg sastanka u hotelu "Fontana", Popović se mogao vidjeti u Potočarima kako, zajedno s drugim starješinama Drinskog korpusa, uključujući (tadašnjeg) komandanta korpusa Živanovića, načelnika Štaba korpusa Krstića, pomoćnika komandanta za pozadinu korpusa, pukovnika Lazara Aćamovića, i načelnika obavještajne službe korpusa, potpukovnika Kosorića.⁴²⁰ Mladić, Popović i druge starješine VRS-a nadzirali su proces masovnog protjerivanja, snimljen video-kamerom, dok su prvi konvoji autobusa odvozili žene i djecu bosanske Muslimane iz Republike Srpske. Pripadnici VRS-a i MUP-a su istovremeno odvajali i zatočavali muškarce, dok su se vršile logističke pripreme za ubistvo hiljada i hiljada tih muškaraca.
274. Dotad je već postalo jasno da su svi muškarci i dječaci iz Srebrenice, osim vrlo mladih i vrlo starih, određeni za pogubljenje. Kapetan Momir Nikolić se sastao s Popovićem ispred hotela "Fontana" u jutarnjim satima 12. jula i, kada je Nikolić pitao Popovića šta će se desiti sa svim muškarcima bosanskim Muslimanima poslije odvajanja, Popović mu je odgovorio da "sve balije treba pobiti".⁴²¹
275. Nedugo nakon što je završeno odvajanje u Potočarima, Popović je aktivno učestvovao u transportu zarobljenih bosanskih Muslimana muškog pola do mjesta zatočenja. Popović je 14. jula vodio konvoj vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana od Bratunca do jedne škole na području Zvornika.⁴²² Kasnije toga dana, zbog velikog broja zarobljenika koji su dovezeni u Zvornik i tamo zatočeni,

⁴¹⁶ Video-kompilacija materijala u vezi sa Srebrenicom (ERN: V000-4458-V000-4458).

⁴¹⁷ *Id.*, Komesarijat Republike Srpske za civilna pitanja u Srebrenici, Izjava predstavnika civilnih vlasti enklave Srebrenica u vezi sa realizacijom dogovora o evakuaciji civilnog stanovništva iz enklave, 07-27/95, 17. juli 1995. (ERN: 0088-2988-0088-5864).

⁴¹⁸ Video-kompilacija materijala u vezi sa Srebrenicom (ERN: V000-4458-V000-4458); transkript trećeg sastanka u hotelu "Fontana" (na osnovu video-snimka), str. 9 (ERN: 0090-4996-0090-5000).

⁴¹⁹ Računi iz hotela iz "Fontana" za 11. i 12. juli 1995. (ERN: 0089-8521-0089-8539).

⁴²⁰ Video-kompilacija materijala u vezi sa Srebrenicom (ERN: V000-4458-V000-4458).

⁴²¹ Suđenje u predmetu *Blagojević*, 22. septembar 2003., iskaz Momira Nikolića, T.1676.

⁴²² Suđenje u predmetu *Popović*, 8. i 9. novembar 2006., iskaz svjedoka PW-138, T.3842-T.3852.

- u Orahovac su poslani pojačanje i mašinski radnici da pomognu u čuvanju, ubijanju i pokopavanju zarobljenika pod kontrolom Popovića i Drage Nikolića.⁴²³
276. Masovna pogubljenja su se nastavila 16. jula 1995. Zatvoreni bosanski Muslimani su sistematski odvoženi iz škole u Pilici na ekonomiju Branjevo, gdje su pogubljeni. Kasnije istoga dana, pogubljeni su muškarci bosanski Muslimani zatočeni u Domu kulture u Pilici. Oko podneva 16. jula, starješine čiji opis odgovara Popoviću i Beari došle su s vojnicima VRS-a u školu u Kuli, u blizini Pilice.⁴²⁴ Zarobljenici su potom odvedeni na mjesto pogubljenja na ekonomiji Branjevo.
277. Popović je doprinio da se pogubljenja 16. jula neometano odvijaju. Konkretno, pobrinuo se da bude dovoljno raspoloživog goriva, tako da se masovno ubistvo može nastaviti. Popovićeve narudžbe goriva zabilježena je 16. jula u knjizi dežurnog oficira Zvorničke brigade: "14:00 tražio Popović da mu se pošalje autobus pun goriva i da mu pošalje 500 l D-2, javljeno na Zlataru dežurni Goliću".⁴²⁵
278. Počevši približno od 14:00 sati, presretnuta su četiri razgovora o dostavi goriva na lokaciju na kojoj se zna da su u to vrijeme vršena pogubljenja.⁴²⁶ Predmet tih dopisa bila je hitna potreba da se Popoviću u Pilici dostavi 500 litara dizela "[i]li će mu stati posao koji odrađuje". Dok su ti pregovori trajali, vršio se transport zarobljenih bosanskih Muslimana iz zatočeničkih centara u Pilici na ekonomiju Branjevo, gdje su pogubljeni i pokopani.
279. Presretnute razgovore u vezi s Popovićevim aktivnostima 16. jula potvrđuje službena evidencija Zvorničke brigade, u kojoj se pominju ti hitni zahtjevi za dostavu goriva. Prvo, postoji formular "MP-20" (materijalni list za slanje) od 16. jula 1995.,⁴²⁷ u kojem se kaže da je Komandi Drinskog korpusa, za potpukovnika Popovića, 16. jula 1995. izdano 500 litara D2 (dizel) goriva. U tom formularu MP-20 stoji i to da je kasnije vraćeno 140 litara D2. U stavci 1 tog formulara vidi

⁴²³ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15887-15888.

⁴²⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 11. maj 2007., iskaz svjedoka Slavka Perića, T.11409-T.11415.

⁴²⁵ Knjiga dežurnog oficira Zvorničke brigade (ERN: 0293-5619-0293-5806).

⁴²⁶ Materijalni list za slanje Zvorničke brigade br. 21/1-2140, 16. juli 1995. (ERN: 0075-6045-0075-6045); presretnuti razgovor od 16. jula 1995. u 13:58 (ERN: 0080-1265-0080-1267).

⁴²⁷ Materijalni list za slanje Zvorničke brigade br. 21/1-2140, 16. juli 1995. (ERN: 0084-4508-0084-4508); vidi i materijalni list za slanje 1. zvorničke pješadijske brigade br. 21/1-2150, (original na BHS-u), 16. juli 1995., zahtjev da Drinski korpus dostavi gorivo Zvorničkoj brigadi (ERN: 0075-6041-0075-6041) (taj materijalni list za slanje odgovara presretnom razgovoru "B" (Basevića), "X" (nepoznate osobe) i "P" (dežurnog oficira iz "Palme") putem vojnog telefona, 16. juli 1995. u 13:58) (ERN: 0080-1265-0080-1267).

- se da je ta transakcija prikazana kao 21/1-2140. Drugo, postoji i analogna evidencija zaduženja materijalno-tehničkih sredstava, u kojoj je ta transakcija prikazana pod stavkom 2140. Iz te evidencije se takođe vidi da je Komandi Drinskog korpusa 16. jula 1995. poslano 500 litara D-2.⁴²⁸
280. Nešto kasnije, u večernjim satima 16. jula, Popović je pokušao nazvati Krstića da bi ga obavijestio da je posao završen. Krstić je bio nedostupan, tako da je Popović ostavio poruku u kojoj kaže sljedeće: "Sutra ću doći tamo pa prenesi generalu... pos'o sam završio."⁴²⁹ Iz konteksta tog razgovora jasno je da je potpukovnik Popović zvao iz Štaba Zvorničke brigade.
281. Evidencija zaduženja vozila Drinskog korpusa ili "putni radni list" za plavi golf dodijeljen Popoviću pokazuje da je on 16. jula 1995. intenzivno putovao po terenu. Toga dana, Popoviću je izdato 40 litara dizel goriva, a golf koji mu je dodijeljen prešao je 168 kilometara.⁴³⁰
282. Sutradan, 17. jula 1995. u 12:42 sati, Popovićev komandant Krstić nazvao je majora Pavla Golića, obavještajnog oficira Drinskog korpusa, tražeći Popovića. Golić je Krstiću rekao da je "Popović još uvijek u Zvorniku, ali će se vratiti poslijepodne". Krstić je naložio Goliću "da se nađe ovaj Popović i da se javi na IKM".⁴³¹ Neposredno zatim uslijedila su dva telefonska razgovora, kao pokušaji da se ta poruka prenese Popoviću.⁴³²
283. Tokom popodneva, 17. jula 1995. u 16:22, zabilježen je Popovićev razgovor s jednom neidentifikovanom osobom, kojoj se on obraćao kao "šefu". Uspješno je presretnuta samo jedna strana (ono što govori Popović). Popović je rekao "šefu" da je "pos'o" odrađen, da je "sve u redu" i da "nema nikakvih problema".⁴³³

⁴²⁸ Evidencija zaduženja za materijalno-tehnička sredstva, od 4. januara 1994. do 17. septembra 1995., str. 172 (ERN: 0096-5590-0096-5590); *vidi i* knjigu dežurnog oficira Zvorničke brigade (ERN 0293-5766-0293-5766).

⁴²⁹ Presretnuti razgovor Popovića, Rašića i dežurnog u operativnom centru "Zlatar", 16. jula 1996. u 21:16 (ERN: 0072-7669-0072-7669).

⁴³⁰ Putni radni list Drinskog korpusa za golf P-7065 (original na BHS-u), 1.-31. jula 1995. (ERN: 0427-0610-0427-0610; 0427-0612-0427-0612).

⁴³¹ Presretnuti razgovor "MG" (majora Golića) i "G" (generala na "Zlataru 01"), 17. jula 1995. u 12:42 (ERN: 0080-4678-0080-4679).

⁴³² Presretnuti razgovor Trbića i "X" (nepoznate osobe), 17. jula 1995. u 12:44 (ERN: 0080-0639-0080-0639); presretnuti razgovor "T" (Trbića) i "X" (nepoznate osobe) putem vojnog telefona, 17. jula 1995. u 12:49 (ERN: 0080-0640-0080-0640).

⁴³³ Presretnuti razgovor Popovića i neidentifikovane osobe, 17. jula 1995. u 16:22 (ERN: 0080-1468-0080-1469).

284. Iz evidencije o vozilima Zvorničke brigade vidi se da je 17. jula na mjestu pogubljenja i pokopavanja na ekonomiji Branjevo više od osam sati korišten rovokopač ULT 220, pri čemu se navodi da se koristio za "kopanje rovova u Branjevu".⁴³⁴ Iz te evidencije vidi se i to da je na tom mjestu toga dana bio i rovokopač BG-700.⁴³⁵ U Skraćenom djelovodniku Zvorničke brigade (Izdavanje goriva), osim toga da je 16. jula Popoviću u Pilici dostavljeno 500 litara goriva, zabilježeno je i to da je 17. jula za BGH-700 dodijeljeno 100 litra dizel goriva.⁴³⁶
285. U Pilici ili Branjevu 16. i 17. jula nije bilo značajnijih borbenih dejstava. Isto tako, nije bilo ni prihvatljivog vojnog opravdanja za kopanje rovova u Branjevu. Cjelokupni dokazi uvjerljivo pokazuju da je "posao" koji je prema Popovićevom izvještaju Krstiću odrađen "u redu" bilo ubistvo i pokopavanje muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana 16. i 17. jula.
286. Približno od avgusta pa sve do novembra 1995., izvršena je operacija masovnog ponovnog pokopavanja kako bi se prikrilo ubistvo hiljada bosanskih Muslimana. Jedan od glavnih koordinatora te operacije prikrivanja bio je Popović, koji je koordinirao potrebne pozadinske poslove u vezi s iskopavanjem hiljada leševa i njihovim transportom u odabrane sekundarne masovne grobnice.⁴³⁷ Dostavu goriva za potrebe ove operacije odobrio je lično general Mladić, a gorivo je poslano kapetanu Miloradu Trpiću [sic] u Zvorničku brigadu,⁴³⁸ posredstvom jednog predstavnika Drinskog korpusa.⁴³⁹

5. **Drago Nikolić: pomoćnik komandanta za bezbjednost Zvorničke brigade**

287. Poručnik Nikolić je 1976. godine stupio u JNA, da bi potom, 1992. godine, postao pripadnik VRS-a. Prvo je 27. marta 1993. imenovan na položaj pomoćnika komandanta za bezbjednost Zvorničke brigade.⁴⁴⁰ Do jula 1995. i u svim periodima relevantnim za zločine na koje se odnosi Optužnica, imao je čin

⁴³⁴ Putni radni list za ULT 220 (iz "Birač-Holdinga"), 1.-31. juli 1995 (ERN: 0087-6069-0087-6070).

⁴³⁵ Putni radni list za mercedes 2626 (registarski broj: M-5195), 1.-31. juli 1995, (ERN: 0087-6065-0087-6068).

⁴³⁶ Skraćeni djelovodnik 1. zvorničke brigade (Izdavanje goriva), 7. februar 1994. do 14. maja 1996. (ERN: 0327-6548-0327-6719).

⁴³⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 27. septembar 2007., iskaz svjedoka PW-168, T.15922-15928.

⁴³⁸ Naređenje Glavnog štaba VRS-a br. 03/ 4-2341, 14. septembar 1995. (ERN: 0082-2150-0082-2150).

⁴³⁹ Naređenje Glavnog štaba VRS-a br. 10/34/2-3-701, 14. septembar 1995. (ERN: 0082-2152-0082-2152).

⁴⁴⁰ Podaci o PVL (profesionalnom vojnom licu) Dragi Nikoliću (ERN: 0075-9950-0075-9951 (BHS); 0306-9738-0306-9738 (eng.)).

- potporučnika i bio na položaju načelnika bezbjednosti Zvorničke brigade.⁴⁴¹ Neposredno je odgovarao komandantu Zvorničke brigade, Vinku Pandureviću.⁴⁴² Neposredno je nadzirao rad Milorada Trbića, premda je Trbić, kao rezervni kapetan, imao viši čin od njega.
288. Nikolićeve dužnosti i ovlaštenja bile su, prema pravilima VRS-a, praktično istovjetne onima načelnika bezbjednosti Drinskog korpusa, Vujadina Popovića, samo na nivou brigade. Osim toga, Nikolić je, kao načelnik bezbjednosti, bio dužan da se postara da se ispitivanje ratnih zarobljenika vodi na ispravan način.⁴⁴³ Nikolić je na nivou brigade bio zadužen za pozadinske i bezbjednosne poslove u vezi sa zatočenjem i ubistvom zarobljenika. Kao i njegov kolega Vujadin Popović, kasnije je radio na prikrivanju zločina ponovnim pokopavanjem žrtava.
289. Dana 13. jula 1995., hiljade zarobljenika su, putem za Konjević-Polje, prebačene u Bratunac radi zatočenja. Sutradan su hiljade zarobljenika iz zatočeničkih centara na području Bratunca prebačene na područje Zvornika radi pogubljenja.
290. Kako bi se osiguralo njegovo učešće u operaciji ubistva, Nikolić je oslobođen dužnosti na Isturenom komandnom mjestu Zvorničke brigade 13. jula, približno u 23:00.⁴⁴⁴ [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]⁴⁴⁵ Nikolića je njegov šofer potom odveo u Štab Zvorničke brigade radi sastanka s Bearom i Nikolićem.⁴⁴⁶ Poslije tog sastanka, Nikolić je u blizini hotela "Vidikovac" čekao da u Zvornik dođu autobusi puni zarobljenika. Autobusi su stigli i upućeni su u školu u Orahovcu, gdje su zarobljenici bili zatočeni do pogubljenja.
291. U ranim jutarnjim satima 14. jula, zarobljenici su počeli stizati u školu u Grbavcima, u Orahovcu, kao i na druga mjesta u zoni Zvorničke brigade. U toj školi bilo je zatočeno preko 500 zarobljenika. O dolasku tih zarobljenika u školu u

⁴⁴¹ Izvještaj Zvorničke brigade o priznanju Neška Đokića, 29. juli 1995. (ERN: 0071-0335-0071-0346 (BHS); 0085-0107-0085-0108 (eng.)).

⁴⁴² Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1984., glava II, par. 16 (ERN: 0090-9817-0090-9843 (BHS); 0092-0099-0092-0131 (eng.)).

⁴⁴³ Pravilo JNA, Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga pravilo 1987., par. 198-20 (ERN: 0113-2537-0113-2680 (BHS); 0304-7987-0304-8102 (eng.)).

⁴⁴⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 25.-27. april 2007., iskaz Mihajla Galića, T.10491-10672; zvornički dokumenti: Dnevnik operativnog dežurstva/ djelovodnik IKM-a, bilješka od 13. jula, u 23:00 (ERN: 0076-0275 iz 0076-0268-0076-0316 (BHS); 0084-2270-0084-2313 (eng.)).

⁴⁴⁵ [REDACTED]
⁴⁴⁶ Suđenje u predmetu *Popović*, 7. maj 2007., iskaz Milorada Birčakovića, T.11014.

Orahovcu, njihovom zatočenju i pogubljenju podrobnije se govori u paragrafima 78-88 *supra*.

292. U toj školi, vojnici i vojni policajci Zvorničke brigade rekli su zarobljenicima da izađu iz autobusa i uđu u školu, gdje su te noći bili zatočeni. Nikolić je bio oficir zadužen za tu operaciju i on je naređivao vojnicima kuda da idu i šta da rade.⁴⁴⁷ Dana 14. jula, vojni policajci Zvorničke brigade izveli su iz škole najmanje dva zarobljena bosanska Muslimana i pogubili ih po kratkom postupku vatrom iz automatskih pušaka.⁴⁴⁸
293. Kasnije toga dana, u ranim poslijepodnevnim satima, kamioni marke TAM su se dovezli do školske fiskulturne dvorane vozeći unazad i vojni policajci brigade su podijelili poveze za oči i ukrkali zarobljenike u kamione.⁴⁴⁹ Vojni policajci su potom sproveli zarobljenike do pumpe za vodu u blizini škole, gdje su ih pogubili streljački vodovi.⁴⁵⁰ Nikolić je pratio te konvoje do mjesta ubijanja i bio je prisutan na mjestu ubijanja. Tokom sistematskog ubijanja stotina zarobljenika, rafali su se mogli čuti čak iz škole. Događaji koji se odnose na masakr u Orahovcu prikazani su u paragrafima 78-88 *supra*.
294. Osim učešća na mjestu zločina u Orahovcu, Nikolić je 14. jula otputovao u Petkovce da ocijeni bezbjednosnu situaciju u vezi sa zarobljenicima u školi. Nikolić se u školi sastao s Bearom u poslijepodnevnim satima 14. jula.⁴⁵¹
295. Sutradan, Nikolić je viđen u poslijepodnevnim satima 15. jula kako prolazi kroz kontrolni punkt na putu prema školi u Ročeviću,⁴⁵² što je takođe jedna od lokacija na kojoj su muškarci i dječaci bosanski Muslimani bili zatočeni i ubijeni. S Nikolićem je na putu prema školi u Ročeviću bio njegov zamjenik, Milorad Trbić.⁴⁵³ Toga dana su viđeni leševi na tlu oko škole.⁴⁵⁴

⁴⁴⁷ Suđenje u predmetu *Popović*, 30. januar 2007., iskaz svjedoka PW-143, T.6523-6615.

⁴⁴⁸ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.703 (pogubljenje dva zarobljenika); 29. avgust 2006., iskaz Mevludina Orića, T.945-947 (pogubljenje jednog zarobljenika); 1.-2. novembar 2007., iskaz svjedoka PW-169, T.17333-17334 (pogubljenje jednog zarobljenika); 23. april 2007., iskaz Tanacka Tanića, T.10336 (koji je vidio dva mrtva tijela kada je stigao u školu u Grbavcima).

⁴⁴⁹ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., iskaz svjedoka PW-110, T.708-712.

⁴⁵⁰ Suđenje u predmetu *Popović*, 24. avgust 2006., svjedok PW-110, T.708-725; 22.-23. februar 2007., svjedočenje PW-101, T.7548-7725; 31. oktobar – 1. novembar 2007., iskaz svjedoka PW-169, T.17335-17342; suđenje u predmetu *Blagojević*, 1. decembar 2003., iskaz Cvijetina Ristanovića, T.5358-5429; prihvaćen na osnovu pravila 92ter u sudnju u predmetu *Popović*, 10. jula 2007.

⁴⁵¹ Suđenje u predmetu *Popović*, 26. juni 2007., iskaz Marka Miloševića, T.13302-13306.

⁴⁵² Suđenje u predmetu *Popović*, 3.-4. april 2007., iskaz PW-165, T.9901-10012.

⁴⁵³ *Id.*

⁴⁵⁴ Suđenje u predmetu *Popović*, 29. januar 2007., iskaz PW-142, T.6434-6492.

296. Presretnuti razgovori su dodatni dokaz da su organi bezbjednosti na svim nivoima, uključujući nivo Zvorničke brigade, na čelu s Nikolićem, vodili operaciju ubistva u sadejstvu i saradnji s redovnim komandnim strukturama. Organi bezbjednosti su djelovali iz Štaba Zvorničke brigade i oslanjali se u velikoj mjeri na dežurnog oficira brigade za prenošenje ključnih informacija i naređenja u vezi s operacijom ubistva, uključujući naređenja za pogubljenje.⁴⁵⁵ Na primjer, dežurni oficir brigade je 2. bataljonu prenio šifrovanu poruku da formira streljački vod za pogubljenje zarobljenika u školi u Ročeviću.⁴⁵⁶ Nakon negativnog odgovora bataljona, naređenje je prenio Nikolić lično.⁴⁵⁷
297. Nikolićevo učešće se vidi i iz bilješki u knjizi dežurnog oficira, kao što je prva bilješka toga dana dežurnog oficira Dragana Jokića za 14. juli: "Zvao puk Salapura – Drago i Beare da se jave kod Golića." ⁴⁵⁸ Postoji još jedna bilješka zapisana kasnije toga dana u kojoj se kaže "Od Beare, Drago da se javi".⁴⁵⁹ Od njega se 15. jula ponovo tražilo da se javi majoru Goliću, ovaj puta zajedno s potpukovnikom Popovićem, a niže na stranici zabilježen je i zahtjev za dostavu benzina i sanduka municije za vojnike u Kuli (odnosno, u školi u Pilici).⁴⁶⁰

VI. PRIMJENJIVI PRAVNI PRINCIPI

(A) ČLAN 4, GENOCID

298. Optuženi Zdravko **TOLIMIR** se u tački 1 Izmijenjene optužnice tereti za genocid prema članu 4(3)(a) Statuta Međunarodnog suda. Optuženi se tereti individualnom krivičnom odgovornošću prema članu 7(1).
299. Krivično djelo genocida prema članu 4(2) Statuta čine dva elementa. Prvo, za osuđujuću presudu za genocid traži se *actus reus* ili materijalni element krivičnog djela, koji čine jedno ili više djela nabrojanih u članu 4(2). Drugo, za osuđujuću presudu za genocid traži se *mens rea* krivičnog djela, koju čini "namjera da se u

⁴⁵⁵ Presretnuti razgovor Beare i neidentifikovane osobe, 15. juli 1995. u 09:52 (ERN: 0080-0616-0080-0616); presretnuti razgovor Živanovića i Beare, 15. juli 1995. u 09:54 (ERN: 0080-0616-0080-0617); presretnuti razgovor Krstića i Beare, 15. juli 1995. u 10:00 (ERN: 0080-4535-0080-4537).

⁴⁵⁶ Sudeње u predmetu *Popović*, 20.-22. juni 2007., iskaz Srećka Aćimovića, T.12928-13158.

⁴⁵⁷ *Id.*, T.12949-12947.

⁴⁵⁸ Knjiga dežurnog oficira Zvorničke brigade, bilješka od 14. jula (ERN: 0293-5744 iz 0293-5619-0293-5806).

⁴⁵⁹ *Id.*, (ERN: 0293-5752 iz 0293-5619-0293-5806).

⁴⁶⁰ *Id.*, (ERN: 0293-5761 iz 0293-5619-0293-5806).

cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva".⁴⁶¹

300. Relevantan je stav Žalbenog vijeća u predmetu *Krstić*:

Kao jedan od najtežih zločina koje ovaj Međunarodni sud ima nadležnost da kažnjava, zločin genocida se izdvaja po tome što je posebno sramotan i zaslužuje posebnu osudu. Taj zločin je strašan već zbog svojih ogromnih razmjera; njegovi počinioci izdvajaju čitave grupe ljudi za uništenje. Oni koji planiraju i provode genocid žele da liše čovječanstvo velikog i raznorodnog bogatstva koje čine njegovi narodi, rase, etničke grupe i religije. To je zločin protiv cijelog čovječanstva i njegove posljedice osjeća ne samo grupa koja je izdvojena za uništenje, nego čitavo čovječanstvo.

Težina genocida ogleda se u strogim zahtjevima koji se moraju zadovoljiti prije no što se donese osuđujuća presuda za to krivično djelo. [...] Kada se, međutim, zadovolje ovi uslovi, pravda se ne smije skanjivati da počinjeni zločin nazove njegovim pravim imenom. Nastojeći eliminirati dio bosanskih Muslimana, snage bosanskih Srba su počinile genocid. Oni su odredili za uništenje četrdeset hiljada Muslimana stanovnika Srebrenice, koji su kao grupa predstavljali bosanske Muslimane uopšte. Oni su svim zarobljenim muškarcima Muslimanima, i vojnicima i civilima, starim i mladim, oduzeli njihove lične stvari i dokumente te ih smišljeno i metodično ubijali isključivo na osnovu njihove pripadnosti. Snage bosanskih Srba su bile svjesne, kada su se upustile u svoj genocidni poduhvat, da će bosanskim Muslimanima zlo koje su im nanijele donijeti trajne nevolje. *Žalbeno vijeće s potpunim uvjerenjem izjavljuje da pravda osuđuje, odgovarajućim formulacijama, ogromnu i trajnu štetu koja je nanesena i pokolj u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid.*⁴⁶²

1. Materijalni element krivičnog djela (*actus reus*), koji čini jedno ili više djela nabrojanih u članu 4(2)

301. U članu 4(2) doslovno je preuzeta definicija genocida iz člana II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, usvojene 9. decembra 1948. (dalje u tekstu: Konvencija o genocidu).⁴⁶³

Genocid predstavlja bilo koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva:

⁴⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 542; vidi i *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, predmet br. IT-95-10-T, Pretresno vijeće, Prvostepena presuda, 14. decembar 1999. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*), par. 62.

⁴⁶² *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 19. april 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*), par. 36-37 (naglasak dodat).

⁴⁶³ Vidi *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, predmet br. IT-02-60, Prvostepena presuda, 17. januar 2005., par. 639 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*).

- (a) ubijanje pripadnika te grupe;
- (b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima te grupe;
- (c) smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
- (d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe;
- (e) prisilno premještanje djece te grupe u drugu grupu.

302. *Actus reus*, ili genocidno ponašanje, za koje se optuženi tereti Optužnicom može se podvesti pod svako od djela navedenih u članu 4(2)(a)-(d).⁴⁶⁴

a) Član 4(2)(a): ubijanje pripadnika te grupe

303. Prema svojoj formulaciji, član 4(2)(a) sadrži sljedeća tri specifična elementa: prvo, optuženi je ubio jednu ili više osoba; drugo, ta osoba ili osobe pripadale su jednoj određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi; i treće, optuženi je tu osobu ili osobe namjeravao ubiti.

304. U Presudi u predmetu *Akayesu* izražen je stav prema kojem je "ubijanje", onako kako je navedeno u okviru zločina genocida, šire od "ubistva" i uključuje sve oblike namjernog lišavanja života.⁴⁶⁵ Slično tome, Komisija za međunarodno pravo objašnjava da je "ubijanje" šire od "ubistva" i da je "odabrano zato što odgovara francuskoj riječi '*meurtre*', koja ima šire implikacije nego riječ '*assassinat*'."⁴⁶⁶ Prema francuskom *Code Pénal*, "*meurtre*" obuhvata sve oblike voljnog lišavanja života,⁴⁶⁷ dok "*assassinat*" obuhvata samo ubistvo s predumišljajem.⁴⁶⁸

305. Prema nedavnom objašnjenju Žalbenog vijeća, iako je "ubijanje", onako kako se navodi u članu 4(2)(a), bilo izjednačavano s ubistvom prema Statutu ovog

⁴⁶⁴ *Vidi* Druga izmijenjena optužnica, par. 18-24.

⁴⁶⁵ *Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua*, predmet br. ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*), par. 500.

⁴⁶⁶ Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu njene četrdeset osme sjednice, 6. maj – 26. juli 1996., str. 91, fusnota 122 (engleska verzija).

⁴⁶⁷ Član 221-1 francuskog Kaznenog zakona.

⁴⁶⁸ Član 221-1 francuskog Kaznenog zakona.

Međunarodnog suda,⁴⁶⁹ ubijanje ne mora nužno biti s predumišljajem, ali mora biti počinjeno s namjerom.⁴⁷⁰

306. Shodno tome, tužilaštvo tvrdi da svi oblici voljnog lišavanja života, bez obzira na to jesu li to ubijanja s predumišljajem, ispunjavaju uslove da se smatraju "ubijanjem" prema članu 4(2)(a). Ovaj Međunarodni sud je ustanovio da je u periodu na koji se odnosi ova Optužnica ubijeno 7.000 muškaraca bosanskih Muslimana.⁴⁷¹
307. Tužilaštvo nadalje tvrdi da ubijanja uključuju operacije pokopavanja i ponovnog pokopavanja koje su uslijedile poslije ubijanja.

b) Član 4(2)(b): nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede jednoj ili više osoba

308. Izraz "teške tjelesne ili duševne povrede" nije definisan u Statutu.⁴⁷² Međutim, po svojoj formulaciji, član 4(2)(b) sadrži sljedeća tri specifična elementa: prvo, optuženi je jednoj ili više osoba nanio teške tjelesne ili duševne povrede; drugo, ta osoba ili osobe pripadale su jednoj određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi; i treće, optuženi je toj osobi ili osobama namjeravao nanijeti povrede.
309. Tužilaštvo iz Prvostepene presude u predmetu *Krstić* preuzima sljedeću definiciju "teške tjelesne ili duševne povrede" u smislu u kojem se taj izraz koristi u članu 4(2)(b):

Pretresno vijeće zaključuje da teška tjelesna ili duševna povreda kao *actus reus* u smislu člana 4 jeste namjerno djelo ili propust kojim se nanosi teška tjelesna ili duševna patnja. Težina patnje mora se procjenjivati od slučaja do slučaja, i to na osnovu konkretnih okolnosti. U skladu sa presudom u predmetu *Akayesu*, Pretresno vijeće smatra da teška povreda ne mora biti uzrokom trajne i neizlječive povrede, no mora uključivati povredu koja je teža od privremene ojađenosti, nelagode ili poniženja. Mora se raditi o povredi čija je posljedica dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti osobe da vodi

⁴⁶⁹ Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik* zaključilo je da "ubijanje [...] treba shvatiti kao *ubistvo* pripadnika tih grupa", par. 859, u kojem se poziva na predmet *Tužilac protiv Clementa Kayisheme i Obena Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-A, Drugostepena presuda, 1. juni 2001. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Oben Ruzindana*), par. 151.

⁴⁷⁰ U Drugostepenoj presudi u predmetu *Kayishema i Oben Ruzindana*, Žalbeno vijeće je zaključilo da "*meurtre*" znači "ubistvo s namjerom, ali ne nužno i s predumišljajem", par. 151; *Tužilac protiv Aloysa Simbe*, predmet br. ICTR-01-76-T, Presuda i kazna, 13. decembar 2005. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Simba*), par. 414-415, ("Za ubijanje pripadnika grupe potrebno je dokazati da je glavni počinilac namjerno ubio jednog ili više pripadnika grupe, pri čemu to nije moralo biti s predumišljajem").

⁴⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 2 (reference izostavljene).

⁴⁷² Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 645.

normalan i konstruktivan život. Prihvativši gore iznesenu sudsku praksu, Vijeće smatra da su nečovječno postupanje, mučenje, silovanje, seksualno zlostavljanje i deportacije među djelima koja mogu prouzročiti tešku tjelesnu ili duševnu povredu.⁴⁷³

310. Ta definicija nije osporena u žalbenom postupku. Tužilaštvo svojom definicijom obuhvata i druga djela za koja je na Međunarodnom sudu prihvaćeno da se njima može nanijeti teška tjelesna ili duševna povreda⁴⁷⁴ uključujući "povrede kojima je [...] uzrokovana nakaznost ili teška ozljeda",⁴⁷⁵ "ispitivanja kombinovana s premlaćivanjem"⁴⁷⁶ i "prijetnje smrću".⁴⁷⁷

311. Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* je zaključilo da "rane i trauma koje je pretrpjelo onih nekoliko pojedinaca koji su uspjeli preživjeti masovna pogubljenja", nanesene nakon pada srebreničke enklave, predstavljaju teške tjelesne i duševne povrede u smislu člana 4(2)(b).⁴⁷⁸

c) Član 4(2)(c): smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja

312. Prema tumačenju Pretresnog vijeća u predmetu *Akayesu*, riječi "smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja" znače "metode uništavanja kojima počinilac ne ubija odmah pripadnike grupe, ali kojima se, u krajnjoj liniji,

⁴⁷³ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513 (reference izostavljene). *Vidi i* Presudu u predmetu *Akayesu*, par. 502, 504; *Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane*, predmet br. ICTR 95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*), par. 108-109.

⁴⁷⁴ *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Blagojević*, par. 645, "Pretresno vijeće u predmetu *Kayishema i Ruzindana* zaključilo je da je kod tjelesne povrede riječ o takvoj povredi kojom se teško narušava zdravlje, uzrokuje unakaženost ili nanosi bilo kakva teška povreda vanjskim i unutrašnjim organima ili čulima. Sudska praksa međunarodnih sudova utvrdila je da povreda ne mora biti stalna ili neizlječiva, ali '[m]ora se raditi o povredi čija je posljedica dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti osobe da vodi normalan i konstruktivan život.' U Prvostepenoj presudi u predmetu *Semanza* pojašnjeno je da duševna povreda znači nešto više od neznatnog ili privremenog oštećenja mentalnih sposobnosti. Pored toga, povreda mora biti nanesena namjerno".

⁴⁷⁵ *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Prvostepena presuda, 1. septembar 2004. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*), par. 690.

⁴⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 646.

⁴⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 646.

⁴⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 514. *Vidi i* odluku Pretresnog vijeća u predmetu *Blagojević*, par. 647, 650, koje je zaključilo da "postoji dovoljno dokaza na osnovu kojih se može utvrditi van razumne sumnje da traume i ranjavanja koja su pretrpjeli oni pojedinci koji su uspjeli preživjeti masovna pogubljenja predstavljaju teške tjelesne i duševne povrede. Strah od zarobljavanja i, u momentu razdvajanja, osjećanje potpune bespomoćnosti i ekstremnog straha za sigurnost članova porodice i prijatelja, kao i za vlastitu sigurnost, predstavlja traumatsko iskustvo nakon kojeg nema brzog oporavka, ako ga uopšte ima. [...] Pored toga, Pretresno vijeće je uvjeren da je prisilno premještanje žena, djece i starijih ljudi samo po sebi bilo traumatično iskustvo, koje, u okolnostima ovog predmeta, doseže odgovarajući nivo nanošenja teške duševne povrede na osnovu člana 4(2)(b) Statuta".

teži njihovom fizičkom uništenju".⁴⁷⁹ To uništavanje mora biti materijalno uništavanje, bilo fizičko, bilo biološko.⁴⁸⁰ Međutim, za dokazivanje kršenja člana 4(2)(c) nije potrebno dokazati potpuno ili djelimično fizičko uništenje ciljane grupe.⁴⁸¹ Grupa kojoj su takvi uslovi nametnuti mora biti zaštićena grupa u smislu Konvencije o genocidu i ti uslovi moraju biti namjerno nametnuti.⁴⁸² Ne traži se ni konkretan period ni proporcionalnost, premda su sudovi, pri odlučivanju da li je zadovoljen član 4(2)(c), razmatrali trajanje predmetnog perioda i razmjere takvih uslova.⁴⁸³

313. Svrha člana 4(2)(c) jeste kažnjavanje metoda uništavanja koje se razlikuju od neposrednog ubijanja i stvaranje uslova koji postepeno mogu dovesti do smrti.⁴⁸⁴ U praksi međunarodnih sudova utvrđeno je da sistematska istjerivanja pripadnika grupe iz njihovih domova,⁴⁸⁵ odsustvo odgovarajućih uslova stanovanja,⁴⁸⁶ izgladnjivanje grupe ishranom jedva dovoljnom za preživljavanje⁴⁸⁷ ili uskraćivanje odgovarajuće odjeće, uslova za održavanje higijene i ljekarske njege⁴⁸⁸ predstavljaju životne uslove sračunate da dovedu do potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja neke grupe.

d) Član 4(2)(d): uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe

314. Da bi se zadovoljili uslovi iz člana 4(2)(d), optuženi jednom ili više pripadnika te grupe mora nametnuti mjere, koje moraju biti nametnute namjerno i moraju imati

⁴⁷⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 505.

⁴⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 694; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 25; Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu njene četrdeset osme sjednice, 6. maj – 26. juli 1996., UN Doc.A/51/10, str. 90-91.

⁴⁸¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24, Prvostepena presuda, 31. juli 2008., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 517.

⁴⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 692.

⁴⁸³ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 548. U tom predmetu, Međunarodni sud je zaključio da periodi takvih uskraćivanja nisu bili dovoljno dugi niti su uskraćivanja bila tolikih razmjera da su mogla dovesti do uništenja grupe.

⁴⁸⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; *vidi i* Prvostepenu presuda u predmetu *Stakić*, par. 517, Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 505-506, *Tužilac protiv Rutagande*, Presuda i kazna, predmet br. ICTR-96-3-T, Pretresno vijeće I, 6. decembar 1999., par. 50 (dalje u tekstu: Presuda u predmetu *Rutaganda*), Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 115-116.

⁴⁸⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691, Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 52, Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 506.

⁴⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691, Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 114-116.

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691, Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 52, Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 506.

⁴⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691, Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 114-116, Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 506.

za cilj sprečavanje rađanja unutar predmetne grupe. Te mjere mogu biti fizičke ili psihološke.⁴⁸⁹ Prisilno odvajanje muških i ženskih pripadnika grupe predstavlja "mjeru kojoj je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe".⁴⁹⁰ Dovoljno je da se tim mjerama namjerava spriječiti rađanje, one ga ne moraju stvarno spriječiti.

2. ***Mens rea* krivičnog djela, koju čine konkretna namjera da se djelimično ili potpuno uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva**
315. Osim dokazivanja *actus reus* ili genocidnog ponašanja optuženog na osnovu člana 4(2), tužilaštvo u predmetu u kojem se optuženi tereti za genocid mora van razumne sumnje dokazati da je za takvo ponašanje postojala "namjera da se djelimično ili potpuno uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva". Prema svojoj formulaciji, taj uslov postojanja namjere ima tri specifična elementa: prvo, stepen ili kvalitet traženog stanja svijesti; drugo, razmjere traženog stanja svijesti; i treće izraz "djelimično ili potpuno". Osim toga, potrebno je razmotriti način na koji se dokazuje postojanje tražene namjere.
316. Širi, objektivni kontekst, u kojem je došlo do genocidnog ponašanja optuženog nije isto što i element stanja svijesti ili bilo koja njegova komponenta. Objektivni kontekst je, međutim, obično suštinski i inherentni dio svakog predmeta u kojem se optuženi tereti za genocid na osnovu Statuta ili Konvencije o genocidu iz 1948. U ovom predmetu, tužilaštvo će izvesti dokaze koji pokazuju da je postojao širi kontekst koji predstavlja očiti obrazac progona i da je genocidno ponašanje za koje se optuženi tereti Optužnicom bilo sastavni dio tog obrasca.
317. Od tužilaštva se traži da dokaže genocidnu namjeru, ali ono ne mora dokazati genocidni motiv. Motiv nije sastavni element zločina.⁴⁹¹
318. Postojanje plana ili politike ne predstavlja sastavni dio krivičnog djela u pravnom smislu.⁴⁹²
319. Treći oblik udruženog zločinačkog poduhvata (kategorija koju karakterišu prirodne i predvidive posljedice, vidi paragraf 112 niže u tekstu) kompatibilan je sa zločinom genocida.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 508.

⁴⁹⁰ Tužilac protiv *Rutagande*, predmet br. ICTR-96-3-T, Presuda, 21. maj 1999., par. 53; vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 507 (u kojem se poziva na "odvajanje polova").

⁴⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 49.

⁴⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48, u kojoj se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 269.

a) **Stepen ili kvalitet traženog stanja svijesti: "s namjerom da se uništi"**

320. Pri ocjeni krivice glavnog počinioca i tvorca plana da se počini genocid, Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* usvojilo je definiciju genocidne namjere koja obuhvata djela "koj[a] ima[ju] cilj da uništ[e] grupu, u cijelosti ili djelimično".⁴⁹⁴ Međutim, Pretresno vijeće je upozorilo da se za genocidna djela ne traži da duže vrijeme postoji predumišljaj; zapravo, uništenje neke grupe može biti artikulirano kao cilj u nekoj kasnijoj fazi izvršenja neke vojne operacije čiji primarni cilj nije ni u kakvoj vezi sa sudbinom grupe.⁴⁹⁵
321. Ako se primjeni Presuda koju je Pretresno vijeće izreklo u predmetu *Kvočka*, osoba koja ima "svijest o tome da se u okviru sistema čin[i] [genocid] i svjesno uče[stvuje] u tom sistemu na način kojim se bitno pomaže ili olakšava činjenje" genocida ispunjava kriterijum stanja svijesti koji se primjenjuje na učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu.⁴⁹⁶

b) **Obim traženog stanja svijesti: "... grupa, kao takva"**

322. U prvostepenim presudama u predmetima *Krstić*,⁴⁹⁷ *Akayesu*⁴⁹⁸ i *Kayishema i Ruzindana*⁴⁹⁹ podržana je i usvojena sljedeća definicija "grupe, kao takve", koja je izložena u Nacrtu kodeksa Komisije za međunarodno pravo:

Sama grupa je krajnji cilj ili namjeravana žrtva tog tipa masovnog kriminalnog ponašanja. [...] namjera mora da bude uništenje grupe "kao takve", to jest kao izdvojenog i zasebnog entiteta.⁵⁰⁰

323. Kao što se dalje navodi u prvostepenim presudama u predmetima *Krstić*⁵⁰¹ i *Jelisić*⁵⁰², element koji se odnosi na grupe "kao takve" čini genocid izuzetno teškim krivičnim djelom koje se razlikuje od drugih teških krivičnih djela, kao što je progon, gdje počinitelj svoje žrtve odabira zato što pripadaju nekoj konkretnoj zajednici, ali ne nastoji nužno da tu zajednicu uništi kao zaseban entitet.

⁴⁹³ Odluka po interlokutornoj žalbi u predmetu *Brdanin*, par. 9-10.

⁴⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 571.

⁴⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 572.

⁴⁹⁶ *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*), par. 312.

⁴⁹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 552.

⁴⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 521-522.

⁴⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 98.

⁵⁰⁰ *Draft Code of the International Law Commission* (Nacrt kodeksa Komisije za međunarodno pravo/1996., str. 88.

⁵⁰¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 553.

⁵⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 79.

324. Žalbeno vijeće je izraz “kao takva” definisalo u predmetu *Niyitegaka*,⁵⁰³ gdje je zauzelo stav da se tim izrazom povlači jasna razlika između masovnog ubistva i krivičnih djela u kojima počinitelj za metu uzme neku konkretnu grupu zbog njene nacionalne, rasne, etničke ili vjerske pripadnosti:

Drugim riječima, izraz “kao takva” rasvjetljava zahtjev za postojanjem posebne namjere. On ne sprečava donošenje osuđujuće presude za genocid u predmetu u kojem je počinitelj bio vođen i drugim pobudama koje su u ovom kontekstu pravno irelevantne. Stoga je Pretresno vijeće ispravno protumačilo da izraz “kao takva” znači da su zabranjena djela počinjena nad žrtvama zbog njihove pripadnosti zaštićenoj grupi, ali ne samo zbog te pripadnosti.

325. Žalbeno vijeće je u predmetu *Stakić* zauzelo stav da izraz “kao takva” jeste “veoma značajan jer pokazuje da je za djelo nužno postojanje namjere da se uništi skupina ljudi koji imaju određeni grupni identitet”.⁵⁰⁴

c) Izraz “u cijelosti ili djelimično”

326. Da bi snosio odgovornost po članu 4, počinitelj genocida nije morao da nastoji uništiti cijelu grupu. Utvrđivanje koliki je dio grupe počinitelj morao da namjerava uništiti da bi uslov “djelimično” bio ispunjen ovisiće i o obimu geografske rasprostranjenosti grupe i o počiniteljevoj subjektivnoj percepciji karaktera ciljane grupe kao zasebnog entiteta. Prema navodima Pretresnog vijeća u predmetu *Krstić*, počinitelji genocida “dio grupe koji žele da unište moraju smatrati zasebnim entitetom koji mora da se eliminiše kao takav”.⁵⁰⁵
327. Jedan od načina na koji se dio grupe može percipirati kao zaseban entitet jeste taj da se on koncentriše na nekom ograničenom geografskom prostoru. I u Prvostepenoj presudi u predmetu *Jelisić*⁵⁰⁶ i u Prvostepenoj presudi u predmetu *Akayesu*⁵⁰⁷ konstatovano je da u genocidu, konkretna meta može biti neko manje geografsko područje. Slično tome, u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* konstatovano je sljedeće:

⁵⁰³ *Eliezer Niyitegeka protiv tužioca*, predmet br. ICTR-96-14-A, Presuda po žalbi, 9. juli 2004., (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*), par. 53.

⁵⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 20.

⁵⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 590.

⁵⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 83.

⁵⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*.

ubijanje svih pripadnika dijela grupe locirane unutar manjeg geografskog područja, čak ako i rezultira manjim brojem žrtava, okvalifikovaće se kao genocid onda kada je izveden s namjerom da se uništi dio grupe kao takve lociran na tom manjem geografskom području. Zaista, meta fizičkog uništenja može biti samo geografski omeđeni dio veće grupe zbog toga što počinioци genocida namjeravano uništenje smatraju dovoljnim da zatre grupu kao poseban entitet na geografskom području koje je posrijedi. U tom smislu, važno je imati na umu ukupan kontekst u kojem je fizičko uništavanje sprovedeno.⁵⁰⁸

328. Pored toga, namjera optuženog da uzme za metu neku konkretnu grupu ne smije se pobrkati sa stvarnim postignutim stepenom uništenja ciljanog stanovništva. Genocid ne podrazumijeva stvarno istrebljenje ciljane grupe u cijelosti; zapravo, o genocidu se radi onda kada je počinjeno bilo koje od djela nabrojanih u Statutu uz traženu posebnu namjeru.
329. Izraz “djelimično” može se dalje protumačiti kao da se odnosi na jedan, u sociološkom smislu, zaseban segment ciljane grupe. Pretresno vijeće u predmetu *Jelisić* konstatovalo je da predmet genocidne namjere može da bude jedan dio ciljane grupe ukoliko je namjera bila da se eliminišu “najreprezentativniji pripadnici ciljane zajednice”.⁵⁰⁹ U takvom slučaju, genocidna namjera bi predstavljala nastojanje da se uništi neki određeni broj ljudi koji su smišljeno odabrani zbog uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve. Komisija eksperata UN-a za bivšu Jugoslaviju slaže se s ovim zaključkom i iznosi mišljenje da izraz “djelimično” može da obuhvata jedan ograničeni dio grupe, kao što je, na primjer, njeno rukovodstvo.⁵¹⁰ Zaključivši da je postojala genocidna namjera da se djelimično unište bosanski Muslimani, stanovnici Srebrenice, Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* napomenulo je da selektivno uništenje muških pripadnika te grupe ima dalekosežne posljedice po grupu u cjelini. Konkretno, namjeravano uništenje muških pripadnika tog tradicionalno patrijarhalnog društva, u sprezi s prisilnim premještanjem ostatka stanovništva, bilo je sračunato da “neizbježno za posljedicu ima fizički nestanak bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici”.⁵¹¹
330. Žalbeno vijeće je u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* zauzelo sljedeći stav:

⁵⁰⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 590.

⁵⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

⁵¹⁰ Konačni izvještaj Komisije eksperata UN-a, par. 94.

⁵¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 595.

Brojčana veličina ciljanog dijela grupe nužna je i važna polazna tačka, mada to nije nužno i kraj ispitivanja. Broj ciljanih pojedinaca treba ocijeniti ne samo u apsolutnom smislu, nego i u odnosu na ukupnu veličinu cijele grupe. Osim brojčane veličine ciljanog dijela, može biti korisno uzeti u obzir i njegov značaj u okviru grupe. Ako neki dio grupe na ovaj ili onaj način predstavlja čitavu grupu, ili ako je ključan za njen opstanak, to može ići u prilog konstataciji da se taj dio kvalificira kao znatan u smislu člana 4.⁵¹²

331. Stoga se namjeravano "djelimično" uništenje odnosi na znatan dio grupe u odnosu na njenu ukupnu veličinu unutar relevantnog geografskog konteksta, ili na značajan dio te grupe, kao što je njeno rukovodstvo u sociološkom smislu, uključujući muške članove jednog tradicionalno patrijarhalnog društva.

d) Sredstva na osnovu kojih se može zaključiti da je postojala tražena namjera iz člana 4

332. Zaključak o postojanju posebne namjere se u praksi mora izvesti iz određenih činjenica i okolnosti, među kojima su, pored ostalih, opšti kontekst u kojem su počinjene ostale genocidne radnje, te pitanje da li je te radnje počinio optuženi ili neka druga lica. Uvidjevši da to jeste tako, Pretresno vijeće u predmetu *Akayesu* primijetilo je sljedeće:⁵¹³

...namjera je faktor stanja svijesti čije je postojanje teško, čak i nemoguće utvrditi. To je razlog iz kojeg se, ako optuženi sam ne prizna, zaključak da je posjedovao namjeru može izvesti iz određenog broja činjeničnih pretpostavki.

333. Pretresno vijeće u predmetu *Kayishema i Ruzindana* takođe je podržalo ovaj pristup:⁵¹⁴

Što se tiče tražene namjere, Pretresno vijeće priznaje da je možda teško pronaći eksplicitne manifestacije posjedovanja namjere od strane počinilaca. Međutim, postupci počinilaca, uključujući i posredne dokaze, mogu da pruže dovoljno dokaza o postojanju namjere.

334. Žalbeno vijeće u predmetu *Kayishema i Ruzindana* potvrdilo je ovaj pristup Pretresnog vijeća:⁵¹⁵

Kao što je primijetilo Pretresno vijeće, u kontekstu suđenja u krivičnim postupcima, iz očiglednih razloga, obično se rijetko sreću eksplicitne manifestacije kažnjive namjere. Da bi se predupredilo da počinioци izbjegnu osuđujuće presude samo zbog toga što takvih manifestacija

⁵¹² *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33, Drugostepena presuda, 19. april 2004., par. 12.

⁵¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 523.

⁵¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 93 (kurziv dodat).

⁵¹⁵ *Tužilac protiv Kayisheme i Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-A, Drugostepena presuda (Obrazloženje), 1. juni 2001., par. 159.

nije bilo, zaključak o postojanju tražene namjere normalno se može izvesti na osnovu relevantnih činjenica i okolnosti.

335. Komisija eksperata je u svom Konačnom izvještaju o stanju u Ruandi, uočivši praktičnu potrebu za izvođenjem zaključka o postojanju posebne namjere, sugerisala da se zaključak o postojanju posebne namjere može izvesti iz dovoljne količine činjenica, kao što je broj žrtava koje su pripadale grupi.⁵¹⁶
336. Međutim, Pretresno vijeće u predmetu *Blagojević* zauzelo je stav da “nije dovoljno da počinitelj naprosto zna da će zločin u osnovi neizbježno ili vjerovatno dovesti do uništenja te grupe. Uništenje, u cjelini ili djelimično, mora predstavljati cilj djela (jednog ili više) u osnovi”.⁵¹⁷
337. Dva Međunarodna krivična suda su utvrdila da se zaključak o postojanju posebne namjere za genocid može izvesti iz činjenica kao što su:
- (i) težina diskriminatorskih djela;⁵¹⁸
  - (ii) težina “etničkog čišćenja”;⁵¹⁹
  - (iii) opšta politička doktrina koja je dovela do činjavanja djela;⁵²⁰
  - (iv) djela koja narušavaju ili za koja njihovi počinioci smatraju da narušavaju sam temelj grupe;⁵²¹
  - (v) razaranje ili napadi na spomenike kulture i vjerske objekte i simbole ciljane grupe;⁵²²
  - (vi) razaranje ili napadi na kuće koje pripadaju članovima grupe;⁵²³

⁵¹⁶ *Final Report of the Commission of Experts established pursuant to Security Council Resolution 935 (1994) /Konačni izvještaj Komisije eksperata, osnovane u skladu s Rezolucijom 935 Savjeta bezbjednosti/, Pismo generalnog sekretara Savjetu bezbjednosti s priloženim Konačnim izvještajem Komisije eksperata, UN Doc.S/1994/1405, 9. decembar 1994., par. 160-168. Vidi i Revised and Updated Report on the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide /Revidirani i ažurirani izvještaj o pitanju sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida/, UN Doc.E/CN.4/Sub.2/1985/6, par. 29 (“relativno proporcionalne razmjere stvarnog ili pokušanog uništenja grupe, putem bilo kojeg od sredstava nabrojanih u članovima II i III Konvencije, zasigurno je čvrst dokaz postojanja nužne namjere da se uništi grupa, u cijelosti ili djelimično.”)*

⁵¹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, 17. januar 2005., par. 656.

⁵¹⁸ Odluka u skladu s pravilom 61 u predmetu *Nikolić*, par. 34.

⁵¹⁹ Odluka u skladu s pravilom 61 u predmetu *Karadžić i Mladić*, par. 94.

⁵²⁰ Odluka u skladu s pravilom 61 u predmetu *Karadžić i Mladić*, para. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Sikirica*, par. 46 i 61.

⁵²¹ Odluka u skladu s pravilom 61 u predmetu *Karadžić i Mladić*, par. 94.

⁵²² Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 580 i 595.

⁵²³ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 595.

- (vii) želja da se uništi jedan ograničeniji broj ljudi, odabranih zbog uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve, što bi predstavljalo namjeru da se grupa uništi "selektivno;"⁵²⁴
- (viii) činjenje drugih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe,⁵²⁵ bez obzira na to da li ih je počinio isti ili neki drugi počinitelj;⁵²⁶
- (ix) razmjere počinjenih zvjerstava i njihov opšti i rasprostranjeni karakter, unutar jedne regije ili države;⁵²⁷
- (x) sistematski odabir žrtava na osnovu njihove pripadnosti određenoj grupi, uz istovremeno isključivanje pripadnika drugih grupa;⁵²⁸
- (xi) ponavljanje djela razaranja i diskriminacije;⁵²⁹
- (xii) postojanje plana ili politike;⁵³⁰
- (xiii) razmjere stvarnog ili pokušnog razaranja;⁵³¹
- (xiv) metodični način planiranja ubijanja;⁵³²
- (xv) sistematski način ubijanja⁵³³ i uklanjanja leševa;⁵³⁴
- (xvi) diskriminatorski karakter djela;⁵³⁵
- (xvii) namjera optuženog da diskriminiše;⁵³⁶

⁵²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

⁵²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 520 i par. 519; par. 728 i par. 726.

⁵²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 523, 728.

⁵²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 523. *Vidi i Tužilac protiv Alfreda Museme*, predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 27. januar 2000., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Musema*) par. 166; *Tužilac protiv Georgesa Andersona Nderubmwe Rutagande*, predmet br. ICTR-36-3, Presuda, 6. decembar 1999., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*) par. 61 i 398; *Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme*, predmet br. ITCR-95-1-A, Presuda, 7. juni 2001., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*) par. 62; *Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije*, predmet br. IT-95-8-T, Presuda, 3. septembar 2001., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Sikirica*), par. 46, 61.

⁵²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 523 (štampana verzija) i par. 522 (elektronska verzija). *Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Musema*, par. 166; Prvostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 61 i 398; Prvostepenu presudu u predmetu *Bagilishema*, par. 62.

⁵²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47; Odluka u skladu s pravilom 61 u predmetu *Karadžić i Mladić*, par. 94.

⁵³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48.

⁵³¹ *Id.*

⁵³² Prvostepena presuda u predmetu *Sikirica*, par. 46 i 61; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 93.

⁵³³ Prvostepena presuda u predmetu *Sikirica*, par. 46 i 61.

⁵³⁴ *Id.*

⁵³⁵ *Id.*

⁵³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Sikirica*, par. 46 i 61.

- (xviii) sva djela ili riječi optuženog,⁵³⁷ posebno korištenje pogrdnih izraza u ophođenju s pripadnicima ciljane grupe,⁵³⁸
- (xix) obrazac svrsishodnog postupanja,⁵³⁹ i
- (xx) korišteno naoružanje i stepen nanesenih tjelesnih povreda.⁵⁴⁰

(B) ČLAN 4, UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA GENOCIDA

338. Zdravko **TOLIMIR** se u tački 1 Izmijenjene optužnice tereti za udruživanje radi vršenja genocida po članu 4(3)(b) Statuta Međunarodnog suda. Optuženi se za kršenje odredbi iz člana 4(3)(b) tereti individualnom odgovornošću po članu 7(1).
339. Udruživanje radi vršenja genocida je pravo krivično djelo, sadržano u članu 4(3)(b) Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.⁵⁴¹
340. “[U]druživanje radi vršenja genocida mora se definisati kao sporazum između dvije ili više osoba da izvrše krivično djelo genocida.”⁵⁴² Popis kažnjivih djela u članu 4(3) Statuta jeste tačna reprodukcija djela nabrojanih u Konvenciji o genocidu iz 1948. godine. Prema *travaux préparatoires* Konvencije o genocidu, svrha uključivanja udruživanja u kažnjiva djela bila je da se “i puki sporazum da se izvrši genocid učini kažnjivim.”⁵⁴³ Kao što je primijetilo Žalbeno vijeće MKSR-a, “*travaux préparatoires* jasno stavljaju do znanja da su države potpisnice konvencije nastojale da osiguraju da sva lica, koja su učestvovala u bilo kojoj fazi kampanje vođene u cilju vršenja genocida, budu podložna krivičnoj

⁵³⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 728; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 93 i 527; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 63.

⁵³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 93.

⁵³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 527; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 63.

⁵⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 93.

⁵⁴¹ *Vidi* Statut MKSJ-a, član 4(3): “Kažnjiva su sljedeća *djela* ... udruživanje radi vršenja genocida...” (naglasak dodat). *Vidi* i član 4(1) Statuta MKSJ-a, “Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe koje su počinile genocid, kako je definisan u stavu 2 ovog člana, ili bilo koje od djela nabrojanih u stavu 3 ovog člana.”

⁵⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 191-194. *Vidi* i *Tužilac protiv Eliézera Niyitegeke*, predmet br. ICTR-96-14-T, par. 423.

⁵⁴³ Rezime zapisnika sa sastanaka Šestog odbora Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, od 21. septembra do 10. decembra 1948. Službeni zapisnici Generalne skupštine. *Vidi* i *André Rwamakuba protiv užiooca*, predmet br. ICTR-98-44-AR72.4, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s primjenom teorije o udruženom zločinačkom poduhvatu kod krivičnog djela genocida, 22. oktobar 2004. (dalje u tekstu: Odluka po žalbi u predmetu *Rwamakuba*), par. 27 (gdje se diskutuje o tome do kojeg su stepena radnje na pripremi genocida kažnjive po Konvenciji o genocidu iz 1948. godine i citiraju se *travaux préparatoires*, “Predstavnik Sjedinjenih država je primijetio ... da bi genocid trebao da bude kažnjiv "u svim fazama koje prethode fizičkom izvršenju djela, ne samo u fazi činjenja samog djela, nego i u sukcesivnim fazama podsticanja, udruživanja i pokušaja.”)

odgovornosti.”⁵⁴⁴ Pretresno vijeće u predmetu *Musema* zaključilo je da je razlog iz kojeg su države potpisnice konvencije “uključile takvo krivično djelo bio taj da se, s obzirom na težak karakter krivičnog djela genocida, osigura da i sam pristanak na vršenje genocida bude kažnjiv, čak i ako još nije izvršeno nijedno pripremno djelo u tu svrhu.”⁵⁴⁵

341. Pretresno vijeće MKSR-a u predmetu *Musema* definisalo je *actus reus* udruživanja radi vršenja genocida kao sporazum između dvije ili više osoba da počine to krivično djelo. Vijeće je konstatovalo da je *mens rea* ista kao ona koji se traži kod pravog krivičnog djela, to jest *dolus specialis* genocida.⁵⁴⁶
342. Udruživanje radi vršenja genocida zahtijeva da cilj pomenutog sporazuma bude “da se uništi, u cijelosti ili djelimično, neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva”.⁵⁴⁷ Plan ili sporazum osoba koje se udružuju mora da ima taj cilj, bez obzira na to da li će ga lično one provesti u djelo. Stoga, “namjera koja se traži za krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida jeste, *ipso facto*, namjera koja se traži za krivično djelo genocida, to jest *dolus specialis* genocida. Iz ove definicije proizlazi da je, kad je u pitanju krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida, zapravo, kažnjiv sam čin udruživanja, ili, drugim riječima, proces (“*procede*”) udruživanja, a ne rezultat tog udruživanja.”⁵⁴⁸
343. Iako na ovom Međunarodnom sudu još niko nije bio optužen za udruživanje radi vršenja genocida, na MKSR-u se za to krivično djelo dosad teretilo nekoliko optuženih.⁵⁴⁹ Žalbeno vijeće MKSR-a je proučilo međunarodno običajno pravo kako bi utvrdilo da li je primjereno da se kod krivičnog djela genocida primijeni odgovornost po teoriji o udruženom zločinačkom poduhvatu i tom prilikom je razmotrilo status udruživanja.⁵⁵⁰ Žalbeno vijeće se u velikoj mjeri oslonilo na član

⁵⁴⁴ Odluka po žalbi u predmetu *Rwamukuba*, par. 27.

⁵⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 185.

⁵⁴⁶ *Id.*, par. 192.

⁵⁴⁷ Član 4(2) Statua MKSJ-a.

⁵⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 193 i 193; *Vidi i Tužilac protiv Juvenala Kajelijelija*, predmet br. ICTR-99-54, Presuda, 1. decembar 2003., par. 788; *Tužilac protiv Athanasa Serombe*, predmet br. ICTR-2001-6-I, Presuda, 13. decembar 2006., par. 345.

⁵⁴⁹ *Vidi, na primjer, Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua, Tužilac protiv Ignaca Bagilisheme, Tužilac protiv Jean-Boscoa Barayahgwize, Tužilac protiv Jeana Kambande, Tužilac protiv Clementa Kayisheme, Tužilac protiv Alfreda Museme, Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane, Hassana Ngeze, Eliezera Niyitegeke, Georgesa Ruggiua, Tužilac protiv Georga Andersona Nderubumwe, Tužilac protiv Obeda Ruzindane, Tužilac protiv Omara Serushaga.*

⁵⁵⁰ Odluka po žalbi u predmetu *Rwamukuba*, par. 14-29. *Napomena:* budući da Statut ICC-a /Međunarodnog krivičnog suda/ ne obuhvata udruživanje radi vršenja genocida, postoji mišljenje da, u tom smislu, Rimski statut nije u skladu s običajnim međunarodnim pravom. *Vidi Antonio Cassese, "Genocide,*

6 Povelje Međunarodnog vojnog tribunala, koji je predviđao da oni koji “su učestvovali u formulisanju ili provođenju zajedničkog plana ili su se udružili u svrhu činjenja zločina protiv mira, ratnih zločina ili zločina protiv čovječnosti snose odgovornost za sva djela koja u provođenju tog plana počini bilo koje lice”.⁵⁵¹ U Presudi Međunarodnog vojnog tribunala navodi se da Poveljom nije stvoren “novi i zasebni zločin” udruživanja radi činjenja zločina protiv čovječnosti.⁵⁵² Zapravo, u Povelji udruživanje nije sankcionisano kao zasebno krivično djelo, osim u slučaju “udruživanja radi činjenja djela napadačkog rata”.⁵⁵³

344. Na sličan način, Žalbeno vijeće MKSR-a je obrazložilo da “udruženi zločinački poduhvat ne stvara zasebno krivično djelo učešća na jedan od načina koji su identifikovani u toj doktrini”.⁵⁵⁴ Međutim, iz teksta člana 4(3) Statuta jasno je da je udruživanje radi vršenja genocida zasebno, eksplicitno navedeno krivično djelo.⁵⁵⁵ Tužilaštvo tvrdi da je udruživanje radi vršenja genocida zasebno, nedovršeno krivično djelo koje je kažnjivo čak i ako genocid u njegovoj osnovi nikad nije izvršen.⁵⁵⁶
345. Praksa kumulativnih osuđujućih presuda na MKSR-u je nedosljedno primjenjivana na genocid i udruživanje radi vršenja genocida. U predmetu *Musema*, Pretresno vijeće je konstatovalo da optuženi “ne može biti osuđen i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida”.⁵⁵⁷ Ovaj pristup se razlikuje od *common law* pristupa, međutim on je usvojen u predmetu *Musema* zbog toga što je ta definicija najpovoljnija za optuženog i što Sud nije smatrao da bi izricanje osuđujuće presude za oba ta prava krivična djela imalo neku svrhu.⁵⁵⁸ Na drugoj strani, Žalbeno vijeće MKSR-a u predmetu *Kambanda* potvrdilo je i osuđujuću

---

in The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary” /Genocid u Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda: komentar/, svezak prvi, str. 347 (Antonio Cassese et al., eds., 2002).

⁵⁵¹ *Id.*, par. 23, *vidi i* par. 15-24.

⁵⁵² *Id.*, par. 23.

⁵⁵³ *Id.*

⁵⁵⁴ Odluka po žalbi u predmetu *Rwamukuba*, par. 30.

⁵⁵⁵ Član 4(3) Statuta MKSJ-a.

⁵⁵⁶ *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 193-98, kao i fusnotu 37, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 52.

⁵⁵⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 198 (“U tekućem predmetu, Vijeće je usvojilo definiciju udruživanja koja je bila najpovoljnija po *Musemu*, prema kojoj optuženi ne može biti na osnovu istih djela osuđen i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida. Takva definicija je u skladu s namjerom Konvencije o genocidu. U stvari, “*Travaux Préparatoires*” pokazuju da je krivično djelo udruživanja uključeno da bi se kaznila djela koja, sama po sebi i za sebe, ne predstavljaju genocid. Ovo podrazumijeva i suprotnu situaciju, to jest da nema nikakve svrhe da se optuženi, koji je već proglašen krivim za genocid, na osnovu istih djela osudi i za udruživanje radi vršenja genocida.”)

⁵⁵⁸ *Id.*

presudu za genocid i osuđujuću presudu za udruživanje radi vršenja genocida i dozvolilo je da jedinstvena kazna koja je izrečena optuženom bude odraz oba krivična djela.⁵⁵⁹

346. Praksa ovog Međunarodnog suda u vezi s kumulativnim osuđujućim presudama više je u skladu sa zaključkom iz predmeta *Kambanda*. Kao što je Žalbeno vijeće nedavno potvrdilo u predmetu *Stakić*, test za kumulativne osuđujuće presude koji je usvojilo Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* predstavlja ustaljenu praksu MKSJ-a, kao i MKSR-a. Svrha tog testa koji se sastoji iz dva dijela je da se prema optuženom postupi pravično tako što će se osigurati da samo zasebna krivična djela mogu opravdati izricanje višestrukih osuđujućih presuda. Taj dvodijelni test zahtijeva sljedeće:

[v]išestruke krivične osude po različitim odredbama za isto ponašanje dopustive su samo ako svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži. Element je materijalno različit od nekog drugog elementa ako zahtijeva dokaz činjenice koji drugi element ne zahtijeva.

Ako ovaj test nije zadovoljen, vijeće mora odlučiti za koje će krivično djelo optuženog proglasiti krivim. Pri donošenju te odluke valja se rukovoditi principom da osudu treba izreći po užoj od dvije odredbe. Tako, ako neki skup činjenica sankcionišu dvije odredbe, od kojih jedna sadrži dodatni element koji je materijalno različit, osudu treba izreći samo po toj drugoj odredbi.⁵⁶⁰

347. U slučaju genocida i udruživanja radi vršenja genocida ovaj test je zadovoljen zato što svako od tih krivičnih djela sadrži element koji ono drugo ne sadrži. Uslov postojanja *actus reus* genocida ispunjen je ako je izvršeno bilo koje od djela nabrojanih u članu 4(2): ubijanje pripadnika neke grupe, nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima te grupe, smišljeno nametanje pripadnicima te

⁵⁵⁹ *Tužilac protiv Jeana Kambande*, predmet br. ICTR 97-23-S, Presuda i kazna, 4. septembar 1998. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kambanda*), dio IV; *Jean Kambanda protiv tužioca*, predmet br. ICTR 97-23-A, Presuda po žalbi, 19. oktobar 2000., (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kambanda*), par. 112. "Žalilac se izjasnio krivim po šest tačaka Optužnice na osnovu člana 2 (Genocid) i člana 3 (Zločini protiv čovječnosti) Statuta, za šta je kasnije osuđen. Ta djela su izvršena u Ruandi tokom jednog određenog perioda (1994.) i ona čine dio jedinstvenog skupa zločina povezanih sa rasprostranjenim i sistematskim napadom usmjerenim protiv civilnog stanovništva Ruande koje je pripadalo etničkoj grupi Tutsi, pri čemu je svrha tog napada bila da se to stanovništvo ubije. Žalbeno vijeće, stoga, zaključuje da je u ovom predmetu bilo primjereno da se optuženom izrekne jedinstvena kazna za višestruke osuđujuće presude."

⁵⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412-413. *Vidi i* Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 357, gdje se navodi da, u slučajevima kada je ovaj test jasan, "nije potrebno baviti se manje značajnim navodima strana u postupku u vezi s testovima u nacionalnim zakonodavstvima ili društvenim vrijednostima koje su u osnovi zabrane određenog krivičnog djela".

grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja, uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe ili prisilno premještanje djece te grupe u drugu grupu. Udruživanje radi vršenja genocida ne zahtijeva da ijedno od tih djela počine osobe koje se udružuju. Međutim, ono što udruživanje radi vršenja genocida zahtijeva jeste "zajednička namjera" da se izvrši genocid.⁵⁶¹ Suprotno tome, takva "zajednička namjera" nije uslov za dokazivanje krivičnog djela genocida. Kao što je konstatovalo Žalbeno vijeće MKSJ-a, "postojanje plana ili politike ne predstavlja sastavni dio krivičnog djela" genocida.⁵⁶²

348. Iako činjenice na kojima se zasniva genocid i udruživanje radi vršenja genocida često mogu da budu prilično slične, Žalbeno vijeće u predmetu *Stakić* ponovilo je da pitanje "da li isto ponašanje krši dvije različite odredbe, jeste pravno pitanje".⁵⁶³ Osuđujuće presude za genocid i udruživanje radi vršenja genocida mogu se u ovom predmetu istovremeno izreći na osnovu istih djela i propusta zato što (1) ta djela i propusti predstavljaju kršenja više zasebnih odredaba Statuta (članova 4(3)(a) i (b)); (2) odredbe Statuta sadrže materijalno različite elemente (djela nabrojana u članu 4(2)(a)-(e) nasuprot postojanju plana ili politike); i (3) ti zasebni elementi sami po sebi zahtjevaju dokaz koji drugo krivično djelo ne zahtijeva.⁵⁶⁴ Time je od "dvije svrhe", to jest svrhe osiguravanja da optuženi bude osuđen samo za zasebna krivična djela i svrhe osiguravanja da te osuđujuće presude u potpunosti odraze njegovu krivičnu odgovornost, ispunjena ona prva.⁵⁶⁵ Druga svrha bi se zasigurno na najbolji način ispunila ako bi osuđujuće presude predstavljale odraz krivice ne samo za učešće optuženog u planu, nego i za to što je bio arhitekt tog plana.⁵⁶⁶
349. Pretresno vijeće MKSR-a u predmetu *Tužilac protiv Juvenala Kajelijelija* konstatovalo je da je "sporazum u okviru udruživanja takav da ga tužilac ne mora dokazati na neki jasno određen način, ali se iz dokaza mora vidjeti da je sporazum zaista bio sklopljen. Nije dovoljno samo pokazati da su u vezi sa sporazumom

⁵⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 192.

⁵⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 225, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48.

⁵⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 356, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1032. *Upoređi* Prvostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 195-198.

⁵⁶⁴ *Vidi* test iz predmeta *Čelebići/Kordić* na koji se upućuje u Drugostepenoj presudi u predmetu *Stakić*, par. 356.

⁵⁶⁵ *Id.*

⁵⁶⁶ *Id.*

vođeni pregovori”.⁵⁶⁷ Pretresno vijeće MKSR-a u predmetu *Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane, Jean-Bosca Barayagwize i Hassana Ngeze* zauzelo je stav da se “zaključak o postojanju sporazuma može izvesti na osnovu zajedničkog i koordinisanog djelovanja grupe osoba. Dovoljno je da su te osobe prešutno svjesne kažnjive svrhe”.⁵⁶⁸ “Zaključak o udruživanju radi vršenja genocida može se izvesti na osnovu koordinisanih postupaka pojedinaca koji imaju zajedničku svrhu i koji djeluju unutar jedinstvenog okvira.”⁵⁶⁹

350. Međunarodni sud je u predmetu *Niyitegeka* u glavnim crtama prikazao nekoliko okolnosti gdje je zaključak o postojanju udruživanja radi vršenja genocida izveo na osnovu posrednih dokaza, među kojima su to što je optuženi prisustvovao i učestvovao na sastancima na kojima se razgovaralo o ubijanju; što je planirao napade; što je obećao da će napadačima podijeliti naoružanje koje su trebali da koriste u napadima i što je to obećanje ispunio; što je imao rukovodeću ulogu u vođenju sastanaka i držanju govora na sastancima.⁵⁷⁰ Pored toga, Žalbeno vijeće “je mišljenja da se u određenim slučajevima zaključak o postojanju udruživanja radi vršenja genocida između pojedinaca koji kontrolišu institucije može izvesti na osnovu interakcije između tih institucija”.⁵⁷¹
351. Žalbeno vijeće je naglasilo da sporazum da se izvrši genocid “ne mora da bude formalne prirode” i da je dovoljno da on bude prešutan,⁵⁷² ali da je od temeljnog značaja to da “postojanje udruživanja radi vršenja genocida mora da bude jedini razuman zaključak do kojeg se može doći na osnovu cjelokupnih dokaza”.⁵⁷³

⁵⁶⁷ *Tužilac protiv Juvenala Kajelijelija*, predmet br. ICTR-99-54, Presuda i kazna, 1. decembar 2003., par. 787.

⁵⁶⁸ *Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane, Jean-Bosca Barayagwize i Hassana Ngeze*, predmet br. ICTR-99-52-T, Presuda Pretresnog vijeća od 3. decembra 2003., par. 1045.

⁵⁶⁹ *Ibid.*, par. 1047.

⁵⁷⁰ *Tužilac protiv Eliezera Niyitegeke*, predmet br. ICTR-96-14-T, Presuda i kazna, 16. maj 2003., par. 427-428.

⁵⁷¹ *Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza i Hassan Ngeze protiv tužioca*, predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda po žalbi, 28. novembar 2007., par. 907.

⁵⁷² *Ibid.*, par. 898.

⁵⁷³ *Ibid.*, par. 896.

(C) ČLAN 5, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI**1. Zajednički elementi svih krivičnih djela za koja se tereti po članu 5**

352. Da bi se dokazao zločin protiv čovječnosti, pored postojanja oružanog sukoba⁵⁷⁴ potrebno je pokazati postojanje sljedećih pet elemenata:

- “(i) mora postojati napad;
- (ii) djela počinioca moraju biti dio tog napada;
- (iii) napad mora biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva;
- (iv) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski; i
- (v) počinitelj mora znati da njegova djela ulaze u okvir niza rasprostranjenih ili sistematskih zločina usmjerenih protiv civilnog stanovništva, te da se njegova djela uklapaju u taj obrazac.”⁵⁷⁵

353. Oružani sukob može biti unutrašnji ili međunarodni.⁵⁷⁶ Međutim, član 5 ne nameće uslov postojanja bilo kakve bitne veze između krivičnog djela za koje se optuženi tereti i oružanog sukoba.⁵⁷⁷ Dovoljno je da se djela u geografskom i vremenskom smislu podudaraju sa oružanim sukobom.⁵⁷⁸ Koncept “napada” je različit od koncepta “oružanog sukoba”.⁵⁷⁹ Kao zločin protiv čovječnosti, “napad” može da obuhvati “vršenje djela nasilja” i “nije ograničen na oružanu borbu”.⁵⁸⁰ “Napad” može da obuhvati zlostavljanje ljudi koji ne uzimaju aktivno učešće u neprijateljstvima, kao što su zatočnici. “Napad” mogu da “čine postupci kojima se nanose tjelesne ili duševne povrede, kao i pripremne radnje za takve postupke”.⁵⁸¹ Odmazda ne može da bude odbrana ili opravdanje za “napad”.

⁵⁷⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 130-131; *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih*, predmet br. IT-96-23 i 23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*), par. 411; *Tužilac protiv Kupreškića*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*), par. 546; *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 249.

⁵⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85 (reference izostavljene).

⁵⁷⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 142; *vidi i Tužilac protiv Kvočke*, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*), par. 127.

⁵⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249-251; *vidi i Tužilac protiv Galića*, predmet br. IT-98-29-T, Presuda, 5. decembar 2003. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Galić*), par. 139; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 413.

⁵⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 623; *Tužilac protiv Naletilića i Martinovića*, predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*), par. 233; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 86.

⁵⁷⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 623; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 86.

⁵⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 131; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 141; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 234; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 54; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 415-416.

⁵⁸¹ *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Presuda, 27. septembar 2006. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*) par. 706, *Tužilac protiv Ramuša Haradinaja i drugih*,

Pretno vijeće u predmetu *Kunarac* je konstatovalo da je, “[p]rilikom utvrđivanja da li je došlo do napada na neko konkretno civilno stanovništvo, irelevantno da je druga strana takođe počinila zvjerstva protiv civilnog stanovništva neprijatelja”.⁵⁸²

354. “Napad” ne mora da bude i “rasprostranjen” i “sistematski”, dovoljna je bilo koja od te dvije opcije.⁵⁸³ Izraz “rasprostranjen” označava djela koja su počinjena u “velikom opsegu” i “usmjerena protiv velikog broja žrtava”,⁵⁸⁴ bez obzira na geografski obim. Isto tako, budući da se “napad širokih razmjera koji je usmjeren protiv velikog broja žrtava zasniva uglavnom na nekom obliku planiranja ili organizacije”,⁵⁸⁵ i sama činjenica da je neki napad bio rasprostranjen može biti dokaz sistematske prirode tog napada.⁵⁸⁶ Izraz “sistematski” ukazuje na organiziranu prirodu djela nasilja i na malu vjerovatnost da je do tih djela došlo nasumce”.⁵⁸⁷ Dokaz o postojanju nekog sveopšteg plana ili politike da se viktimizira neko stanovništvo nije element koji se zahtijeva kod zločina protiv čovječnosti⁵⁸⁸ i, premda dokazi o postojanju takve politike mogu da potkrijepe zaključak da se radilo o sistematskom napadu, drugi faktori mogu da ukažu na rasprostranjeni ili sistematski napad, a među tim faktorima su posljedice koje je zbog napada trpjelo ciljano stanovništvo, broj žrtava, priroda počinjenih djela, eventualno učešće funkcionera ili predstavnika vlasti, ili neki raspoznatljivi obrazac zločina.⁵⁸⁹

---

predmet br. IT-04-84-T, Presuda, 3. april 2008. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Haradinaj*) par. 104.

⁵⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 87, 97.

⁵⁸³ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 178.

⁵⁸⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 428; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 206; *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 57.

⁵⁸⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 207.

⁵⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 653.

⁵⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 429; *vidi i* *Tužilac protiv Simića i drugih*, predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 29. oktobar 2003. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Simić*), par. 43; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 625; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 236; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 57; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 648.

⁵⁸⁸ *Tužilac protiv Blaškića*, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 100, 120; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 44; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 234; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 36; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 98.

⁵⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, para. 625; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 94-96.

355. Izraz "civilno stanovništvo" odgovara definiciji civila i civilnog stanovništva iz člana 50 Dopunskog protokola I.⁵⁹⁰ Uslov da napad mora biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva znači da stanovništvo "jednostavno mora po svom karakteru da bude većinom civilno".⁵⁹¹ Stanovništvo se može smatrati "civilnim" čak i ako se u njemu nalaze pojedinci koji aktivno učestvuju u neprijateljstvima, kao i osobe koje su izvan borbenog stroja.⁵⁹² Žalbena vijeće u predmetu *Martić* utvrdilo je da "status žrtava zločina protiv čovječnosti nije ograničen na 'civile'"⁵⁹³ i proširilo je kategoriju žrtava zločina protiv čovječnosti i na osobe koje su izvan borbenog stroja, pod uslovom da su ispunjeni svi uslovi iz uvodnog dijela člana 5 Statuta.⁵⁹⁴
356. Da bi utvrdilo da li je civilno stanovništvo bilo osnovni cilj napada, Pretresno vijeće u predmetima *Simić* i *Kunarac* uzelo je u obzir "sredstva i metode korištene tokom napada, status žrtava, njihov broj, diskriminatorni karakter napada, karakter krivičnih djela počinjenih tokom napada, otpor koji je tada pružen napadaču, te u kojoj se mjeri napadačka sila pridržavala ili pokušala pridržavati mjera predostrožnosti propisanih ratnim pravom".⁵⁹⁵ Pored toga, Vijeće se mora uvjeriti

⁵⁹⁰ Vidi *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Martić*), par. 297, 302.

⁵⁹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 643; vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 235; Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 56; Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 425; Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 638; vidi i *Tužilac protiv Bagilisheme*, predmet br. ICTR-95-1A-T, Presuda, 7. juni 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*).

⁵⁹² Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 549 ("Stoga, prisustvo onih koji su aktivno uključeni u sukob ne bi trebalo spriječiti da se stanovništvo karakterizira kao civilno, te da se oni koji su aktivno uključeni u pokret otpora mogu kvalificirati kao žrtve zločina protiv čovječnosti.") Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 113-115; Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 425.

⁵⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 309.

⁵⁹⁴ *Ibid.*, par. 313. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 623 (napad "nije ograničen na upotrebu oružane sile i obuhvata sve oblike zlostavljanja civilnog stanovništva"); Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 416 ("u kontekstu zločina protiv čovječnosti 'napad' nije ograničen na vođenje neprijateljstava. On može takođe obuhvatiti situacije zlostavljanja osoba koje ne sudjeluju aktivno u neprijateljstvima, kao što je, na primjer, držanje nekoga u zatočeništvu"); Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 86 ("napad u kontekstu zločina protiv čovječnosti nije ograničen na upotrebu oružane sile i obuhvata sve oblike zlostavljanja civilnog stanovništva"); *Tužilac protiv Muhimane i sedmorice drugih*, predmet br. ICTR-95-1B-T, Presuda, 6. juli 2000. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Muhimana*), par. 529 ("napad mora da bude usmjeren protiv nekog civilnog stanovništva. To što se među civilnim stanovništvom nalaze određeni pojedinci koji ne potpadaju pod definiciju civila ne mijenja civilni karakter tog stanovništva").

⁵⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 142; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 42; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 91.

da je “napad za cilj doista imao civilno stanovništvo, a ne ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca”.⁵⁹⁶

357. Kao što se implicira izrazom “u [...] vezi sa”, da bi se mogla izreći osuđujuća presuda za zločine protiv čovječnosti po članu 5, takođe je potrebno da postoji određeni *nexus* između djela optuženog i napada.⁵⁹⁷ “Djela optuženog moraju objektivno biti dio ‘napada’ na civilno stanovništvo, ali ne moraju biti počinjena u trenutku kad je taj napad u punom zamahu. Ta djela ne smiju biti izolovana, ona moraju biti dio napada.⁵⁹⁸ Zločin koji je počinjen nekoliko mjeseci nakon glavnog napada na civilno stanovništvo, ili na udaljenosti od nekoliko kilometara od istog, ipak se može smatrati dijelom tog napada, ako je dovoljno povezan sa njim.”⁵⁹⁹
358. Osuđujuća presuda po članu 5 zahtijeva da stanje svijesti optuženog obuhvata širi kontekst u kojem se odvija njegovo ponašanje. Ova komponenta iziskuje da “djela optuženog moraju biti dio obrasca rasprostranjenih ili sistematskih zločina” i da je optuženi morao znati “da se njegova djela uklapaju u taj obrazac”.⁶⁰⁰ Međutim, u praksi je čvrsto uvriježeno da “optuženi ne mora biti upoznat s pojedinostima napada, niti imati isti motiv, namjeru ili cilj kao drugi učesnici u napadu”.⁶⁰¹ Dovoljno je pokazati da je optuženi posjedovao “znanje o određenim događajima, ne nužno i o svakom pojedinom napadu” da bi Pretresno vijeće moglo da konstatuje da su “počiniocu bili poznati širi kontekst i karakter zločina”.⁶⁰²

2. Elementi konkretnih krivičnih djela

359. Kod svih konkretnih krivičnih djela o kojima se raspravlja dalje u tekstu, optuženom se pripisuje krivična odgovornost ako je djelovao hotimično, to jest namjerno, a ne slučajno. Ova *mens rea* obuhvata ne samo namjeru optuženog da

⁵⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 247, (gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 90); Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 42; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 235.

⁵⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 99.

⁵⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 132; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 100.

⁵⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 55 (reference izostavljene).

⁶⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 84(iv); Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, 15. juli 1999., par. 248.

⁶⁰¹ Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 45; vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 99; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*; par. 124; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 103; Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 37.

⁶⁰² *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T, Presuda, 12. decembar 2007., (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Dragomir Milošević*) par. 929.

izazove posljedicu, nego i njegovo postupanje s krajnjim nemarom u pogledu toga da li će doći do posljedice.⁶⁰³

a) Član 5(a): ubistvo

360. Elementi krivičnog djela ubistva kao kršenja člana 5(a) su sljedeći: (a) smrt jedne ili više osoba, (b) koja je u osnovi izazvana radnjom ili propustom optuženog, uz (c) namjeru optuženog da žrtvu liši života ili da joj nanese tešku povredu bez ikakvog obzira prema ljudskom životu.⁶⁰⁴

Ponašanje optuženog dovelo je do smrti jedne ili više osoba

361. Pretresno vijeće u predmetu *Čelebići* primijetilo je da element *actus reus* za ubistvo mogu da zadovolje ne samo radnje, nego i propusti, te da ponašanje optuženog mora da bude "bitan uzrok" smrti žrtve.⁶⁰⁵ Drugim riječima, okolnosti zasigurno ne moraju da budu takve da do krivičnog djela ne bi došlo da nije bilo učešća optuženog.⁶⁰⁶ U predmetima u kojima ima više optuženih ili počinitelaca na visokim položajima, u slučaju kada je svaki optuženi izvršio komplementaran i zaseban dio kažnjivog plana, *actus reus* ubistva može se pripisati svakom pojedinom optuženom.⁶⁰⁷ Smrt žrtve se može neosporivo dokazati neposrednim ili posrednim dokazima.⁶⁰⁸ Takvim svojim ponašanjem, optuženi je namjeravao da liši života ili da nanese tešku povredu bez ikakvog obzira prema ljudskom životu.

362. Uslov *mens rea* za ubistvo po članu 5 Statuta ispunjen je kada smrt žrtve nije slučajna ili nehотиčna posljedica djela ili propusta optuženog, ili tačnije, kada je optuženi namjeravao da liši života ili nanese tešku povredu bez ikakvog obzira

⁶⁰³ Komentar MKCK-a uz Dopunski protokol Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), 8. juni 1977., (Dopunski protokoli), par. 3474.

⁶⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424, 439. *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Limaj*, par. 241; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 381; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 584; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 205; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 132; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 485; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 236; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 423; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 153; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 560-61; *Tužilac protiv Jelisića*, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*), par. 35.

⁶⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424. *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 382.

⁶⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 199, gdje se upućuje na suđenje u predmetu *Feurstein i drugi*, Suđenja za ratne zločine održana u Hamburgu, u Njemačkoj, od 4. do 24. avgusta 1948., Presuda od 24. avgusta 1948.

⁶⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 190-229.

⁶⁰⁸ U praksi MKSJ-a uzimala se u obzir činjenica da nije bilo moguće dostaviti izvode iz matične knjige umrlih da bi se dokazala smrt nekih osoba, te da čak nije bilo moguće pronaći ni leševe da bi se njihova smrt dokazala na taj način. Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 326-327. *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 240.

prema ljudskom životu.⁶⁰⁹ Zaključak o postojanju te namjere može se izvesti na osnovu okolnosti, na primjer, ako je smrt bila predvidiva posljedica djela ili propusta optuženog ili ako se bezobzirnost optuženog vidi na osnovu toga što je preduzeo pretjeran rizik.⁶¹⁰

b) Član 5(b): istrebljenje

363. Za istrebljenje po članu 5(b) “može se reći da predstavlja ubistvo masovnih razmjera”.⁶¹¹ Elementi istrebljenja su sljedeći: (a) da su optuženi ili njegovi podređeni učestvovali u ubijanju ljudi koje je bilo masovnih razmjera;⁶¹² i (b) da “su radnja ili propust počinjeni s namjerom da se žrtva liši života ili da joj se nanese teška tjelesna povreda, pri čemu je počinitelj morao razumno predvidjeti da će to vjerovatno prouzrokovati smrt”.⁶¹³
364. Krivično djelo istrebljenja, za razliku od krivičnog djela ubistva, nužno zahtijeva masovno uništenje.⁶¹⁴ Izraz “masovno” ili “velikih razmjera” ne nameće nikakav minimalni broj žrtava, ali se može utvrditi za svaki predmet na pojedinačnoj osnovi jednim zdravorazumskim pristupom.⁶¹⁵ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* konstatovano je da se “istrebljenje” može primijeniti i na počinjenje zločina koji nije “rasprostranjen”, ali koji se “usprkos tome svodi na uništenje jedne cijele populacije”, što je dovelo do daljnjeg zaključka da “istrebljenje uopšteno govoreći uključuje velik broj žrtava, ali da taj zločin može postojati i u slučajevima kada je broj žrtava ograničen”.⁶¹⁶ Nešto skorije, u Drugostepenoj presudi u predmetu *Stakić* konstatovano je da običajno pravo ne zahtijeva namjeru da se života liši

⁶⁰⁹ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 236; Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 433, 439; vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 589.

⁶¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 324; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 217; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 437; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 589.

⁶¹¹ *Tužilac protiv Elizaphana i Gerarda Ntakirutimane*, predmet br. ICTR-96-10-A i ICTR-96-17-A, Presuda, 13. decembar 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*), par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 142. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 591 (istrebljenje se od ubistva razlikuje po tome što se kod njega nameće uslov masovnog uništenja).

⁶¹² Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, predmet br. IT-99-36-T, par. 388; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 145; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 592.

⁶¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260, gdje se navodi Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 522; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 388; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 595. Pretresno vijeće u predmetu *Kayishema* konstatovalo je da može biti dovoljan i “grubi nehat”, Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 143, 146.

⁶¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 591.

⁶¹⁵ Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* istaklo je kao uslov znatno veliki broj žrtava, ili barem postojanje veze između nekog konkretnog ubistva i namjeravanog masovnog uništenja, par. 501; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 145.

⁶¹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 501; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 261; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 516.

“tačno određeni broj žrtava”. Ovaj zaključak je u skladu sa ranijom odlukom Žalbenog vijeća u predmetu *Ntakirutimana*, kao i sa činjenicom da čin lišavanja života “velikih razmjera” ne sugerije da mora da postoji neki najmanji broj žrtava.⁶¹⁷ Drugim riječima, u Drugostepenoj presudi u predmetu *Stakić* jasno se navodi da za krivično djelo istrebljenja nije potrebna “namjera da se života liše hiljade ljudi kako bi se ispunio uslov u vezi s ozbiljnošću i težinom tog krivičnog djela”.⁶¹⁸

365. Istrebljenje zahtijeva da žrtve budu “određene imenovane ili opisane osobe”, što jednostavno označava bilo koju grupu osoba koje je počinitelj na određeni način kategorisao.⁶¹⁹ Osim uslova da žrtve budu civilni stanovnici, “opisane” osobe ne moraju da imaju zajedničkih karakteristika i mogu da čine grupe koje kao takve postoje samo u glavi počinioca.⁶²⁰ Ova definicija je znatno šira od kategorije nacionalnih, etničkih, rasnih i vjerskih grupa koje su zaštićene Konvencijom o genocidu. Štaviše, kod istrebljenja, za razliku od genocida, “nije potrebno da je počinitelj krivičnog djela imao namjeru da uništi grupu ili dio grupe kojoj žrtve pripadaju”.⁶²¹

c) Član 5(d): deportacija

366. Deportacija po članu 5(d) u praksi ovog Međunarodnog suda definisana je kao:⁶²²
- (a) protivpravno raseljavanje stanovništva, (b) sa područja na kojem to stanovništvo zakonito boravi na neko područje izvan državnih granica, (c) uz namjeru optuženog da to stanovništvo deportuje.⁶²³

⁶¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260; vidi i *Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimane i Gerarda Ntakirutimane*, predmeti br. ICTR-96-10-A i ICTR-96-17-A, Presuda po žalbama, 13. decembar 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*).

⁶¹⁸ *Id.*, par. 261.

⁶¹⁹ Vidi, na primjer, Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 313.

⁶²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 521 (“Nije element ... to da se utvrdi tačan identitet ‘određenih imenovanih ili opisanih osoba’”).

⁶²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 390; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 222, 227; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 639.

⁶²² *Tužilac protiv Miloševića*, predmet br. IT-02-54-T, Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004. (dalje u tekstu: Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Milošević*), par. 45; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 122-124; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 670; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 476; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 521, 531-532.

⁶²³ U predmetu *Stakić*, Pretresno vijeće je uočilo podjelu u praksi ovog Međunarodnog suda u vezi s pitanjem da li *mens rea* za deportaciju i prisilno premještanje zahtijeva i namjeru da se stanovništvo “trajno ukloni”. Žalbeno vijeće je smatralo da ne zahtijeva, par. 304, 307, 317. Među sudskim odlukama u kojima se traži dokazivanje namjere za trajno deportovanje su Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Milošević*, par. 78; *Tužilac protiv Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003., (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*), par. 209-225; Prvostepena

367. Da bi raseljavanje stanovništva bilo protivpravno, mora se pokazati da mogućnost izbora nije postojala, što je deportaciju činilo nedobrovoljnom.⁶²⁴ "Sila" nije ograničena na neposredno fizičko nasilje. Međunarodni sud je konstatovao da je neophodno ispitati kontekst i uzeti u obzir situaciju ili atmosferu koja je prevladavala, uključujući i druge faktore, kao što su: protivpravna zatočenja, paljenje objekata u vlasništvu civila, prijetnje ili djela zastrašivanja, korištenje sile, drugih oblika prisile, kao što su strah od nasilja, te ranjivost zatočenika.⁶²⁵ Dobrovoljni pristanak se ne može dokazati ako je iznuden silom ili prijetnjom upotrebom sile.⁶²⁶ Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* zauzelo je stav da, "uprkos pokušajima VRS-a da to prikaže kao dobrovoljni odlazak, bosanski Muslimani iz Srebrenice nisu uistinu izabrali da odu, nego su reflektivno reagovali pred izvjesnošću da njihov opstanak ovisi o njihovom bježetvu".⁶²⁷
368. *Actus reus* za deportaciju obuhvata i mjesto na koje se stanovništvo raseljava. Shodno članu 5(d) mora se dokazati da se to odredište raseljavanja nalazilo s druge strane državne granice.⁶²⁸ Ovaj naglasak na tome da je uslov za deportaciju taj da njeno odredište bude s druge strane državne granice zasnovan je na običajnom pravu.⁶²⁹ Državna granica može da bude neka međunarodno priznata granica ili neka *de facto* granica.⁶³⁰
369. Okupaciona sila može da izvrši zakonito premještanje stanovništva "ako to zahtijevaju sigurnost stanovništva ili imperativni vojni razlozi".⁶³¹ Stanovništvo može da bude evakuisano s nekog područja "koje je opasno zbog vojnih dejstava"

---

presuda u predmetu *Krstić*, par. 519-532. Među sudskim odlukama u kojima se traži dokazivanje namjere da se stanovništvo trajno ukloni su Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 545; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 134; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 520; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 687.

⁶²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 229; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 543; Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Milošević*, par. 60, 73; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 125.

⁶²⁵ Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Milošević*, par. 75-76; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 126, 229; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 519.

⁶²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 475, fusnota 1435.

⁶²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 530.

⁶²⁸ Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Milošević*, par. 61; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 671.

⁶²⁹ *Vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 289-299, (gdje je potpora pronađena u običajnom pravu, uključujući praksu vezanu za Drugi svjetski rat, Ženevske konvencije i Dopunske protokole, Nacrt kodeksa ILC-a /Komisije za međunarodno pravo/, studije MKSJ-a i praksu samog Međunarodnog suda). Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 542.

⁶³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 300; *Tužilac protiv Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-A, Izdvojeno mišljenje sudije Schomburga, 17. septembar 2003., par. 15-16; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 679.

⁶³¹ Član 49(2) Ženevske konvencije IV.

ili na kojem može doći do “intenzivnog bombardovanja”,⁶³² a gdje bi prisustvo zaštićenih osoba ometalo vojne operacije, ali “mora da postoji stvarna nužda da se to učini; preduzete mjere ne smiju da predstavljaju samo proizvoljno kažnjavanje ili da im svrha bude samo to da na neki način služe interesima okupacione sile”.⁶³³ Pored toga, evakuisano stanovništvo se mora vratiti u svoje domove čim prestanu neprijateljstva na tom području.⁶³⁴ Čak i u tim okolnostima, premještanje bi se trebalo vršiti samo unutar državnih granica, osim ako to nije moguće izvesti, a ljudi se moraju premjestiti na human način, u “zadovoljavajućim uslovima što se tiče higijene, zdravlja i ishrane”.⁶³⁵

d) Član 5(h): progon

370. Progon po članu 5(h) zahtijeva sljedeće: (a) da je optuženi nad žrtvom ili stanovništvom-žrtvom počinio radnje ili propuste kojima je prekršio neko osnovno ili temeljno ljudsko pravo, (b) da je ponašanje optuženog počinjeno na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, i (c) da je ponašanje optuženog počinjeno s traženim diskriminirajućim stanjem svijesti.⁶³⁶
371. Radnje ili propusti⁶³⁷ koji čine ponašanje kojim se vrši progon mogu da se pojave u raznim oblicima.⁶³⁸ Pretresno vijeće u predmetu *Kupreškić* opisalo je progon kao “grubo i flagrantno uskraćivanje na diskriminatornoj osnovi nekog temeljnog prava koje je utvrđeno međunarodnim običajnim ili konvencionim pravom”.⁶³⁹ Iako djela progona nisu ograničena na ona djela koja su nabrojana u Statutu,⁶⁴⁰ svako djelo progona mora da dosegne isti nivo težine kao i ostala djela koja su

⁶³² Komentar MKSJ-a (ŽK IV) na str. 280.

⁶³³ Komentar MKSJ-a (ŽK IV) na str. 283.

⁶³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 284; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 475 fusnota 1436 (gdje se upućuje na član 49 Ženevske konvencije IV).

⁶³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 287; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 529 fusnota 1289 (gdje se upućuje na član 17 Dopunskog protokola II).

⁶³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 327-28; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 131; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 185; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 621; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 697.

⁶³⁷ Radnja ili propust moraju biti počinjeni hotimično, to jest s namjerom da se izazovu posljedice do kojih je došlo, Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 131; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 212.

⁶³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 431.

⁶³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 621. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* se ovaj pasus u Prvostepenoj presudi u predmetu *Kupreškić* pominje kao definicija, a čini se da se kao takva i prihvata, *vidi* para. 534. *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 697.

⁶⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 671; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 535.

svrstana u zločine protiv čovječnosti.⁶⁴¹ Djelo progona, kažnjivo po članu 5(h), može da obuhvati uskraćivanje širokog niza prava, uključujući napade na politička, socijalna i/ili ekonomska prava.⁶⁴² Djela koja čine progon obuhvataju nefizička djela ekonomske ili sudske prirode,⁶⁴³ kao i fizička djela (kao što su istrebljenje, lišavanja života, premlaćivanje, mučenje, porobljavanje, zatvaranje i deportacija).⁶⁴⁴ Uništavanje imovine se takođe može smatrati djelom progona.⁶⁴⁵ Na primjer, Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* konstatovalo je da “spaljivanje domova u Srebrenici i Potočarima” predstavlja djela progona.⁶⁴⁶ Iako “progon obično obuhvata niz radnji, dovoljna može biti i samo jedna”.⁶⁴⁷

372. Diskriminatornu namjeru koja je nužna za krivično djelo progona mora biti moguće okarakterisati kao političku, rasnu ili vjersku.⁶⁴⁸ Štaviše, uslov postojanja diskriminatorne namjere ima svrhu objektivnog elementa, jer se njime zahtijeva postojanje “*de facto*” diskriminacije.⁶⁴⁹ Pored diskriminatorne namjere protiv neke definisane grupe, i diskriminatorna namjera protiv neke negativno definisane grupe, kao što su “nehrvati” (predmet *Blaškić*) i “nesrbi” (predmet *Tadić*), takođe ispunjava uslov iz člana 5 koji se odnosi na “osnove”.⁶⁵⁰

⁶⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 138; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 621.

⁶⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 615, 614.

⁶⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 704-710 (gdje se diskutuje o djelima za koja je na Međunarodnom vojnom tribunalu u Nürnbergu konstatovano da čine progon); *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 610-613. Na primjer, Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik* zauzelo je stav da uskraćivanje slobode kretanja; uskraćivanje zaposlenja putem uklanjanja s rukovodećih položaja u lokalnim državnim institucijama i policiji i opštim otpuštanjem s posla; ometanje privatnosti putem samovoljnih pretresanja stanova; uskraćivanje prava na sudski postupak; i uskraćivanje ravnopravnog pristupa javnim službama, predstavljaju postupke koji čine djela u osnovi progona, Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 736, 741 (reference izostavljene).

⁶⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 143, Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 221-22; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 594 (gdje se diskutuje o djelima za koja je na Međunarodnom vojnom tribunalu u Nürnbergu, a kasnije i na suđenjima po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta konstatovano da čine progon). *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 601.

⁶⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 205. *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 227; Izvještaj Komisije za međunarodno pravo iz 1991. godine, str. 268.

⁶⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 537.

⁶⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 433.

⁶⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 194. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 110; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 164 (gdje se potvrđuju Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 184 i *Tužilac protiv Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-A, 25. februar 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*), par. 113).

⁶⁴⁹ *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 636; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 432; *upoređi* Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 195, “osobe za koje se sumnjalo da su pripadnici tih [vjerskih, političkih ili etničkih] grupa takođe spadaju u moguće žrtve diskriminacije”, i “diskriminatorni element je zadovoljen čak i ako se pokaže da je ta sumnja bila netačna”.

⁶⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 195; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 717, “uloga koju je optuženi imao u [...] premlaćivanju i ubistvima koji su gore opisani jasno predstavlja kršenje temeljnih prava žrtava; ta su djela počinjena protiv *nesrba* na osnovu vjerske i političke diskriminacije” (kurziv dodat).

373. Tražena diskriminatorna namjera, pored toga što mora da bude u okviru osnova navedenih u Statutu, takođe mora da dosegne nivo koji je nešto viši od namjere koja se traži kod drugih zločina protiv čovječnosti.⁶⁵¹ Da bi ispunio uslov *mens rea* za progon, optuženi “mora svjesno namjeravati da vrši diskriminaciju”.⁶⁵² Nije “dovoljno da optuženi bude svjestan da stvarno djeluje na način koji diskriminira”.⁶⁵³ Diskriminatorna namjera “ne mora imati glavnu ulogu u činu, ali ona svakako mora biti značajna”.⁶⁵⁴ “Za progon se ne zahtijeva da postoji politika diskriminacije niti da je optuženi, ako je pokazano da je takva politika postojala, učestvovao u formulisanju te diskriminacione politike ili prakse u okviru organa vlasti.”⁶⁵⁵
374. Za progon po članu 5(h) optuženi se tereti u tački 6 Izmijenjene optužnice i on obuhvata ubistvo i prisilno premještanje, koji su pokriveni i drugim tačkama Optužnice. Optužba za progon takođe obuhvata okrutno ili nečovječno postupanje,⁶⁵⁶ terorisanje,⁶⁵⁷ i uništavanje lične imovine i stvari.⁶⁵⁸ Ovi oblici progona razmatraju se dalje u tekstu.
375. Činjenje djela okrutnog i nečovječnog postupanja⁶⁵⁹ znači da je optuženi, ili neka njemu potčinjena osoba, učestvovao u nekoj radnji ili propustu koji je doveo do teških duševnih ili tjelesnih patnji ili povreda, ili koji predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo.⁶⁶⁰ Nečovječno (pa tako i okrutno) postupanje obuhvata sva

⁶⁵¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 632-636.

⁶⁵² Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 996; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 435.

⁶⁵³ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 435.

⁶⁵⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 435.

⁶⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 184, (“Na osnovu takvog konteksta može se izvesti zaključak da je postojala diskriminatorna namjera ako, razmatrajući činjenice predmeta, okolnosti u kojima su počinjena krivična djela potvrđuju postojanje takve namjere.”); *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 435.

⁶⁵⁶ Optužnica, par. 34 b.

⁶⁵⁷ Optužnica, par. 34 c.

⁶⁵⁸ Optužnica, par. 34 d.

⁶⁵⁹ Nehumana djela obuhvataju: “sakaćenje i druge vrste teških tjelesnih povreda”, “premlaćivanja i druge nasilne radnje” (Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 729-730) i “teške povrede tjelesnog ili duševnog integriteta” (Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 239). Okrutno postupanje obuhvata djela teškog premlaćivanja, prisiljavanje žrtve da pije mokraću, nanošenje opekotina i djela seksualnog nasilja (Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 1018, 1058-59, 1066), korištenje živih štitova (Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 742-743), premlaćivanje i kopanje rovova (Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 777-778, 836), seksualno sakaćenje, prisiljavanje žrtve da jede travu, trajno izolovanje i nametnuto odsustvo komunikacija (zatvaranje u samicu na godinu dana) (Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 183, 236).

⁶⁶⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 544.

djela “koja krše osnovni princip humanog postupanja, naročito poštovanje ljudskog dostojanstva”.⁶⁶¹

376. Terorisanje⁶⁶² obuhvata kreiranje, putem činjenja protivpravnih djela, fizičkih i psiholoških uslova smišljenih da stvore atmosferu terora ili panike među civilnim stanovništvom. Ti uslovi mogu da obuhvate selektivna djela premlaćivanja, mučenja, silovanja i ubistva, kao i verbalno maltretiranje, prijetnje i zastrašivanje; granatiranje i otvaranje vatre iz pješadijskog naoružanja po nekom naseljenom centru i njegovoj okolini; odvajanje članova porodice; uskraćivanje osnovnih potrepština stanovništvu, kao što su hrana, voda i ljekarska pomoć; paljenje domova i druge imovine oko naseljenog centra.⁶⁶³
377. Da bi se dokazalo uništavanje lične imovine, potrebno je da imovina bude oštećena ili uništena, te da to nanošenje štete ili uništavanje bude počinjeno protivpravno ili bez vojne nužde.⁶⁶⁴

e) Član 5(i): druga nehumana djela (prisilno premještanje)

378. Prisilno premještanje kao “drugo nehumano djelo”⁶⁶⁵ kažnjivo po članu 5(i), koje sadrži iste materijalne elemente kao krivično djelo deportacije po članu 5(d), obuhvata sljedeće elemente: (a) optuženog sa traženim stanjem svijesti, (b) jednu ili više osoba koje su s nekog područja na kojem su zakonito boravile prisilno premještene bez osnova dopuštenih po međunarodnom pravu, (c) upotrebom sile ili drugih postupaka prisile. Razlika između deportacije i prisilnog premještanja je uslov da prisilno premještanje mora da bude izvršeno unutar državnih granica.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ *Id.*

⁶⁶² Tužilaštvo napominje da se terorisanje, koje je ono navelo kao oblik progona, razlikuje od krivičnog djela terorisanja za koje se tereti optuženi u predmetu *Galić* (vidi *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-PT, Pretpretresni podnesak tužilaštva, 23. oktobar 2001., par. 139-151.).

⁶⁶³ *Vidi*, na primjer, Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 537 (gdje je konstatovano da humanitarna kriza u Potočarima, spaljivanje domova u Srebrenici i Potočarima, terorisanje civila bosanskih Muslimana, ubistvo hiljada bosansko-muslimanskih civila u Potočarima ili u pažljivo isplaniranim egzekucijama masovnih razmjera, te prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba sa teritorije pod kontrolom bosanskih Srba predstavljaju djela progona).

⁶⁶⁴ Uništavanje je opravdano jedino “ako takvo uništavanje postane apsolutno potrebno radi vojnih operacija”. (Ženevska konvencija IV, član 53).

⁶⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 566; *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 523-532.

⁶⁶⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 540, Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Milošević*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 123, 124. Razlika između uslova prelaska državne granice kod krivičnog djela deportacije i internog raseljavanja izložena je u odjeljku pod naslovom “Član 5(d): deportacija”, *supra*.

(D) ČLAN 3, KRŠENJA ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA

379. Optuženi se u tački 5 Optužnice tereti za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta. Član 3 Statuta je residualna odredba koja, pored toga što daje nadležnost za nabrojana krivična djela, predstavlja sredstvo pomoću kojeg se krivično gone počinioci svih teških kršenja zakona i običaja ratovanja koja nisu obuhvaćena drugdje u Statutu.⁶⁶⁷ Kršenja odredbi sadržanih u članu 3(1)(a), zajedničkom za sve četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine (dalje u tekstu: zajednički član 3), kvalifikuju se kao teška kršenja zakona i običaja ratovanja u smislu člana 3 Statuta.⁶⁶⁸
380. Ubistvo kao kršenje zajedničkog člana 3⁶⁶⁹ sastoji se od istih elemenata koji se traže i kod ubistva kao zločina protiv čovječnosti.⁶⁷⁰ Pored tih traženih elemenata, mora da postoji i *nexus* između ubistva i oružanog sukoba, kao i dokaz da su žrtva ili žrtve bili osobe koje nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁶⁷¹

1. Između ubistva i oružanog sukoba postojao je *nexus*

381. "Oružani sukob postoji svuda gdje se pribjeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili

⁶⁶⁷ *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (dalje u tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*), par. 87, 89, 91, 94. *Vidi i Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 125, 136; *Tužilac protiv Namera Orića*, predmet br. IT-03-68-T, Presuda, 30. juni 2006., par. 252 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Orić*).

⁶⁶⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 584; *Tužilac protiv Kvočke i drugih*, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*) par. 132; *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. 98-IT-33-T, Presuda, 2. avgust 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*), par. 485; *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 217; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 102, 127, 129, 134.

⁶⁶⁹ *Vidi Tužilac protiv Limaja i drugih*, predmet br. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*), par. 241; *Tužilac protiv Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*), par. 241; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 132; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 653 (gdje je optuženi proglašen krivim za ubistvo po članu 3 Statuta); *Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 420, 423.

⁶⁷⁰ *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 346 ("Obilježja koja definišu ubistvo prema članu 3 Statuta identična su onima koja se traže za 'hotimično lišavanje života' kao tešku povredu Ženevskih konvencija iz 1949. prema članu 2 Statuta i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5 Statuta"). *Vidi i id.*, par. 347-348.

⁶⁷¹ *Tužilac protiv Strugara*, predmet br. IT-01-42-T, Odluka po predlogu odbrane na osnovu pravila 98bis da se donese oslobađajuća presuda, 21. juni 2004. (dalje u tekstu: Odluka u vezi s pravilom 98bis u predmetu *Strugar*), par. 32; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 581; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 37, Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 423.

pak između takvih grupa unutar jedne države.”⁶⁷² Određeni stepen organizacije je neophodan da bi se dokazalo postojanje oružanog sukoba.⁶⁷³ Ovaj zaključak ovisi o ispitivanju konkretnih okolnosti svakog pojedinog predmeta.⁶⁷⁴ Traženi *nexus* između takvog oružanog sukoba i ubistva nije posebno čvrst,⁶⁷⁵ i to ni u vremenskom ni u geografskom pogledu. Vremenski djelokrug međunarodnog humanitarnog prava doseže dalje od prestanka neprijateljstava do zaključenja opšteg mira ili postizanja mirovnog sporazuma.⁶⁷⁶ Pored toga, zajednički član 3 mjerodavan je i izvan uskog geografskog konteksta poprišta na kojem se odvijaju borbena dejstva i dovoljno je da ubistvo bude “tijesno povezano” sa neprijateljstvima koja su se dešavala na drugim dijelovima teritorija koje su bile pod kontrolom strana u sukobu.⁶⁷⁷ Među ostalim faktorima koji se uzimaju u obzir da bi se utvrdilo da li je postojao *nexus* su pitanje da li su žrtva i počinitelj imali status borca, zatim da li je žrtva pripadala suprotstavljenoj strani, da li je djelo bilo cilj vojnog pohoda i da li je počinjeni zločin spadao u okvir službenih dužnosti počinioca.⁶⁷⁸

382. U praksi ovog Međunarodnog suda ustaljeno je da sljedeća četiri uslova (dalje u tekstu: četiri uslova iz predmeta *Tadić*) moraju biti ispunjena da bi neko krivično djelo potpalo pod djelokrug člana 3 Statuta:⁶⁷⁹

- i. kršenje mora da predstavlja povredu nekog pravila međunarodnog humanitarnog prava;

⁶⁷² Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 568; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 481; *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*), par. 24; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 63-64; *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 43-44; *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*), par. 59; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 561-571; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 182-192; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; *Tužilac protiv Ramuša Haradinaja, Idriza Balaja, Lahija Brahimaja*, predmet br. IT-04-84-T, Presuda, 3. april 2008., par. 60 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Haradinaj*).

⁶⁷³ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 89, *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 254.

⁶⁷⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 254.

⁶⁷⁵ “Ne traži se uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri uticalo na sposobnost počinioca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen. Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58, *vidi Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007., par. 43.

⁶⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 57; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70.

⁶⁷⁷ *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 342; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 57-59; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 68-70.

⁶⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 59.

⁶⁷⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94; *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 257.

- ii. to pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada međunarodnom ugovornom pravu, moraju biti ispunjeni traženi uslovi;
- iii. kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrijednosti, i ta povreda mora uključiti teške posljedice po žrtvu; i
- iv. povreda pravila mora povlačiti, po običajnom ili ugovornom pravu, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.

2. **Žrtva ili žrtve su bile osobe koje nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima**

383. Kategorija osoba koje ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima⁶⁸⁰ obuhvata civile, kao i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje ili koji su van borbenog stroja zbog bolesti, rana, zatočenja ili iz drugih razloga.⁶⁸¹ Iz načina na koji je ova definicija formulisana jasno je da osobe koje su uhapšene ili zatočene ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima. Štaviše, počinitelj zločina je morao znati ili je trebao da bude svjestan činjenice da žrtva ne učestvuje aktivno u neprijateljstvima.⁶⁸² Ono što se mora uzeti u obzir prilikom utvrđivanja da li je žrtva imala status zaštićene osobe na osnovu zajedničkog člana 3 jeste konkretna situacija u kojoj se žrtva nalazila u trenutku kad je zločin počinjen.⁶⁸³

(E) **VID INDIVIDUALNE KRIVIČNE ODGOVORNOSTI: ČLAN 7(1), NEPOSREDNA KRIVIČNA ODGOVORNOST**

384. U svakoj tački Izmijenjene optužnice, optuženi Zdravko **TOLIMIR** se tereti neposrednom krivičnom odgovornošću po članu 7(1) Statuta.
385. Optuženi se tereti za sve oblike učešća navedene u članu 7(1), to jest da je počinio, planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje zločina za koje je okrivljen. Pored toga, optuženi se tereti da je te zločine počinio putem učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu zajedno s poznatim i nepoznatim saizvršiocima.⁶⁸⁴
386. Tužilaštvo tvrdi da diskreciona ovlaštenja Pretresnog vijeća nisu ograničena time što je vid odgovornosti klasifikovan po članu 7(1), te da je primjereno da

⁶⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 420; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 615, *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 47.

⁶⁸¹ Zajednički član 3(1) Ženevskih konvencija iz 1949. godine.

⁶⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 36; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 615; *vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 47.

⁶⁸³ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 615-616; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 33-34. *Vidi i* Komentar MKSJ-a uz Ženevsku konvenciju III, str. 39: "čovjek koji se individualno predaje ima pravo na to da se prema njemu isto onako humano postupi kako bi se postupalo da je kapitulirala čitava vojska kojoj pripada. Ono što je bitno je to da dotični čovjek više neće učestvovati u borbi." *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 47.

⁶⁸⁴ *Vidi* Optužnicu.

pretresno vijeće iznese zaključke u vezi s tim koji je vid odgovornosti odgovarajući u situacijama u kojima se optuženi tereti višestrukim vidovima odgovornosti.⁶⁸⁵

387. Svrha člana 7 je da se individualna krivična odgovornost pripiše na raznim nivoima, kako osobama na nadređenom položaju, tako i onima na podređenom položaju.⁶⁸⁶ Ovo odražava temeljno načelo člana 7, prema kojem je svaka osoba odgovorna za svoja djela i propuste.⁶⁸⁷ Stoga se pojedinac može smatrati krivično odgovornim zbog toga što je neposredno počinio zločin, bilo kao pojedinac bilo kao saizvršilac,⁶⁸⁸ ili zbog toga što je propustio da djeluje u vezi sa zločinima koje su počinili njegovi podređeni, usprkos tome što je bio dužan da to učini.⁶⁸⁹
388. Pored toga, član 7(1) "prije svega pokriva fizičko počinjenje krivičnog djela od strane samog prekršioca, ili kažnjivi propust da se učini djelo obavezno po pravilima krivičnog prava".⁶⁹⁰ Tužilaštvo tvrdi da hotimični propust državnog službenika da od neopravdanih povreda zaštiti osobe koje su zvanično pritvorene predstavlja oblik odgovornosti zbog propusta po članu 7(1) Statuta.
389. Svi oblici kažnjivog učešća po članu 7(1) moraju biti izvršeni sa: neposrednom namjerom ili posrednom namjerom (*dolus eventualis*), što znači da je optuženi svjestan znatne vjerovantoće da će njegova djela dovesti do relevantne posljedice i da hotimično prihvata taj rizik.⁶⁹¹

⁶⁸⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 602; *Tužilac protiv Ante Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*), par. 189; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 388.

⁶⁸⁶ Izvještaj generalnog sekretara u skladu sa paragrafom 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti 808 (1993), S/25704, 3. maj 1993. (Izvještaj UN-a), par. 53-58; *vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 364.

⁶⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 186; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 364.

⁶⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220, 227-228; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 216; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 364. Stoga se članovi 2-5 trebaju tumačiti kao da glase "svaki pojedinac ili oni koji zajedno počinje zločin".

⁶⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 215-268; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 364; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 69-81.

⁶⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 188.

⁶⁹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 386 (kurziv dodat), gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 278, ("nužno je dokazati da je osoba koja je planirala, naredila ili podsticala na krivično djelo imala zločinačku namjeru, tj. da je imala namjeru da direktno ili indirektno počinu dotično krivično djelo"). *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 251, ("Zahtijevana *mens rea*, kao i kod drugih oblika zločinačkog učešća prema članu 7(1), jeste u tome da je optuženi djelovao sa sviješću o značajnoj vjerovatnoći da će usljed njegovog ponašanja doći do krivičnog djela ili propusta."), gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 688; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327.

a) “počinio”

390. “Počinjenje” obuhvata fizičko izvršenje krivičnog djela ili uzrokovanje kažnjivog propusta, čime se krše odredbe krivičnog prava”, bilo individualno ili zajedno sa saizvršiocima.⁶⁹² Nekoliko počinilaca može “počiniti” isti zločin ako svaki pojedinac ispunjava tražene elemente pravog krivičnog djela.⁶⁹³
391. Optuženi takođe može da snosi individualnu krivičnu odgovornost ako počini neko krivično djelo kao saizvršilac u zajedničkoj zločinačkoj operaciji, kao što se razmatra niže u tekstu.

b) “planirao”

392. “Planiranje” znači da “jedna ili više osoba smišljaju izvršenje krivičnog djela, u pripremnoj fazi, kao i u fazi sprovođenja”.⁶⁹⁴ To može da obuhvati i organizovanje.⁶⁹⁵
393. Optuženi će se smatrati odgovornim za “planiranje” čak i onda kada počinjeni zločini nisu sastavni dijelovi originalnog plana, ukoliko je postojala znatna vjerovatnoća da će počinjeni zločin biti posljedica provođenja tog plana. Optuženi može da snosi krivičnu odgovornost za “planiranje” zločina čak i ako osobe koje provode taj plan ne posjeduju *mens rea* koja se, prema odredbama Statuta, traži za osuđujuću presudu.⁶⁹⁶ Pored toga, individualnu odgovornost za “planiranje” mogu da snose pojedinci na mnogim komandnim nivoima.⁶⁹⁷ Postojanje plana može se dokazati posrednim dokazima.⁶⁹⁸

c) “poticao”

394. “Poticanje” zahtijeva da je optuženi isprovocirao,⁶⁹⁹ podstaknuo ili na drugi način izazvao ponašanje druge osobe.⁷⁰⁰ Ponašanje optuženog moralo je biti “faktor koji

⁶⁹² Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 390.

⁶⁹³ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 390.

⁶⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 279.

⁶⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 473.

⁶⁹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 279.

⁶⁹⁷ *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 862, gdje je konstatovano da je komandant koji je proglašen krivično odgovornim zato što je svojim podređenima prenosio naredjenja svojih nadređenih takođe “pomagao u strateškom planiranju cijelog napada”.

⁶⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 279.

⁶⁹⁹ Poticanje se može vršiti na razne načine, kako izričitim tako i prešutnim ponašanjem, kao i činjenjem i nečinjenjem, pod uslovom da je, u potonjem slučaju, poticatelj dužan da spriječi da dođe do zločina. Što se tiče načina na koji se uticalo na počinioa, poticanje na krivična djela navedena u Statutu ne mora biti ni direktno ni javno, niti zahtijeva prisustvo poticatelja na mjestu zločina. *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 273.

je jasno doprinio ponašanju druge osobe ili osoba”.⁷⁰¹ Međutim, nije neophodno dokazati da zločin uopšte ne bi bio počinjen da optuženi nije potaknuo njegovo počinjenje.⁷⁰² Optuženi je takođe morao namjeravati da “navede na” činjenje zločina ili je morao biti svjestan značajne mogućnosti da će vjerovatna posljedica njegovih postupaka biti počinjenje zločina.⁷⁰³

395. Poticanje može da bude vid krivične odgovornosti ako je optuženi isprovocirao, podstaknuo ili izazvao postupke druge osobe, bez obzira na to da li je između njega i fizičkog izvršioca postojao ikakav odnos nadređenosti. Stoga se djela ili izjave optuženog usmjerene ka onima kojima nije bio nadležan da naređuje takođe mogu smatrati poticanjem. Propust nadređenog da kazni za zločine počinjene u prošlosti može da bude osnova za poticanje zločina u budućnosti.⁷⁰⁴
396. Nije neophodno da optuženi potakne ponašanje svih počinilaca, niti je nužno da ijedan od počinilaca koji su izvršili *actus reus* posjeduje *mens rea* koja se po odredbama Statuta traži za osuđujuću presudu.⁷⁰⁵ Pretresno vijeće u predmetu *Orić* nedavno je konstatovalo da, “što se tiče stanja svijesti počinioaca, djela učesnika moraju biti počinjena sa sviješću da će ona pomoći glavnom počinioocu u počinjenju zločina”.⁷⁰⁶ Pored ponašanja koje se kvalifikuje kao očigledno podsticanje, svako ponašanje optuženog koje ima za svrhu da dovede do toga da neka druga osoba postupi na neki konkretan način i koje daje taj rezultat, predstavlja poticanje.⁷⁰⁷ Stoga poticanje može da poprimi oblik obećanja o sticanju finansijske ili neke druge vrste koristi, te oblik podmićivanja, prijetnji ili zaplašivanja.⁷⁰⁸ Međutim, ako je glavni počinilac “*omnimodo facturus*”, to jest ako je donio definitivnu odluku da počinii zločin, daljnje ohrabrirvanje ili moralna

⁷⁰⁰ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601.

⁷⁰¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 278, 280.

⁷⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 386.

⁷⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 278, 280.

⁷⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 337.

⁷⁰⁵ Ovo vrijedi i kod osuđujuće presude za “planiranje”, o kojoj se diskutuje gore u tekstu. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 269 (“što se tiče stanja svijesti počinioaca, djela učesnika moraju biti počinjena sa sviješću da će ona pomoći glavnom počinioocu u počinjenju zločina”).

⁷⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 269.

⁷⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 280.

⁷⁰⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 280; *vidi*, na primjer, član 89(1) Krivičnog zakona Ruande, u kojem se jednako tretiraju oni koji putem obećanja, prijetnji ili zloupotrebe položaja neposredno izazivaju činjenje zločina.

podrška tom počiniocu još uvijek se mogu okvalifikovati kao pomaganje i podržavanje.⁷⁰⁹

397. U skladu s opštim načelima, namjera optuženog može se dokazati posrednim ili neposrednim dokazima.

d) “naredio”

398. “Naređivanje” podrazumijeva osobu na položaju vlasti koja taj položaj koristi da bi uvjerila drugu osobu da počini krivično djelo.”⁷¹⁰ Mora da postoji *de jure* odnos nadređeni-podređeni, ili optuženi mora da bude na nekom položaju *de facto* karaktera.⁷¹¹ Stvarno izdavanje naređenja može se dokazati posrednim dokazima i ne traži se neposredan dokaz da je naređenje izdato.⁷¹² Štaviše, naređenje da se izvrši neki zločin koji potpada pod nadležnost ovog Međunarodnog suda može da bude izričito ili prešutno⁷¹³ i ne traži se da ono bude izdato u bilo kakvoj konkretnoj formi.⁷¹⁴ Dotično naređenje optuženi ne mora izdati direktno osobi ili osobama koje vrše *actus reus*, a osoba koja svjesno prenese protivzakonita naređenja nadređenih podređenima takođe snosi individualnu odgovornost za zločin čije je izvršenje naređeno.⁷¹⁵

399. Na kraju, optuženi je u vrijeme kad je izdao naređenje morao posjedovati sve tražene elemente *mens rea* za krivično djelo koje je naredio. Nije neophodno dokazati da su i podređeni koji su izvršili to naređenje imali istu *mens rea*.⁷¹⁶

⁷⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 271.

⁷¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 483. *Vidi i Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-A, Presuda po žalbi, 30. novembar 2006., par. 176, (“Žalbeno vijeće podsjeća da je *actus reus* naređivanja definisan kao situacija kada osoba na rukovodećem položaju nekoj drugoj osobi izda nalog da počini krivično djelo, za što nije potrebno dokazati postojanje formalnog odnosa subordinacije između optužene osobe i stvarnog fizičkog izvršioca”).

⁷¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 354; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 483.

⁷¹² *Vidi* Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok, Presuda, citirano u *Law Reports of Trials of War Criminals /Pravni izvještaji o suđenjima ratnim zločincima/*, svezak XV, London, 1949., str. 65. *Vidi i Trial of Brigadeführer Meyer /Suđenje komandantu brigade Meyer/ (the Abbaye Ardenne Case /predmet opatija Ardenne/) IV Law Reports 97*, str. 108: “ako ustanovite da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti taj da je optuženi u navedeno vrijeme na navedenom mjestu izdao naređenje da se zarobljenici ubiju, te da su zarobljenici shodno tom naređenju ubijeni, onda možete legitimno konstatovati da je optuženi kriv” (kurziv dodat). *Vidi i* Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 281.

⁷¹³ *Id.*

⁷¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 281.

⁷¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 862. *Vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 451.

⁷¹⁶ Kai Ambos, Komentar člana 25 u *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court /Komentar Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda/*, urednik Otto Triffterer, str. 480.

e) “pomagao i podržavao”

400. Pomaganje i podržavanje je oblik odgovornosti za saučesništvo i primjenjuje se na sve oblike doprinosa kažnjivom događaju koji nisu obuhvaćeni “planiranjem, poticanjem, naređivanjem ili činjenjem”.⁷¹⁷ Pomaganje i podržavanje zahtijeva da *actus reus* zločina izvrši neka druga osoba ili osobe, a ne optuženi.⁷¹⁸ Pomaganje i podržavanje obuhvata svako ponašanje, uključujući i puko prisustvo na mjestu zločina, koje ima ohrabrujući uticaj na počinioca,⁷¹⁹ ili im daje moralnu podršku,⁷²⁰ psihološku podršku,⁷²¹ ili “ima značajan uticaj na glavne počinioca u smislu opravdavanja ili ohrabrenja”.⁷²² Ponašanje optuženog ne mora da bude *conditio sine qua non* za ostvarenje krivičnog djela; zapravo, njegovo ponašanje mora imati “direktan i bitan uticaj na počinjavanje tog krivičnog djela”.⁷²³ Štaviše, relevantno djelo pomaganja može da bude i vremenski i geografski udaljeno od stvarnog činjenja krivičnog djela.⁷²⁴
401. Ne traži se da optuženi s počiniocem ili počiniocima dijeli istu *mens rea*; dovoljno je da je svjestan toga da će njegovi postupci pomoći počiniocu ili počiniocima u činjenju krivičnog djela.⁷²⁵ Kad se radi o krivičnim djelima za koje je potrebna posebna namjera, kao što je krivično djelo progona, osoba koja je optužena za pomaganje i podržavanje mora takođe da bude svjesna toga da se krivična djela

⁷¹⁷ Među primjerima ponašanja koje čini pomaganje i/ili podržavanje su: dostavljanje optuženom oružja ili drugih sredstava koja su korištena u činjenju zločina (Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 680, 684), čuvanje straže dok počinioci čine zločin (Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 842), odvoženje počinitelaca na mjesto zločina (Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 200-303), propust optuženog da spriječi druge da počine zločin nad žrtvom u okolnostima u kojima je pod zakonskom obavezom da zaštiti žrtvu (Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 686), izdavanje uputstava potčinjenima da sakriju leševe na udaljena mjesta i/ili pokušaj da se počinjeni zločini maskiraju kao zakoniti postupci (vidi Fletcher, *Rethinking Criminal Law /Revizija krivičnog prava/*, str. 645 *et seq.*). Doprinos u vidu pomaganja i podržavanja mora da pospješi, ili barem olakša počinjenje zločina, *vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 284.

⁷¹⁸ Onaj ko pomaže i podržava mora da bude svjestan barem vrste i ključnih elemenata krivičnog djela koje će biti počinjeno; *vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 288.

⁷¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 689-692 (*vidi* i par. 678-687).

⁷²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 546-548; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 232-235.

⁷²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327-328.

⁷²² Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 205-209, 232-235. Takvo ohrabrenje može da se sastoji od prešutnog odobravanja osobe koja je na nadređenom položaju i koja je fizički prisutna na mjestu zločina, čak i ako nije dužna da djeluje. *Vidi*, na primjer, *Tužilac protiv Ljubeta Boškoscog i Johana Tarčulovskog*, Presuda, predmet br. IT-04-82-T, 10. juli 2008., par. 402 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Boškoski*).

⁷²³ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 689-692; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 326 (fusnote izostavljene) (takođe par. 329).

⁷²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 687; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327-328.

⁷²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 245; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327-328; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 392.

koja pomaže i podržava čine sa namjerom da se diskriminiše. Onaj ko pomaže i podržava progon ne mora da *dijeli* diskriminatornu namjeru, ali mora da bude *svjestan* šireg konteksta diskriminacije.⁷²⁶ Nije neophodno da onaj ko pomaže i podržava “zna tačno kakav se zločin namjerava počinuti ili je već stvarno i počinjen”,⁷²⁷ ali on mora “biti svjestan bitnih obilježja krivičnog djela koje je počinio glavni počinilac, uključujući stanje svijesti glavnog počinioaca”.⁷²⁸

f) Udruženi zločinački poduhvat

402. Koncept zajedničkog kažnjivog plana, zamisli ili cilja, to jest, udruženog zločinačkog poduhvata, artikuliše jedan vid individualne krivične odgovornosti obuhvaćen članom 7(1) Statuta,⁷²⁹ u kojem djela jedne osobe mogu da dovedu do krivične odgovornosti druge osobe u slučaju kad obje osobe učestvuju u zajedničkom kažnjivom planu.⁷³⁰
403. *Actus reus* udruženog zločinačkog poduhvata zahtijeva tri elementa. Kao prvo, mora da postroji više osoba koje su umiješane u činjenje nekog zločina.⁷³¹ Te osobe ne moraju da budu organizovane u neku vojnu, političku ili administrativnu strukturu.⁷³²

⁷²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 262 (kurziv dodat). Ovo takođe vrijedi za pomagače i podržavaoce udruženog zločinačkog poduhvata, par. 288.

⁷²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 255. *Vidi* i Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 287, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 246. (“Ako je svjestan da će neko od više krivičnih djela vjerovatno biti počinjeno, a onda se jedno od tih krivičnih djela i počinu, on je namjeravao da pomogne izvršenje tog krivičnog djela i kriv je kao pomagač i podržavalac”).

⁷²⁸ “Iako se dosad smatralo da se ne mora dokazati da je pomagač i podržavalac znao tačno koji se zločin namjerava počinuti ili je već počinjen, pod uslovom da je bio svjestan da će neko od više krivičnih djela vjerovatno biti počinjeno, a onda se jedno od tih krivičnih djela i počinu, (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 50, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 287; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*), Žalbeno vijeće je nedavno potvrdilo da ovo rješenje ne proširuje definiciju *mens rea* za pomaganje i podržavanje,” *Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog*, Presuda, predmet br. IT-04-82-T, 10. juli 2008., par. 403, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blagojević*, par. 222.

par. 246; Prvostepena presuda u predmetu *Brjanin*, par. 272.

⁷²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601. Žalbeno vijeće je zauzelo stav da je udruženi zločinački poduhvat kao vid individualne krivične odgovornosti postojao u običajnom međunarodnom pravu u vrijeme kad su se odvijali događaji u bivšoj Jugoslaviji. *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 126.

⁷³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 185, 196, 222-223-, 228; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 602, fn 1349.

⁷³¹ *Tužilac protiv Stakića*, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 64, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

⁷³² *Tadić Appeal Judgement*, par. 227.

404. Drugo, mora postojati zajednički cilj koji predstavlja ili obuhvata počinjenje nekog krivičnog djela.⁷³³ Taj cilj ili plan ne mora da bude unaprijed dogovoren ili formulisan,⁷³⁴ nego može da bude “improvizovan na licu mjesta, a izvodi se iz činjenice da više osoba djeluje zajedno kako bi sproveli u djelo zajednički zločinački poduhvat”.⁷³⁵ Stoga se plan može dogovoriti od početka ili se on može razviti kroz postupke umiješanih osoba. Udruženi zločinački poduhvat može da bude “ogroman” i da obuhvati “druge, supsidijarne zločinačke poduhvate”.⁷³⁶ Njegov cilj takođe može vremenom da eskalira.⁷³⁷
405. Treće, optuženi mora da učestvuje u zajedničkoj zamisli koja obuhvata činjenje zločina. To učešće ne mora da obuhvati počinjenje nekog konkretnog krivičnog djela, nego može da bude u vidu pružanja pomoći ili davanja doprinosa provođenju zajedničkog plana ili cilja.⁷³⁸ Dovoljno je da učesnik izvrši radnje koje su na neki način usmjerene ka provođenju tog plana ili cilja.⁷³⁹
406. Glavni počinioци krivičnih djela koja čine dio zajedničkog cilja ne moraju da budu učesnici udruženog zločinačkog poduhvata. Optuženi ili neki drugi učesnik udruženog zločinačkog poduhvata mogu da iskoriste glavnog počinioца da izvrši *actus reus* krivičnog djela. Međutim, “suštinski uslov za pripisivanje odgovornosti bilo kojem optuženom kao učesniku udruženog zločinačkog poduhvata za zločin koji je počinila neka druga osoba je taj da predmetni zločin *'mora biti dio zajedničkog zločinačkog cilja'*”. Zaključak o tome može se izvesti, pored ostalog, iz činjenice da je “optuženi ili neki drugi učesnik udruženog zločinačkog

⁷³³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 64. *Vidi i* Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 115-119; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 418.

⁷³⁴ Drugi element udruženog zločinačkog poduhvata ne pretpostavlja pripremno planiranje ili izričit sporazum između učesnika udruženog zločinačkog poduhvata ili između učesnika udruženog zločinačkog poduhvata i trećih lica, Prvostepena presuda u predmetu *Haradinaj*, par. 138. *Vidi i* Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 115-119; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 418.

⁷³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227. *Vidi i* Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 64. Mora se pokazati da su oni koji su učestvovali u zločinačkom poduhvatu na provođenju zajedničkog cilja djelovali zajedno ili u međusobnom dogovoru da bi se utvrdilo da dijele odgovornost za zločine počinjene putem tog udruženog zločinačkog poduhvata, *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Presuda, 27. septembar 2006., par. 884.

⁷³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 307.

⁷³⁷ *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 619, 633 (cilj udruženog zločinačkog poduhvata je sa prisilnog premještanja eskalirao u uništenje zajednice vojnosposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, u Srebrenici).

⁷³⁸ *Ibid.*

⁷³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229 (iii).

- poduhvata usko saradivao sa glavnim izvršiocem kako bi pospješio ostvarenje zajedničkog zločinačkog cilja”.⁷⁴⁰
407. U praksi ovog Međunarodnog suda vezanoj za udruženi zločinački poduhvat dosad su iznesene tri različite situacije u kojima se stanje svijesti razlikuje.⁷⁴¹ Sve tri situacije mogu da budu primjenjive u jednom te istom predmetu.⁷⁴²
408. U prvoj situaciji, optuženi namjerava da počinio određeno krivično djelo, a njegovu namjeru dijele svi članovi udruženog zločinačkog poduhvata.⁷⁴³ Stoga svi počiniooci, koji djeluju u skladu sa zajedničkom zamisli, posjeduju istu kažnjivu namjeru, premda se njihove uloge u tom poduhvatu mogu razlikovati. Da bi dokazao krivičnu odgovornost, tužilac mora da pokaže da je optuženi “dobrovoljno učestvovao u jednom aspektu zajedničkog plana” i da je optuženi, “čak i ako lično nije izvršio [krivično djelo], morao ipak namjeravati taj rezultat”.⁷⁴⁴ Kada se radi o ovakvom slučaju, smatraće se da su svi optuženi zajednički “počinili” to krivično djelo kao saizvršiooci.
409. U drugoj situaciji,⁷⁴⁵ koja se ovdje ne može primijeniti, optuženi zna za sistem zlostavljanja, kao što je koncentracioni logor, i namjerava da provodi taj sistem. Zanje optuženog može se dokazati izričito ili se zaključak o njemu može izvesti na osnovu položaja vlasti na kojem se optuženi u relevantno vrijeme nalazio. Optuženi treba samo da zna prirodu tog sistema i da namjerava da provodi zajedničku zamisao zlostavljanja.⁷⁴⁶ Pored toga, “ne postoji poseban pravni uslov da optuženi mora dati značajan doprinos udruženom zločinačkom poduhvatu”, drugim riječima, “tužilaštvo ne treba dokazuje da je učestvovanje optuženog uslov *sine qua non*, bez kojeg zločini ne bi mogli biti ili ne bi bili počinjeni”.⁷⁴⁷

⁷⁴⁰ Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007., par. 438; vidi i Tužilac protiv Ramusha Haradinaja, Idriza Balaja, Lahija Brahimaja, predmet br. IT-04-84-T, Presuda, 3. april 2008., par. 138 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu Haradinaj).

⁷⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu Tadić, par. 227-228.

⁷⁴² Prvostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 268.

⁷⁴³ Drugostepena presuda u predmetu Tadić, par. 220, 228. Drugostepena presuda u predmetu Stakić, par. 65; Prvostepena presuda u predmetu Krajišnik, par. 879.

⁷⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu Tadić, par. 196.

⁷⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu Tadić, par. 228. Vidi i Tužilac protiv Kvočke, predmet br. IT-98-30/1-A, 28. februar 2005. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu Kvočka), par. 82; Tužilac protiv Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, 17. septembar 2003. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu Krnojelac), par. 96.

⁷⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 97-98 (reference izostavljene).

⁷⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 97-98 (reference izostavljene). S tim u skladu, Žalbena vijeće je odbacilo argument da optuženi nije učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu zbog toga što je bio lako zamjenjiv.

410. U trećoj situaciji, jedan od učesnika udruženog zločinačkog poduhvata počini neko krivično djelo "različito od onog koje je dogovoreno zajedničkim planom".⁷⁴⁸ Optuženi se može smatrati odgovornim za to krivično djelo ako je, u datim okolnostima, bilo "prirodno i predvidivo" da bi neki član grupe mogao da počini takvo krivično djelo, a optuženi je znao za to i svjesno je preuzeo taj rizik.⁷⁴⁹ Optuženi mora namjeravati da učestvuje u dogovorenom kažnjivom djelovanju ili planu i da ga provodi, te "da [...] doprinese zajedničkom zločinačkom poduhvatu ili, u svakom slučaju, izvršenju krivičnog djela od strane grupe".⁷⁵⁰

VII. ZAKLJUČAK

411. Na osnovu dokaza koji su sažeto izloženi gore u tekstu, dokazaće se da je optuženi Zdravko **TOLIMIR** kriv za krivična djela koja mu se stavljaju na teret.

---

⁷⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228, Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 65.

⁷⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 613; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 86, Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 65.

⁷⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228, 220.

Tabela skraćenica koje su korištene u ovom Pretretresnom podnesku

Skraćenica	engleski	bosanski/hrvatski/srpski
ABiH	Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina	Armija Bosne i Hercegovine
CJB	Public Security Centre	Centar javne bezbjednosti
CSB	Security Services Centre	Centar službi bezbjednosti
ICMP	International Commission on Missing Persons	Međunarodna komisija za nestale osobe
ICRC	International Committee of the Red Cross	Međunarodni komitet Crvenog krsta
IKM	Forward Command Post	Istureno komandno mjesto
KM	Command Post	Komandno mjesto
MUP (postojao i na saveznom i na opštinskom nivou)	Ministry of Internal Affairs/ Police (this consisted of two separate parts known as the JB and DB)	Ministarstvo unutrašnjih poslova
OTP	Office of the Prosecutor	Tužilaštvo Međunarodnog suda
PJP	Special Police Unit	Posebna jedinica policije
RS	Republika Srpska	Republika Srpska
RSK	Republic of Serbian Krajina	Republika Srpska Krajina
SOP	Special Police Detachment	Specijalni odred policije
VRS	Bosnian Serb Army	Vojska Republike Srpske